
Í TÚNINU HEIMA:

SKRÁNING FORNLEIFA Í HEIMATÚNUM Á HÁAFELLI, BAKKAKOTI, SARPI, EFSTABÆ, VATNSHORNI OG SVANGA Í SKORRADAL



ELÍN ÓSK HREIÐARSDÓTTIR

HÖFUNDAR EFNIS:
ELÍN ÓSK HREIÐARSDÓTTIR
SÓLVEIG GUÐMUNDSDÓTTIR BECK

REYKJAVÍK 2012
FS483-10021

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES



Ljósmynd á forsiðu er af vörðu á Kvíastöllum, beint ofan við Kastalann, sem er örnefni í túninu í Vatnshorni en horft er yfir eyðibýlið og pakkhúsið sem hékk uppi fram til 2010 en hefur nú verið endurbyggt. Varðan markar upphafið af Síldamannagötu sem liggur yfir í Botnsdal og hefur verið stikuð og vörðuð. Heitið er talið hafa tengst nytjum á síld í Hvalfirði.

©2012
FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS
BÁRUGÖTU 3
101 REYKJAVÍK

Sími: 551 1033
FAX: 551 1047
NETFANG: fsi@instarch.is
www.instarch.is

EFNISYFIRLIT

1. INNGANGUR.....	5
2. SAGA FORNLEIFASKRÁNINGAR OG LÖGGJÖF.....	7
3. AÐFERÐIR OG SKÝRINGAR	9
4. FORNLEIFASKRÁNING	11
BO-139 Háafell	12
BO-141 Bakkakot.....	22
BO-142 Sarpur	31
BO-143 Efstibær	42
BO-144 Vatnshorn	57
BO-146 Svangi/Hagi	83
5. HELSTU NIÐURSTÖÐUR	93
HEIMILDIR	101
VIÐAUKI: HNITASKRÁ Í LANDSHNITAKERFI (ISN93).....	103

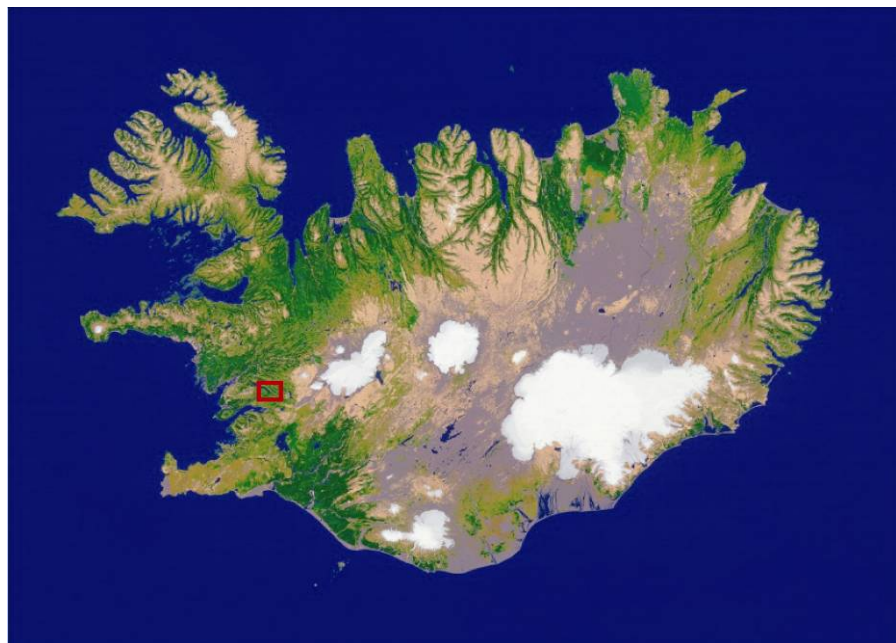
1. Inngangur

Á undanförnum áratugum hefur Skorradalur tekið miklum breytingum. Frá miðri 20. öld hefur þar verið stunduð vaxandi skógrækt og á síðustu áratugum 20. aldar hóf að byggjast upp umfangsmikil sumarbústaðabyggð víðsvegar um dalinn samhliða beitarfriðun lands. Á sama tíma hafa margar af jörðum hreppsins fallið í eyði og er nú svo komið að aðeins er fóst búseta á 7 jörðum af 22 eða á þriðjungi jarða og af þeim er búfjárrækt á sex jörðum.¹ Nú hafa því flestir Skorrdælingar framfæri sitt af öðru en búfjárrækt.

Þær búháttabreytingar sem átt hafa sér stað í dalnum hafa eðli málsins samkvæmt haft í för með sér mikið rask, bæði á náttúru- og gróðurfari en ekki síður á húsakosti og menningarminjum. Sökum þessa lagði K. Hulda Guðmundsdóttir, formaður umhverfisnefndar Skorradalshrepps til að húsakönnun yrði gerð í hreppnum í samvinnu við Húsafriðunarnefnd og á grundvelli hennar yrði mótuð stefna í aðalskipulagi um varðveislu mannvirkja í hreppnum. Sumarið 2010 voru öll íbúðarhús í hreppnum könnuð og sex eyðibýli mæld upp. Í

kjölfar á þessari vinnu komu upp hugmyndir um að að leggja bæri áherslu á varðveislu bæjarhóla eða heimatúna gamalla bæjarstæða eftir atvikum.

Slíkt var talið nauðsynlegt svo að hægt væri að hefja vinnu við stefnumótun um menningarminjar í



Staðsetning rannsóknarsvæðis en skráð voru heimatún sex eyðijarða í austanverðum Skorradal. Grunnkort af heimasíðu Landmælinga Íslands

hreppnum og þróa hugmyndir um mögulega kynningu á völdum minjastöðum eða svæðum. Eftir nokkrar vangaveltur var ákveðið að hefja minjaskráninguna á því að skrá heimatún sex bæja í hreppnum, á Háafelli, í Bakkakoti, Sarpi, Efstabæ, Vatnshorni og Haga (Svanga).

¹ Hulda Guðmundsdóttir. 2011. Samantekt vegna húsakönnunar. bls. 2. Óútgefin skýrsla.

Jarðirnar sex eiga það allar sameiginlegt að þær eru farnar í eyði og á helmingi þeirra hefur verið nokkur skógrækt á síðustu árum.

Fornleifastofnun Íslands vann heimildaúttekt um minjar í Skorradalshreppi árið 1996 og á henni var byggt við vettvangsvinnu.² Elín Ósk Hreiðarsdóttir og Sólveig Beck Guðmundsdóttir skráðu fornleifar á vettvangi en Elín hafði auk þess umsjón með skráningunni og sá um gerð skýrslu.

Skráning fornleifa fór fram að haustlagi 2010 og var úrvinnsla þá um veturinn. Skráningargögn voru svo send í yfirlestur til staðkunnugra og tafði það nokkuð fyrir lokaskilum skýrslu, en á móti komu fjölmargar gagnlegar og fróðlegar ábendingar og viðbætur við skráninguna. Skýrsluritari kemur hér með á framfæri innilegum þökkum til allra þeirra sem gáfu sér tíma til að ræða um minjar á svæðinu og/eða lásu yfir skráninguna. Lista yfir heimildamenn er að finna aftast í skýrslu. Auk heimildamanna sem í öllum tilfellum höfðu búið á jörðunum sem til úttektar voru um lengra eða styttra skeið var K. Hulda Guðmundsdóttir á Fitjum skrásetjurum innan handar við alla skráninguna. Hún miðlaði þekkingu sinni á dalnum, benti á góða heimildamenn til að ræða við og var boðin og búin að aðstoða á allann mögulegan hátt og fær hún kærar þakkir fyrir alla sína hjálp og óbilandi áhuga.

Í skýrslunni sem hér fylgir á eftir er að finna niðurstöður skráningar. Skýrslan er byggð upp líkt og venja er um skráningarskýrslur Fornleifastofnunar. Á eftir inngangi er að finna almennan kafla um sögu fornleifaskráningar og löggjöf (2. kafli). Á eftir honum verður fjallað stuttlega um þær aðferðir sem notaðar voru við skráninguna (3. kafli) og í kjölfarið fylgir svo sjálf skráningin með texta og myndefni (4. kafli). Í fimmta og síðasta kafla skýrslunnar er svo að finna samantekt um helstu niðurstöður skráningarinnar.

² Sjá Orri Vésteinsson. 1996.

2. Saga fornleifaskráningar og löggjöf

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenszka fornleifafélags, einkum staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun, og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning (ýmist aðal- eða deiliskráning). Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmsar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna (svæðisskráning).

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 10. grein þjóðminjalaga (nr. 107, 2001), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: „Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja ...“ Er þessi fornleifakönnun í anda þeirra markmiða sem sett hafa verið þessari löggjöf. Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;

- f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
- i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar.

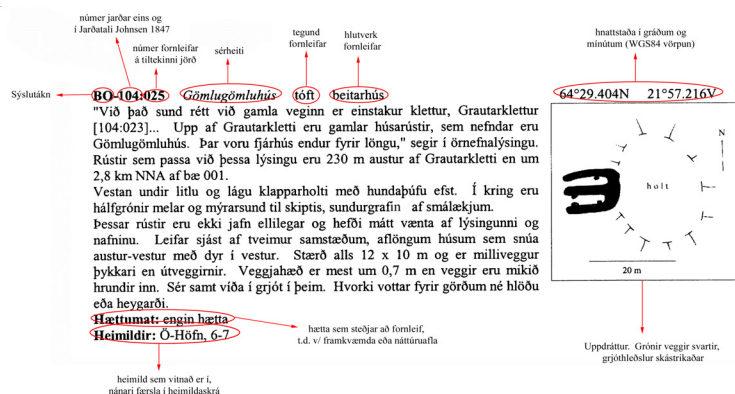
Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu.

Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær, þarf að leita heimildar Fornleifaverndar ríkisins.

3. Aðferðir og skýringar

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti (ÁR, SP o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: BO-143:001). Fornleifaskrá hvernar jarðar hefst á stuttu yfirliti yfir skiptingu jarðarinnar, eignarhald hennar og matsverð, og einnig er gefin stutt lýsing á náttúrufari og búskaparaðstæðum og sléttun túna. Þar á eftir kemur listi yfir allar þær fornleifar sem fundust innan hvernar jarðar.

Í skránni fær hver minjastaður eina grein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hvernar greinar eru grunnupplýsingar auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagablettur, sögustaður eða nátttröll). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða.



Dæmi um skráningu á dæmigerðum minjastað

Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu er gerð með GPS staðsetningartækjum (stillingin WGS 84) og er mælt í miðju hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju er oftast ekki meira en 10 metrar að meðaltali. Þar sem getur um „heimild um...“ t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þó engar minjar hafi fundist, er engu að síður

tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirbyggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

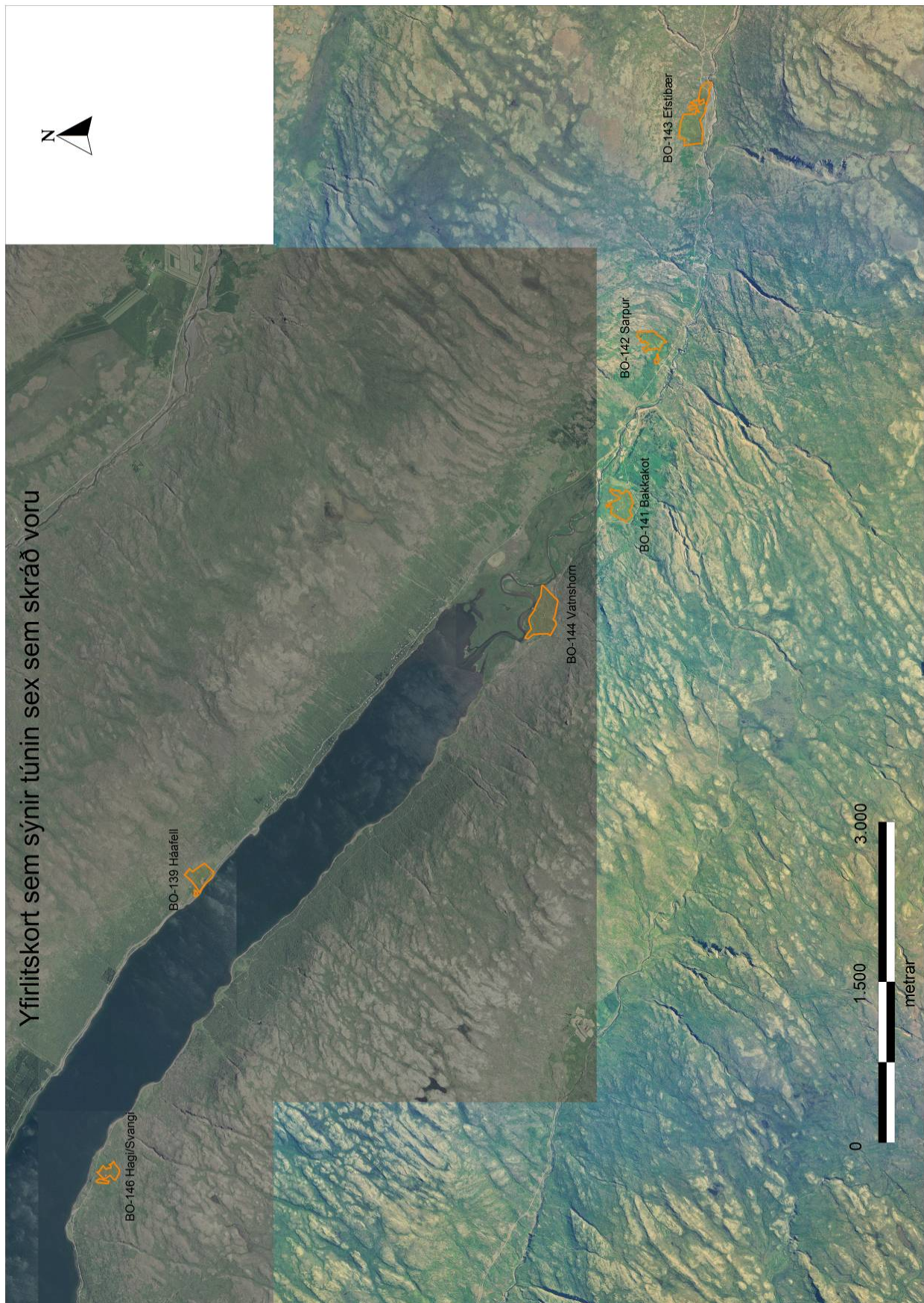
Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirbyggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat á þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin hættu, 2) hættu og 3) stórhættu. Þeir minjastaðir sem eru fjarri byggð og öllu því umróti sem hugsanlega gæti skemmt þá teljast ekki í hættu. Minjar á eða við svæði þar sem framkvæmdir eiga sér stað teljast í hættu ef hugsanlegt er talið að þeim verði rótað. Sem dæmi um slíka staði má telja fornleifar í túni en þær teljast í hættu vegna þess umróts sem fylgir ábúð og búskap og minjastaðir sem eru á svæði þar sem framtíðar landnotkun er óráðin. Í stórhættu teljast minjastaðir þar sem miklar líkur teljast á að stöðum kunni að verða raskað vegna áætlaðs eða fyrirsjáanlegs umróts. Sem dæmi um slíka staði má nefna minjastaði sem eru á skipulagssvæði þéttbýlis, inni í skógræktarreitum, innan áhrifasvæðis stórframkvæmda eða sem uppblástur ógnar.

Gerð er grein fyrir hver er hættuorsök hverju sinni. Þá er í síðustu línu getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

Við skráningu heimatúna í Skorradal voru eðli málsins vegna aðeins skráðar þær fornleifar innan hvernar jarðar sem töldust í eða við jaðar heimatúnsins. Á öllum af jörðunum sex eru því margar fornleifar enn eftir óskráðar utan túna. Í fornleifaskránni sem fylgir hér á eftir var farin sú leið að birta allar fornleifar á hverri jörð en texti um þær sem ekki hafa verið skoðaðar á vettvangi var hins vegar auðkenndur með gráum lit að auðvelt væri að greina þær fornleifar frá með fljótlegum hætti.

4. Fornleifaskráning



BO-139 Háafell



Minjar í og við heimatún Háafells BO-139. Garðlög eru sýnd með hvítri línu en mörk túna eins og þau voru samkvæmt túnakorti frá 1918 með svartri línu.

12 hdr. 1707. Skálholtsstólsjörð. Ábúð lauk 1968 og er landið nýtt frá Snartarstöðum í Lundarreykjadal, mest til beitar. "Jörðin fór úr ábúð 1968 þegar eigendur fluttu að Snartarstöðum í Lundarreykjadal. Þeir nýta nú jörðina til beitar. Engin áform er um frístundabyggð." Samantekt Huldu Guðmundsdóttir vegna Húsakönnunar (óútgefið).



Heimatún Háafells, horft til suðvesturs

1918: 37.492 m² = 11 2/3 dagsl. 1/5 þýft. Garðar 867 m². "Undirlendi er nær ekkert. Hlíðin er há og víða skógi vaxin, en rjóður með vallendis- og móagróðri inn á milli. Höfðu rjóður í skóginum verið brotin til túnræktar áður en búskap lauk. ... Silungsveiði var stunduð í Skorradalsvatni." BB II, 229. Jörðin er nú nýtt til sauðfjárbæitar. Vestarlega á jörðinni er 1 ha barrskógur.

BO-139:001 *Háafell* bæjarhóll bústaður

64°30.150N 21°22.313V

Gamli bærinn á Háafelli stóð á svipuðum slóðum og bárujárnsklætt íbúðarhús úr timbri, byggt 1930, gerir nú. Samkvæmt Guðrúnu Hannesdóttur, heimildamanni var gamli bærinn á nákvæmlega sama stað og yngri íbúðarhús en samkvæmt túnakorti frá 1918 var gamli bærinn þá nokkuð langur austur-vestur og náði töluvert lengra til vesturs en núverandi íbúðarhús gerir. Bærinn var 25-30 m ofan (NNA) við veginn inn Skorradal en rúmum 40 m ofan (NNA) við Skorradalsvatn. Háafell fór í eyði árið 1968.



Íbúðarhúsið í Háafelli, horft til norðvesturs

Fast sunnan við bæ er brött brekka sem nær allt niður að Skorradalsvatni en milli þess og bæjar er þjóðvegurinn inn Skorradal.

Á þessum stað er nokkuð stór hóll sem er án efa hluta náttúrulegur en að hluta uppsöfnuð mannvistarlög. Á bæjarhólnum stendur sem fyrr segir bárujárnsklætt timburhús sem er á steinsteypum grunni. Erfitt er að ákvarða stærð bæjarhólsins. Að norðan (ofanverðu) rennur hann saman við brekkuna en hverfur í brattann fram af bænum til suðurs. Að vestan má segja að bæjarhóllinn nái að lækjarsprænu sem þar rennur niður hlíðina en að austan sjást mörk bæjarhóls sæmilega. Að samanlögðu má segja að bæjarhóllinn nái yfir svæði sem er um 50 m á lengd ef stærsta viðmið er notað en annars um 35 m. Breidd hólsins er um 25 m að lágmarki og má jafnvel halda því fram að hann hafi náð enn lengra til suðurs eða allt að Skorradalsvatni. Á bæjarhólnum stendur íbúðarhúsið sem byggt var um 1930 og er það að hluta til byggt inn í hólinn. Það er með kjallara sem er niðurgraffinn inn í hólinn til norðurs. Tré hafa verið gróðursett í hólinn að sunnanverðu milli húss og þjóðvegur og einnig norðvestast á hólnum. Flöt eða bílastæði er vestan við núverandi íbúðarhús þar sem samkvæmt túnakorti mætti ætla að bærinn hefði verið og þar sem fjós stóð norðvestast. Svöltil steinaröð er í heimreiðinni að Háafelli. Hún er um 3,5 m á lengd og samanstendur af 5-6 steinum í röð og virðast síðustu sýnilegu leifar af grjóthlöðnu mannvirki.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-139:002 *Lambhúslækur* þúst lambhús

64°30.163N 21°22.173V

Miðmorgunsbrekka "nær alveg að Lambhúslæk, en hann rennur ... austan við túnið og er á köflum nefndur Lambhúsgil, þó lítil sé sú gilmyndun," segir í örnefnaskrá. Lambhúslækur var einnig nefndur Eysirilækur. Þegar Guðrún Hannesdóttir, heimildamaður, flutti á bæinn var húsið horfið en rústir þess saúst og gekk hólinn þá oftast undir nafninu Fjárhúshóll eða Fjárhúsenni. Um það segir í örnefnaskrá: "Austast í túninu, meðfram grjóttgarðinum, heitir Sauðagerði [013]. Þá er nafnlaus spilda, en efst í túninu eru tvær bungur, sem heita Fjárhúsenni." Húsið sem þessi örnefni taka nafn af er merkt inn á túnakort frá 1918 var það rúmum 100 m ANA við bæ 001. Þar er fagurgrænn og ræktarlegur hóll í grösugu túni sem nú er í órækt. Túninu hallar til suðurs, að Skorradalsvatni og yfirborð hólsins hallar einnig til suðurs.

Lítil ummerki eru nú eftir um húsin. Hóllinn þar sem þau stóðu er þó greinilegur og rústalegur. Hann er um 25 X 12 m stór og snýr norður-suður. Efst á hólnum eru óljós ummerki, mögulega eftir hús eða hólfi. Dældin snýr austur-vestur en suðaustar (neðar og innar) er önnur afar óljós dæld sem einnig gæti verið leifar af hólfi og snýr þvert á það fyrrnefnda. Þessi ummerki eru hins vegar of óskýr til að hægt sé að fullyrða um að þau séu eiginlegar mannvistarleifar enda mikið af öðrum dældum og þúfum í hólnum. Svæðið var skráð síðla hausts en mögulegt er að snemma á vori megi sjá betri ummerki hússins.



Þúst lambhúsanna ris upp úr umhverfinu, horft til norðurs

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918 og Ö-Háafell

BO-139:003 tóft fjárhús

64°30.225N 21°22.235V

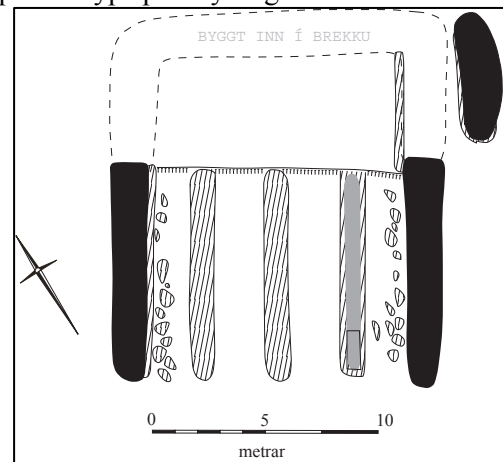
Inn á túnakort frá 1918 eru merkt útihús í túnauka sem gerður hefur verið við gamla túnið við norðvesturhorn þess. Húsin voru 120-130 m norðan við bæ 001, fast ofan við túngarðinn 004 sem enn sést.

Tóftirnar eru í grasi gróinni brekku sem hallar til suðurs. Grasvöxtur innan þessa túns er lægri og minna ræktarlegur en í aðaltúninu.

Túnaukinn hefur markast af túngarði aðaltúnsins að sunnan (sjá 004), af lækjum að bæði austan og vestan og af varnargarði að norðan (sjá 015). Á þessum stað voru fjárhús og hlaða en þau voru rifin 1955 samkvæmt Guðrúnu Hannesdóttur heimildamanni. Leifar hússins sjást þó enn greinilega. Af ljósmynd sem tekin hefur verið upp í hlíðina, líklega í kringum 1950 má sjá að húsin hafa verið með tveimur burstum að framan og hefur sú vestari verið stærri en sú eystri með dyrum allra austast. Að baki hefur svo verið hlaða sem legið hefur þvert á fjárhúsin. Leifarnar sem sjást á þessum slóðum koma vel heim og saman við þetta. Rústin er um 18 X 16 m stór og snýr norðaustur-suðvestur. Engin merki sjást um suðurvegg (suðvestur-) eða vegg á milli fjárhúsanna tveggja enda hafa þeir verið úr timbri og líklega fjárlægðir þegar húsið var rífið. Innan fjárhúsanna eru þrír garðar og hafa vestustu tveir verið í stærra hólfinu en sá austasti verið í því austara. Virðast því hafa verið sex krær í húsunum og hafa þær sem næst voru veggjum verið um 1,5 m á breidd en hinar nálægt 1,25 m. Steypt kindabað er í austasta garðanum allra syðst og ofan í það eru tröppur. Steypt plata yfir garðanum er nokkuð



Fjárhústóft 139:003, horft til suðurs



heilleg alla leið að hlöðu. Grjót hefur að talsverðu leyti hrúnið úr veggjum en veggir eru almennt fremur grónir og mest 1,5 m háir í fjárhúsunum. Samanlagt innanmál fjárhúsanna er 10 X 9,5 m. Norðan við fjárhúsin er hlaðan. Hún stendur mun hærra en fjárhúsin og er um 0,8 m upphlaðinn stallur á milli. Hlaðan er byggð inn í

brekkuna og er nú í raun aðeins upphlaðinn stallur inn í brekkuna og eru 2-3 m frá brekkutoppi og niður á hlöðugólf. Veggir hlöðunnar hafa líklega verið grjóthlaðnir en þeir eru nú að miklu leyti hrundir og yfir þá gróið. Í austurenda hlöðu er lítill stallur sem stendur um 0,8 m hærra en hlöðugólfið. Hann er 1,5-2 m á breidd en 4-5 m á kant. Toppur þessa veggjar er um 3-4 m ofar en gólfbotn fjárhússanna. Innanmál hlöðu er gróflega áætlað um 10 X 4-5 m.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-139:004 garðlag túngarður

64°30.112N 21°22.178V

"Túnið á Háafelli var girt grjótgarði frá tíð Guðmundar Þorvaldssonar ..." segir í örnefnaskrá. Túngarðurinn er merktur inn á túnakort frá 1918 og sést enn að stórum hluta og markar hann af norðurhlið túna ásamt norðurhluta austur- og vesturhliðar.

Túngarðurinn girðir af tún í talsverðum halla til suðurs að Skorradalavatni.

Túngarðurinn markar af svæði sem er um 180 X 90 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Líklega hefur suðurhliðin aldrei verið girt af heldur Skorradalavatn markað af þá hlið. Mögulegt er þó að suðurhliðin hafi einfaldlega horfið enda er suðurhluti austur- og vesturhliðar horfnir í umrót. Garðurinn hefur verið hlaðinn úr grjóti en er nú mikið gróinn. Austurhlið túngarðs er fyrst greinileg að sunnan, tæpum 30 m ofan (NNV) við þjóðveg nánast til móts við bæjarhúsin. Austurhlið garðsins er fremur heilleg en hleðslurnar eru mjög signar og grónar og eru á köflum aðeins 0,1 m á hæð. Greinilegt er að girðing hefur verið sett ofan á garðinn í seinni tíð. Austurhliðin er stæðilegust efst (NNV-ast) og er allt að 1,8 m á breidd þar en sem fyrr aðeins 0,1-0,2 m á hæð. Við norðausturhorn garðsins hverfur hann og austasti hluti norðurhliðar er nú nær alveg horfinn. Garðurinn verður greinilegri eftir því sem vestar dregur og er orðinn vel merkjanlegur um 70 m vestan við hornið. Þaðan liggur garðurinn þó aðeins í um 6 m til vesturs áður hann hverfur aftur (í 5 m) og hefur líklega verið op/hlið á honum þar. Vestar heldur garðurinn áfram og liggur h.u.b. óslitið alveg að norðvesturhorni. Um 25 m austan við hornið er hins vegar sambyggð tóft ofan við túngarð (sjá 013). Vesturhlið túngarðsins er fremur skýr og liggur í um 65 m til suðurs en verður svo óskýr þó óljósar leifar megi rekja í um 25 m til viðbótar áður en hann fjarar endanlega út. Norðurhlið túngarðsins er þeirra skýrust og suðurbrún hennar sú hlið sem mest sker sig frá landinu. Þar er garðurinn mest 1,5-2 m á hæð en víðast 0,2-1 m. Breidd garðsins er víða um 1,5 m.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918



Túngarður 139:004, horft til suðurs

BO-139:005 Sel tóftir sel

Út fyrir Stekkjargilið er skógi vaxið svæði "en með litlum nöfnum fyrr en kemur út að gili, sem heitir Selgil ... Utan við Selgilið er skógurinn nefndur Sauðhúshlíðar, upp af þeim eru skóglausir móar, sem nefnast sel."

"Sel: Gamlar húsarústir og smá túnleifar frá fortíð." Helgi Benónýsson á lista með uppdrætti af örn. í Háafellslandi í Örnst. Í svörum við spurningum er haft eftir honum að þarna séu nú (1979) "miklar

rústir, eins og þar hefði verið borg."
Heimildir:Ö-Háafell

BO-139:006 mannvirki þvottalaug

"... upp af [Laugareyri] er laug, þar sést enn votta fyrir rústum af kofa þeim, sem Guðmundur Þorvaldsson notaði við gigtarlækningar sínar."

Heimildir:Ö-Háafell

BO-139:007 Gamlistekkur örnefni stekkur

"Þar sem [Stekkjargil] rennur í vatnið heitir Stekkjareyri ... Stekkjargilið kemur upp í tvennu lagi og sameinast neðan við miðja hlið og heitir tungan sem þarna myndast Stekkjartunga." ... "Gamlistekkur er skóglaus blettur niður við vatn í Bótinni, út við Stekkjargilið."

Heimildir:Ö-Háafell

BO-139:008 Brunnhóll brunnur brunnur

64°30.199N 21°22.321V



"Þessi laut [Prettur] er upp af bænum, þar vestur af er svo Brunnhóll og niður af honum heitir Fjósatunga sem er upp af Fjósalág sem fyrr er talin," segir í örnefnaskrá. Brunnurinn sem Brunnhóll var kenndur við var um 80 ofan og innan (norðar) við bæ 001, innantúns. Þessi brunnur var hlaðinn að innan en var ekki djúpur að sögn Guðrúnar Hannesdóttur, heimildamanns. Þetta var aðalbrunnurinn fyrir bæinn og síðar var lögð úr honum vatnsleiðsla inn í íbúðarhúsið.

Á þessum stað er lágur og grösugur hóll í túninu. Í hann er dæld og þar seytlar fram vatn.

Við brúnina sér í grjótdreif (eða hleðslu) og í dældinni er stállok og steinar ofan á. Dældin er um 1,5 m í þvermál og frá yfirborði og ofan á lok eru um 0,2 m.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Brunnurinn?, horft til vesturs

BO-139:009 Miðgerði örnefni útihús

64°30.126N 21°22.172V

"Þá er vestar Miðgerði og Fjósalág vestar og vestast er hóll sem heitir Túnhóll," segir í örnefnaskrá. Í svörum við spurningum Örnefnastofnunar kemur fram að engar garðleifar sjáist í kringum Miðgerði. Gerðið var í austurtúninu, stutt ofan (norðvestan) við Harðhaus sem er lítt gróin hæð neðst og innst (suðaustast) í túninu. Nákvæm staðsetning örnefnisins er óþekkt.

Miðgerði var líklega þar sem lágur hóll, á kafi í gróðri er í túninu. Engar minjar sjást á þessum slóðum.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Ö-Háafell, 2

BO-139:010 Fjósalág örnefni fjós

64°30.155N 21°22.317V

"Þá er vestar Miðgerði [009] og Fjósalág vestar og vestast er hóll sem heitir Túnhóll," segir í örnefnaskrá. Gamla fjósið var stakstæð bygging rétt vestan við bæ 001 þegar Guðrún Hannesdóttir, heimildamaður man fyrst eftir. Um 1950 var nýtt fjós byggt á sama stað og hið eldra en það var síðar rífið og engin ummerki sjást nú um fjós á þessum slóðum.

Á þessum slóðum er nú malarplan, e.k. stallur í brekkunni vestan við íbúðarhúsið í Háafelli. Umhverfis stallinn að vestan og norðan er trjágróður.

Samkvæmt Guðrúnu Hannesdóttur, heimildamanni var fjósið fast vestan við bæ og aðeins svolítið sund á milli. Mögulegt er hins vegar að fjósið hafi verið hluti af samstæðu elsta bæjarins og allra vestast í henni. Nýtt fjós var byggt á nákvæmlega sama stað og hið eldra en hefur nú verið rífið.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar
Heimildir:Ö-Háafell

BO-139:011 frásögn skemma 64°30.149N 21°22.294V
Samkvæmt Guðrúnu Hannesdóttur, heimildamanni, var skemma stutt frá gamla bænum 001 og var hún stakstæð. Búið var í skemmum á meðan nýja íbúðarhúsið var í byggingu. Skemman var austan við bæ og hefur aðeins gangvegur verið á milli. Engin merki hennar sjást lengur. Svæðið þar sem skemman stóð er grasi vaxið og í halla til suðurs, austan íbúðarhúss.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar
Heimildir:Ö-Háafell

BO-139:012 Sauðagerði örnefni fjárhús 64°30.145N 21°32.165V
"Austast í túninu, meðfram grjóttgarðinum [012], heitir Sauðagerði," segir í örnefnaskrá. Ekki er lengur vitað nákvæmlega hvar Sauðagerði var og engin ummerki sjást um það lengur í túninu. Gerðið hefur verið austast í túninu, við túngarð og líklega neðan við Fjárhúshól 002. Á þessum slóðum er grasivaxinn hóll eða hæð í túninu og verður það að teljast sá staður sem líklegastur er. Hóllinn er rúmum 100 m norðaustan við bæ 001.

Grasi vaxið tún í órækt. Túni hallar til suðurs, að Skorradalsvatni.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar
Heimildir:Ö-Háafell

BO-139:013 tóft útihús 64°30.213N 21°22.228V

Lítil, tvískipt tóft er efst (norðvestast) í túninu á Háafelli, fast ofan við (norðvestan við) túngarð 004. Tóftin er um 120 m NNA við bæ 001.

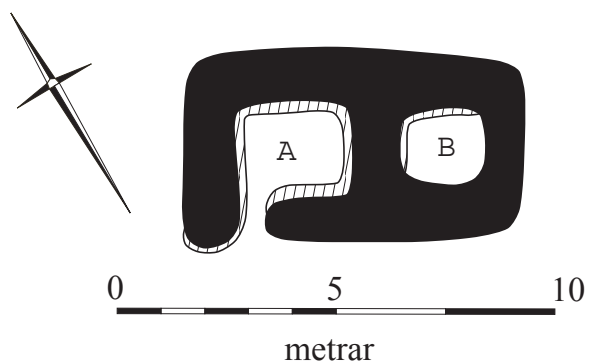
Tóftin er utan gamla aðaltúnsins og í raun innan s.k. Aukatúns sem var bætt við gamla túnið ofan við norðausturhorn þess. Tóftin er 3 m innan og neðan við tóft 003.

Túngarðurinn er fast sunnan við tóftina en við hana er hann mun lægri en annars staðar að norðanverðu og því ekki hægt að tala um að túngarðurinn myndi suðurhlið tóftar. Tóftin er um 8 X 4 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Hún skiptist í tvö hólfi. Það norðvestara, A, er 2,5-3 X 2 m að innanmáli en það suðaustara, B, er 1,8 X 1,5 m að innanmáli. Op er á hólfi A, austast á suðvesturvegg. Bárújárn er inni í hólfi A sem stendur hærra en hólfi B og mögulegt er að það hafi verið undir þaki en ekki hólfi B. Tóftin er að mestu hlaðin úr grjóti en er nú mjög gróin. Tóftin er grafin inn í hliðina og ytri brún veggja er þar aðeins 0,1-0,2 m á hæð. Veggjahæð frá innri brún veggja og niður í gólf, er 1,5 m þar sem mest er. Ekki er ljóst hvaða tilgangi tóftin þjónaði en hún hefur líklega verið útihús af einhverju tagi.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar



Útihústóft 139:013, horft til SSA



BO-139:014 *Hesthúseyri* hleðsla hesthús

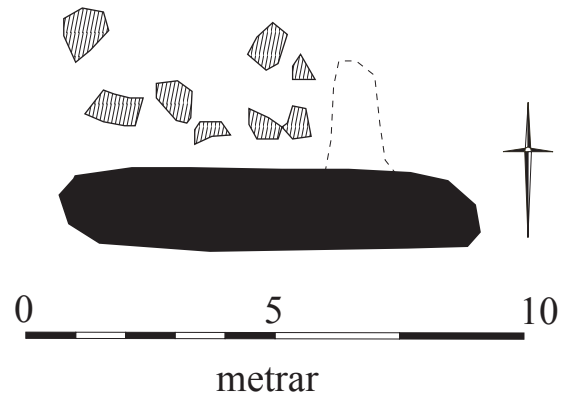
64°30.178N 21°22.435V

"... fyrir utan [túnið], við vatnið [er] eyri, sem heitir Hesthúseyri. Upp af henni er kallað Bjarnakofi, þar er nú hesthús," segir í örnefnaskrá. Í svörum við spurningum Örnefnastofnunar segir: "Nafnið Bjarnakofi er gamalt og ekkert vitað um Björn þann, sem þar á að hafa búið. Seinna var þarna hesthús," Rúmum 100 m norðvestan við íbúðarhúsið í Háafelli eru leifar tveggja steinsteyptra útihúsa, fast utan (norðvestan) við læk. Stærri húsin eru ofar en um 30 m neðar (SSV) er steinsteyptur grunnur af minni húsum, fast neðan (sunnan) við gamla veginn sem legið hefur inn í túnin á Háafelli. Þetta steinsteypta hús var samkvæmt Guðrúnu Hannesdóttur, geymsla. Á þessum slóðum, 3-4 m vestan við steypugrunninn af geymslunni eru mannvistarleifar úr torfi og grjóti sem eru síðustu merkjanlegu leifarnar af eldri minjum.

Í grasi gróinni brekku sem hallar til suðurs, að Skorradalavatni og er nú á kafi í grasi. Líklega hefur þetta svæðið verið orðið að túni áður en búskap í Háafelli lauk en það er ekki gróíð kjarngóðu grasi.



Ummerki 139:014, horft til suðvesturs



Ummerkin sem sjást eru líklega af hesthústóftinni. Suðurhlíð meintrar tóftar er hins vegar það eina sem sést eftir. Hún er um 8 m löng og er hleðslan tæplega 1 m á hæð og 1-1,2 m á breidd. Hleðslan

er mosavaxin og alveg gróin að sunnanverðu en að norðan er hún ógróin en þar er mikið grjóthrun. Um 2 m austan við austurenda hleðslunnar er 1 m langur veggstúfur eða þúfnaröð sem er talsvert lægri en sjálf vegghleðslan. Ekki er ljóst hvaða hlutverki þetta mannvirki gegndi en mögulegt er að það hafi verið hlaða eða heystæði.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Háafell og Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá.

BO-139:015 garðlag varnargarður

64°30.241N 21°22.184V



Garðurinn, horft til suðvesturs

Ofan við túnauka sem gerður var við gamla túnið norðvestast er garðlag. Garðlagið liggur á milli tveggja lækja en stutt ofan við aukatúnið, þó ekki alveg á mörkum túnskikans heldur ofar. Það er líklega byggt í tengslum við túnið, mögulega sem varnargarður eða túngarður.

Í grasi gróinn brekku sem hallar til suðurs. Grasvöxtur í aukatúninu er lægri og minna ræktarlegur en í aðaltúninu og ofan þess taka við grösugir móar.

Garðurinn liggur skáhallt langleiðina á milli lækjanna eða VNV-ASA. Hann er samtals um 65 m langur og er grjóthlaðinn. Hann er mjög mis stæðilegur og er á köflum hlaðinn úr stórum grjóthnullungum en annars staðar úr smásteinum. Garðurinn er víðast algróinn og 1,5-2 m á breidd en mest 0,5 m á hæð.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-139:016 *Sauðhúshlíð* örnefni

Út fyrir Stekkjargilið er skógi vaxið svæði "en með litlum nöfnum fyrr en kemur út að gili, sem heitir Selgil ... Utan við Selgilið er skógurinn nefndur Sauðhúshlíðar, upp af þeim eru skóglausir móar, sem nefnast sel," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Háafell

BO-139:017 heimild um leið

"Fra Fitjars nabogård mod vest ligger en vej over den smalle og ikke særlig besværlige Skorradalshals ind til den indre del af Lundarreykjadal - denne vej valgtes, som det ses af Laxd., på toget mod Helge Hardbenssøn." segir Kristian Kålund.

Heimildir:Kaalund, 310

BO-139:018 heimild um kálgarð

64°30.144N 21°22.313V

Stór kálgarður er merktur inn á túnakort frá 1918 fast sunnan við bæ 001 og er aðeins gata 023 sýnd á milli. Engin ummerki sjást lengur um kálgarðinn en þar sem hann var er nú grasi gróin brekka, í halla til suðurs, að Skorradalsvatni.

Í brekkuna hefur verið gróðursett mikið af fjölbreytilegum trjágróðri, birki, reynitré, aspir og runnar. Engin ummerki sjást lengur á yfirborði um kálgarðinn.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Túnakort 1918

BO-139:019 heimild um kálgarð

64°30.180N 21°22.481V

Kálgarður er merktur inn á túnakort frá 1918 um 130 m suðvestan við bæ 001 í stakstæðum túnskika. Samkvæmt túnakortinu má ætla að túnskikinn hafi verið þar sem þjóðvegurinn liggur nú og að hann hafi náð að Skorradalsvatni. Kálgarðurinn hefur samkvæmt þessu verið alveg við vatnið og er staðsetning hans einkennileg nema að vatnið hafi eitthvað brotið af land á þessum slóðum á síðustu árum. Einnig er mögulegt að stakstæði túnskikinn sé ekki mældur nákvæmlega inn á túnakortið og hafi því raunverulega verið ofan við veg þar sem er grasi gróin brekka sem hallar til suðurs. Um þetta verður nú vart skorið.

Ofan við þjóðveg er grasi gróin brekka í halla til suðurs en neðan hans er grasi gróinn blettur að Skorradalsvatni.

Engin ummerki kálgarðs er að finna lengur á þessum slóðum.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Túnakort 1918

BO-139:020 vegur traðir

64°30.150N 21°22.320V

"Í gegnum túnið liggja gamlar traðir frá tíð Guðmundar Þorvaldssonar," segir í örnefnaskrá. Traðirnar



Vegur 139:020. Á hægri mynd sést hleðsla í veginum vestan við bæ.

eru merktar inn á túnakort frá 1918 og hafa legið þvert í gegnum túnið VNV-ASA fram hjá gamla bænum 001 en 20-40 m ofar (norðaustar) en núverandi þjóðvegur um Skorradal.

Til vesturs endar vegurinn í malarnámi, nálega þar sem hann hefur sameinast núverandi þjóðvegi. Að austan verður vegurinn óljósari utan túns en má þó greina eitthvað áfram.

Vegurinn hefur líklega legið á svipuðum slóðum lengi, jafnvel langt eftir 20. öld. Hann sést enn sem gróinn stallur í hlíðinni. Heimreið Háafells liggur að hluta á sama stað og sést t.d. vel sem gróinn stallur beint framan (sunnan) við íbúðarhúsið í Háafelli. Suðurbrún vegarins er víða greinilegri en norðurbrúnin. Suðurbrúnin er víða 0,2 m há og norðan hennar er slétta sem fjarar svo inn í brekkurætur ofar (norðvestar) og því er erfitt að átta sig á breidd vegarins þó gróflega megi á köflum áætla hann um 2 m á breidd. Um 70 m vestan við bæ er 20 m kafli í veginum þar sem grjóthleðslan sést greinilega að sunnanverðu. Samtals má rekja veginn á þessum slóðum á 450-500 m kafla.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-139:021 Grásteinn heimild

"Ef við byrjum nú inn á merkjum móti Fitjum, þá er þar nafnalítið svæði sem heitir Þrætutunga. Í henni er stór, klofinn steinn sem heitir Grásteinn. Þessi steinn er á merkjum, hann er eins og fyrr segir klofinn og má sjá þess merki að hafi verið borað í hann. Steinninn er rétt ofan við veginn, nokkuð innan við lítið gil grænt sem heitir Stekkjargil," segir í örnefnaskrá

Heimildir: Ö-Háafell, 1

BO-139:022 heimild um leið

"Gata lá niður Þorkötlum og niður Köstin," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Háafell, 1

BO-139:023 Prettur heimild um brunn

64°30.176N 21°22.252V

"Þar vestar er laut sem heitir Prettur, þar var grafinn brunnur sem miklar vonir voru við tengdar en hann þraut. Þessi laut er upp af bænum,..." segir í örnefnaskrá. Prettur er lág vestur af Fjárhúsenni og rúmum 50 m NNA við bæ 001.

Umhverfis er tún í órækt, í halla til suðurs, að Skorradalsvatni.

Á þessum slóðum er dæld í túninu og víða eru hálfgerð jarðföll í yfirborðið. Samkvæmt Guðrúnu Hannesdóttur, heimildamanni, varð vart við vatn á þessum slóðum í vatnavöxtum og töldu menn því að mögulega væri að finna gott brunnstæði en raunin varð sú að þarna fékkst aldrei gott brunnvatn. Engin eiginleg mannvirki fundust á þessum slóðum.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Háafell, 2

BO-139:024 heimild um leið

"Frá fornu hefir verið talað um þrjár götur út í gegnum skóginn, en skógurinn frá Blesagili út að næsta gili sem eitthvað markar, en það heitir Stekkjargil, skógurinn út að því heitir einu nafni Bót. Neðsta gatan sem lá um skóginn var nafnlaus en það var sú gata sem farin var með vatninu, alfaraleiðin," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Háafell, 2

BO-139:025 *Krosshólagötur* heimild um leið

"Frá fornu hefir verið talað um þrjár götur út í gegnum skóginn, en skógurinn frá Blesagili út að næsta gili sem eitthvað markar, en það heitir Stekkjargil, skógurinn út að því heitir einu nafni Bót. Neðsta gatan sem lá um skóginn var nafnlaus en það var sú gata sem farin var með vatninu, alfaraleiðin [024]. Ofan við Bótina hét svo Krosshólagötur, hún skiptist um Krosshóla sem síðar verða taldir," segir í örnefnaskrá. Í leiðréttingum er það tekið fram að göturnar hafi heitið Krosshólagata eða -vegur, ekki götur í flt.

Heimildir: Ö-Háafell, 2 og athugasemdir og leiðréttingar á örnefnaskrá.

BO-139:026 heimild um leið

"Frá fornu hefir verið talað um þrjár götur út í gegnum skóginn, en skógurinn frá Blesagili út að næsta gili sem eitthvað markar, en það heitir Stekkjargil, skógurinn út að því heitir einu nafni Bót. [...] Ofan við Krosshólagötturnar tók við Kinn, það er brött hlíð, lítt skógivaxin, sem nær svo upp að Kinnargötu sem er efsta gatan og er þá komið langleiðina upp í brún. Ofan við Kinnarveginn heitir svo brekkan Kinnarbrekka" segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Háafell, 2

BO-139:027 heimild

"Aðeins innan við Lundartungugilið var eyri sem hét Laugareyri (52); upp af henni er Laug (53), þar sér enn votta fyrir rústum af kofa þeim er Guðmundur Þorvaldsson notaði við gigtarlækningar sínar," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Háafell, 3

BO-139:028

Í bréfi Helga Benónýssonar til Örnefnastofnunar: "Mitt álit er að Háafell hafi upphaflega verið byggt á sama hátt og nágrannajarðirnar, ofan við skóginn, upphaflega sem sel frá einhverri stórkjörðinni í Lundarreykjardal s.s. Lundi eða Hóli. Sel þettað hefir getað verið staðsett undir hæðsta hólnum eða fellinu, sem í hlíðinni var. Grasi gróðu upp undir brúnir. Neðan við selið, í skóginum, eru nefnd fjárhúshólar, bendir það til að býli hafi síðar verið sett þar,"

Ath. mögulega sama og 005

Heimildir: Bréf Helga Benónýssonar frá 1979.

BO-141 Bakkakot



Minjar í og við heimatún Bakkakots BO-141. Garðlög eru sýnd með hvítri línu, lækur með blárri en mörk túna eins og þau voru samkvæmt túnakorti frá 1918 með svartri línu.



Íbúðarhúsið í Bakkakoti, byggt 1931.

10 hdr. 1707. Bakkakot byggðist á seinni hluta 17. aldar í heimalandi Fitja. Þá fylgdi skógarítak í Fitjahlíð og 30 hesta engi í Fitjaengjum og beitiland var óskipt. Bakkakot var selt undan Fitjum 1894. Jörðin fór úr byggð 1964 og er nú eign Skógræktar ríkisins.

1918: 39.084 m² = 12 dagsl. 1/5 þýft. Garðar 516 m². "Bærinn í Bakkakoti er beint á móti Fitjum, sunnan við Fitjaá, uppi undir norðurhlíð Botnsheiðar, sem er há og brött, víða grýtt og gróðurlítill, með holtum og móum og vallendisbrekkum á stöku stað. Undirlendi er takmarkað. Heiðin er hér jafnlend og votlend, víða með holtum og hryggjum. Skógur er nú víða að koma upp í Bakkakotslandi, einkum vestan til.

Sagt hefur verið , að ekki hafi annar skógur verið vöxtulegri í Skorradal en Bakkakotsskógur á fyrri hluta 19. aldar, en hann eyddist allur á þeirri öld." BB II, 222.

BO-141:001 Bakkakot bæjarhóll bústaður

64°28.128N 21°14.489V

Gamli bærinn í Bakkakoti stóð nálega í miðju túni. Íbúðarhús á jörðinni sem byggt var 1931 var byggt 35-40 m norðvestar og stendur það enn. Á gamla bæjarhólnum voru hins vegar byggð fjárhús og skemma og hlaða eftir að hætt var að nota gamla bæinn og sjást enn talsverðar leifar mannvirkja á honum, fast ofan (sunnan við bíslóða sem liggur inn túnið á þessum slóðum). Bakkakot fór í eyði árið 1964 og er eign Skógræktar ríkisins.



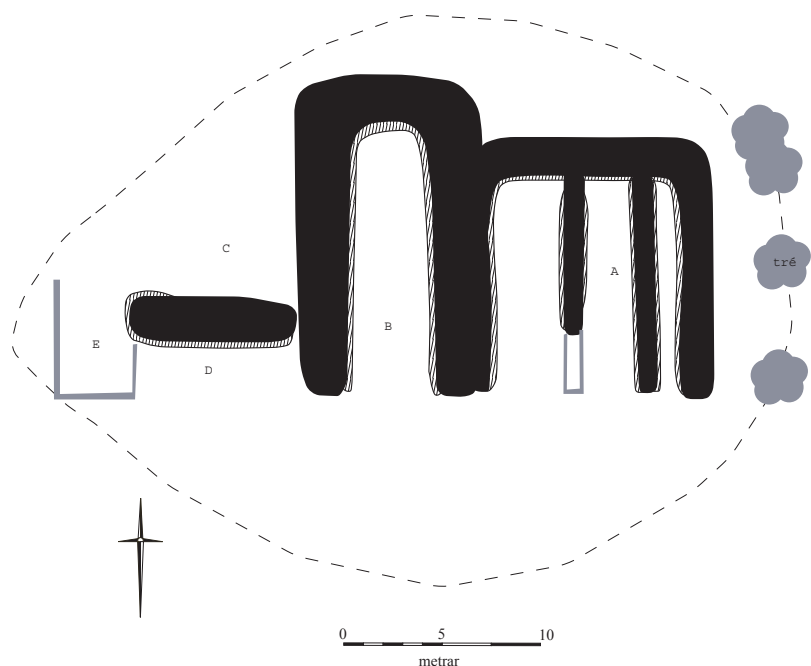
Bæjarstæðið í Bakkakoti 141:001, horft til norðurs

Á þessum slóðum eru aflíðandi tún sem halla á köflum til norðurs. Barrtrjám, öspum og grenitrjám hefur verið pantað víða og allt túnið hefur verið plægt upp og því skemmt mikið. Túnið er nú í órækt og er á kafi í grasi. Hafist var handa við plöntun greni- og barrtrjáa í landi Bakkakots um 1970.



Skemman í bæjarröðinni sem óðum fýkur á brott

Í raun má nú tala um samfelldar minjar allt frá smíðakofa sem hangir enn (haustið 2010) uppi vestast á bæjarstæðinu og í um 40 m til austurs. Þær minjar sem sjást nú á yfirborði, þ.e. yngstu leifar smíðakofa og fjárhúss, eru of ungar til að teljast til fornleifa samkvæmt lagalegum skilningi en eru engu að síður skráðar enda byggja þær á gömlum merg og voru byggðar og notaðar með mjög hefðbundnum hætti. Rústirnar standa nokkuð hátt og mætti kalla neðsta hluta svæðisins "vísi að bæjarhól". Ef þrengsta afmörkun er notuð má segja að svæðið sé um 40 X 17 m stór og snúi norðvestur-suðaustur. Hins vegar má segja að svæðið nái nokkuð lengra til suðurs og sé þá allt að 32 m að breidd. Eiginleg uppsöfnun er greinileg að norðan þar sem svæðið er allt að 2,5 m hærra en umhverfið. Aðrar hliðar eru hins vegar aflíðandi. Allar mannvistarleifar á "bæjarhólnum" eru hér skráðar undir sama númeri en hverju mannvirki gefinn bókstafur til aðgreiningar. Allra austast á svæðinu eru fjárhús A, sem



byggð voru eftir að gamli bærinn leggst af. Austasta húsinu var reyndar ekki bætt við fyrir en eftir fjárskipti. Fjárhúsin hafa verið úr blönduðu efni en hafa líklega verið rifin þegar búskapur leggst af í Bakkakoti. Nú sjást leifar af húsi sem hefur verið um 10 X 12 m stórt. Enginn suðurveggur er greinilegur og hefur líklegast verið timburþil þar. Í fjárhúsunum eru þrír garðar og í garðanum sem er í miðið er steyppt kindabað syðst. Vestasti garðinn er byggður upp við vesturvegginn en þar vestan við er hlaða B. Veggir fjárhússins eru úr torfi og grjóti og mis stæðilegir, mest um 2 m á hæð. Hlaðan er 8-9 X 14-15 m stór en er 12 X 4 m að innanmáli. Hún snýr norðaustur-suðvestur. Enginn veggur er að sunnan og var bárujárnsþil þar. Veggir hlöðunnar eru úr torfi og grjóti og hún er talsvert niðurgráfin. Hleðsluhæð veggja er mest 1,5 m. Samkvæmt G. Ágústi Eiríkssyni (f. 1935), sem ólst upp frá 1938 í Bakkakoti var hæð hlaðinna hlöðuveggja svipuð og í fjárhúsum. Hlaða var niðurgráfin um 1-1,2 m Hlaðnir veggir í hlöðu náðu mest í um 3-3,2 m á hæð. Að baki (norðan við) hlöðunnar var súrheysgryfja. Norðvestan við hlöðu og fjárhús er aflíðandi svæði, C, sem er fagurgrænt og ræktarlegt og talsvert herra en umhverfið norðar. Greinilegur veggur sem er um 7 m langur liggur þar sunnarlega og snýr norðvestur-suðaustur. Ummerki sjást beggja vegna við hann. Sunnan við hann standa járnteinar upp úr jörðinni sem líklega eru leifar byggingar á þessum slóðum. Norðar og norðaustar er svæði D sem áður er greint frá en samkvæmt ljósmynd sem til er af húsunum þarna var heystæði norðan og norðaustan við smíðahúsið, nyrst á bæjarstæðinu. Á þeim slóðum þar sem veggurinn er nú var 5 bása fjós sem sést á sömu ljósmynd og hefur það legið í beinu framhaldi af skemmu til suðausturs. Svæðið upp af fjósinu var nefnt Fjósatunga. Leifar af hleðslu sjást einnig 3 m suðvestan við bæ en það eru líklega leifar af kálgarði sem merktur er inn á túnakort frá 1918 og er skráður undir númerinu 015. Skemman/Smíðakofinn, E, er nú hálfur fokin á brott. Hann er bárujárnsklædd timburbygging og standa enn suður- og vesturveggir hans að mestu. Innandyra er enn hluti af innréttingu, smíðaborð og einhver smíðatól ásamt ýmsu drasli.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-141:002 tóft útihús kálgarður

64°28.099N 21°17.898V

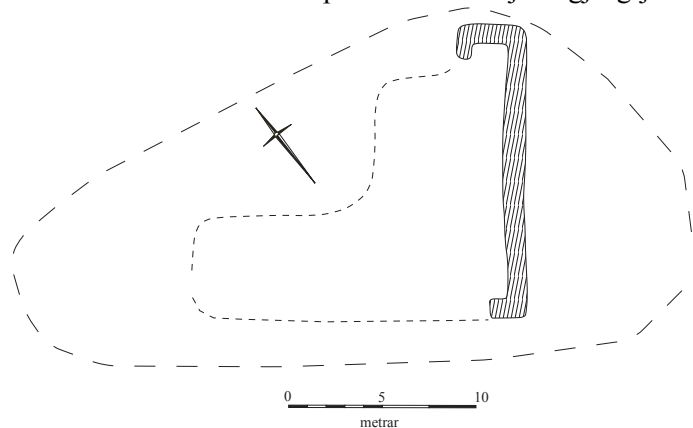
Útihús er merkt inn á túnakort frá 1918 tæpum 80 m suðvestan við bæ 001. Húsin hafa staðið efst (suðvestast) í túninu á stykki sem nefnt var Upptún. Óljósar leifar sjást enn á þessum stað.

Á svolitlum stalli efst í túni en fast ofar (suðvestar) tekur við þéttur barrskógur. Umhverfis eru aflíðandi tún sem hallar á kafla til norðurs. Barrtrjám, öspum og grenitrjám hefur verið pantað víða og allt túnið hefur verið plægt upp og því skemmt mikið. Túnið er nú í órækt og er á kafi í grasi. Hafist var handa við plöntun greni- og barrtrjáa í landi Bakkakots um 1970.



Leifar útihúss 141:002, horft til suðurs

Á þessum stað er greinilegur rústahóll í túninu. Ummerkin eru á svæði sem er 18 X 16 m stórt og snýr norðvestur-suðaustur. Greinilegt er að rúst á þessum stað hefur verið rutt út. Þar voru fjárhús fyrir 40-60 kindur en síðar gerður kálgarður á sama stað. Lítil greinileg ummerki má sjá en þó er greinilegur veggur norðaustur-suðvestur en hann var hlaðinn úr tóftinni til að þurfa ekki að fjarlægja grjótið.



Veggurinn er grjóthlaðinn og um 16 m á lengd. Aðrir

veggir eru meira og minna hrundir og á kafi í grasi. Þrátt fyrir að tóftin sé úthrunin og á kafi í gróðri má gróflega átta sig á lagi hennar. Hún virðist hafa verið L-laga og hefur suðurhlíðin verið lengri en sú austari. Svolítil brekka er fram af tóftinni til NNA. Ekki er vitað hvaða hlutverki útihúsið gegndi.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-141:003 heimild um útihús

64°28.075N 21°17.696V

Inn á túnakort frá 1918 er merkt útihús um 80 m suðvestan við bæ 001, fast utan við túnjaðar eins og hann var þá. Á þessum slóðum er nú þéttur trjágróður og því ógjörningur að finna nákvæma staðsetningu hússins enda eru allar sýnilegar leifar nú vafalítið horfið í trjárækt.

Engar leifar fundust um húsið en annað hús fannst á svipuðum slóðum (sjá 021). Mögulegt er að húsið sem merkt er inn á túnakort sé einfaldlega 021 en merking þess er þó of suðvestarlega til að það passi vel við kortið og því skráð sérstaklega á þeirri staðsetningu sem gefin er upp á túnakortinu.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-141:004 heimild um kvíar

"En ofan við Kvíafoss og neðan við Kjúkufoss voru hafðar kvíar á grasbletti þar sem ær voru mjaltaðar, en lömb voru geymd í Lambahelli [samkvæmt Sæbjörgu Eiríksdóttur, heimildamanni er þessi síðasta staðhæfing röng og lömb aldrei geymd þar] sem er smáskúti við ána utan í Bakkakotsmel," segir í örnefnaskrá. Hulda Guðmundsdóttir segir: "'Lambahellir' var nafn sem varð til eftir 1938 hjá börnum Eiríks. Lömb voru í stekk. Ær í kvíum. Þetta var á tíma fráfæra."

Heimildir: Ö-Bakkakot

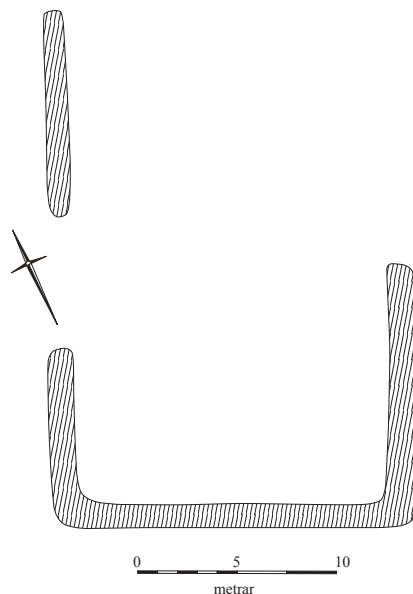
BO-141:005 *Lambahellir* hellir

"En ofan við Kvíafoss og neðan við Kjúkufoss voru hafðar kvíar á grasbletti þar sem ær voru mjaltaðar, en lömb voru geymd í Lambahelli [samkvæmt Sæbjörgu Eiríksdóttur, heimildamanni er þessi síðasta staðhæfing röng og lömb aldrei geymd þar] sem er smáskúti við ána utan í Bakkakotsmel," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Bakkakot

BO-141:006 *Bakkakotsrétt* hleðsla rétt

65°28.104N 21°17.539V



Leifar réttar 141:006. Horft til norðausturs.

"Austan við Farveginn og túnið er grund, sem heitir Réttargrund, þar var aðrekstrarrétt," segir í örnefnaskrá. "Fyrir austan Bakkakotstún er skilarétt Fram-Skorrdæla, Bakkakotsrétt," segir enn fremur í Byggðum Borgarfjarðar. Skilaréttin er frá því eftir fjárskiptin 1950-51 þegar nýtt fé kom frá Vestfjörðum á bæi framdalsins. Bakkakotsrétt er um 200 m ASA við bæ 001

fast neðan (norðan) við bíslóða sem liggur inn túnið í Bakkakoti. Réttin var rétt utan (austan) við tún. Réttin er á sléttri flöt utan við tún.

Réttin var notið fram til 1988 og var síðasta skilarétt svæðisins. Árið 1988 var girt á heiðinni og féll því réttin úr notkun. Undir það síðasta var réttin úr grjóti og timbri en áður hafði hún verið alveg grjóthlaðin. Nú er réttin aðeins svipur hjá sjón enda hefur mikið af grjótinu í henni verið fjarlægt og öllu timbri verið rutt út. Hlið liggja í bunkum innan réttarveggja og utan og mikið af timbur- og járnrusli er suðvestan réttar. Það sem eftir stendur er U-laga hleðsla, opin til norðurs. Þar sem norðurveggur hefur verið stendur enn hluti af dyrabúnaði/leifar hliðs. "Hólfínu" sem enn sést er ekki skipt upp. Hleðslurnar eru 18 X 14 m að stærð og snýr hólfíð NNV-SSA. Réttin er hlaðin úr grjóti en réttin er talsvert gróin nema að innanverðu að sunnan og vestan. Vesturveggur réttarinnar nær lengra til norðurs en austurveggurinn. Veggir eru rúmlega 1 m á hæð en eru 1,5-1,8 m á breidd.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Ö-Bakkakot og BB II, 222

BO-141:007 *Selfló* örnefni sel

"Vestur af Mósu er dalverpi sem heitir Hvítidalur. Þegar kemur hér upp á hálsinn [samkvæmt Sæbjörgu Eiríksdóttur, heimildamanni væri eðlilegra að tala um heiðna í þessu samhengi] tekur við víðáttumikill flói, sem heitir Selfló, nær hann vestur að Selflóahrygg.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Bakkakot

BO-141:008 *Fitjasel* heimild um sel

Slakki er "lægð, sem nær alla leið að Laugarhól til austurs. Í Slakkanum er neðst gamalt sel, sem nefnt er Fitjasel.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Bakkakot

BO-141:009 *Löngugötugil* örnefni leið

"austanverðu upp af Löngugötugili er vel hlaðin varða, sem heitir Hlunka ...", segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Bakkakot

BO-141:010 *Hlunka* varða

"austanverðu upp af Löngugötugili er vel hlaðin varða, sem heitir Hlunka og er nú orðin mosavaxin.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Bakkakot

BO-141:011 *Kristínarvörður* varða

"Kristínarvörður eru hrundar," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Bakkakot

BO-141:012 *Tvívörður* varða

"Á Tvívörðuhæðum eru Tvívörður", segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Bakkakot

BO-141:013 *Vegagil* örnefni leið

Vegagilsfoss er á Vegagili. Í örnefnaskrá segir: "Næst utan við túnið kemur niður gil sem heitir Vegagil og innan við túnið er gil sem heitir Bakkakotsgil."

Heimildir:Ö-Bakkakot,2

BO-141:014 *Fornistekkur* örnefni stekkur

"Hjalli vestan við Vegagilsfoss í Vegagili er nefndur Fornistekkur. Ekki sést þar fyrir rúst nú, en þarna gæti hafa verið stekkur frá Fitjum.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Bakkakot

BO-141:015 hleðsla rétt

64°28.118N 21°17.788V

Inn á túnakort frá 1918 er merktur stór kálgarður sunnan við bæ 001 og hefur einungis heimreiðin 018 verið á milli. Á þessum stað sjást hleðsluleifar fast ofan (sunnan) við rústirnar sem eru þar sem gamli bærinn stóð. Hleðslan er um 8 m löng og er stæðileg grjóthleðsla. Samkvæmt Huldu Guðmundsdóttir var hún af rétt sem var á 20. öld byggð á sama stað.

Á þessum slóðum eru mjög aflíðandi tún sem hallar á köflum til norðurs. Barrtrjám, öspum og grenitrjám hefur verið pantað víða og allt túnið hefur verið plægt upp og því skemmt mikið. Túnið er nú í órækt og er á kafi í grasi. Hafist var handa við plöntun greni- og barrtrjáa í landi Bakkakots um 1970. Kálgarðurinn hefur verið fast sunnan við gamla bæinn. Þar er nú fremur slétt svæði suður að brekkurótum. Ofarlega (sunnarlega) á þessu svæði eru nokkur grenitré.

Leifarnar sem nú sjást eru af réttinni sem þarna stóð síðast. Hleðslan er um 8 m á löng og snýr norðvestur-suðaustur. Hún var hlaðin upp sem réttarvegur og var 1.60-1.70 m á hæð. Hleðslan er hlaðin úr stórum grjóthnullungum og er 1,2 m á breidd en 0,4 m á hæð. Sjálfur kálgarðurinn hefur líklega náð í um 18 m til suðurs ef tekið er mið af gróðurfari á þessum slóðum sem er mun ræktarleggra þar en sunnar.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918



Hleðsla 141:015, horft til VNV sunnan við fjárhúsin

BO-141:016 heimild um leið

64°28.103N 21°17.796V

Inn á túnakort frá 1918 er merkt gata sem legið hefur NNV-SSA um allt túnið austan við bæ 001 og hefur angi frá henni verið heimreiðin að bænum (sjá 017). Gatan hefur legið niður túnið (til NNA) en var horfin þegar Sæbjörg Eiríksdóttir, heimildamaður, man eftir sér. Samkvæmt túnakortinu lá þá lækur niður túnið fast austan götunnar en hann er nú uppþornaður og gróinn (en eystri lækurinn sem merktur er inn á túnakortið og myndaði tungu með þeim vestari sést enn).

Á þessum slóðum eru mjög aflíðandi tún sem hallar á köflum til norðurs. Barrtrjám, öspum og grenitrjám hefur verið pantað víða og allt túnið hefur verið plægt upp og því skemmt mikið. Túnið er nú í órækt og er á kafi í grasi. Hafist var handa við plöntun greni- og barrtrjáa í landi Bakkakots um 1970.

Engar leifar gatnanna sjást lengur í túninu.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-141:017 heimild um leið

64°28.113N 21°17.793V

Inn á túnakort frá 1918 er merkt heimreið frá leið 016 og til vesturs að bæ 001. Leiðin hefur legið austur-vestur fast ofan við bæ 001, milli bæjar 001 og kálgarðs 015.

Á þessum slóðum eru mjög aflíðandi tún sem hallar á köflum til norðurs. Barrtrjám, öspum og grenitrjám hefur verið pantað víða og allt túnið hefur verið plægt upp og því skemmt mikið. Túnið er nú í órækt og er á kafi í grasi. Hafist var handa við plöntun greni- og barrtrjáa í landi Bakkakots um 1970.

Engin merki um traðirnar sjást lengur.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-141:018 heimild

64°28.066N 21°17.717V

Inn á túnakort frá 1918 er merktur ferhyrnt mannvirki, mögulega útihús eða kálgarður. Ferningurinn er hins vegar hvorki merktur sem garður eða hús og mögulegt er að þarna hafi aðeins verið lítill túnskiki. Þetta er rúmlega 80 m SSA við bæ 001, fast utan við túnjaðar.

Á þessum slóðum er geysipéttur barrskógur svo að nærri ómögulegt er að brjóta sér leið í gegnum landið eða leita að fornleifum.

Hafi verið eiginlegt mannvirki á þessum slóðum er það nú illgreinanlegt og mikið skemmt en engar vísbendingar fundust um það við vettvangsskráningu.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

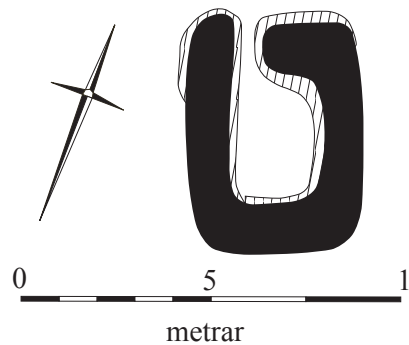
BO-141:019 tóft hesthús

64°28.087N 21°17.645V

Lítil tóft er um 120 m ASA við bæ 001. Á þessum stað var hesthús samkvæmt Sæbjörgu Eiríksdóttur



Hesthústóft 141:019, horft til ASA



heimildam
anni.
Hesthústóf
tin stendur
enn
nokkuð vel
þó þakið sé
fallið inn.
Húsið er á
grasi
vaxinni

hæð í túninu þar sem talsvert þéttur skógur vex nú. Mjög þéttur barrskógur er fast austan og sunnan við tóftina. Túnum Bakkakots hallar til norðurs.

Hesthústóftin er 6 X 5,5 m stór og snýr norðvestur-suðaustur. Húsið var hlaðið úr torfi og grjóti með timburgrind. Þak þess hefur nú fallið inn í tóftina og því er erfitt að greina hvernig umhorfs hefur verið innandyra. Ofan í tóftinni eru járnplötur og torf úr þaki, allt á kafi í gróðri. Tóftin hefur líklega verið einföld og op vestast á norðvesturvegg.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

BO-141:020 Hrossabeinahæð örnefni

"Að austanverðu við Bakkakotsgil í brún er svonefnd Hrossabeinahæð og þar hjá eru Hrossaketshólar. Heldur Guðmundur að þessi nöfn séu dregin af að þarna hafi verið soðið ket til ljósa," segir í örnefnaskrá. Í athugasemdum og viðbótum segir: "Hrossaketshólar eru klapparhólar og mosavaxin urðarhrúga niðri á jafnlendi. Eru þeir fyrir austan Bakkakotsbæinn, upp af Kvíafossi. Stefán heitinn á Fitjum taldi, að Hrossaketshólarnir beri þetta nafn, af því að hrossum hafi verið lógað þarna og kjötið urðað."

Heimildir: Ö-Bakkakot, 3

BO-141:021 hús hesthús

64°28.081N 21°17.778V

Útihús úr blönduðu efni standa enn undir þaki um 60 m innan og ofan (sunnan) við bæ 001. Húsið er ekki merkt inn á túnakort frá 1918 og er sjálfsagt yngra. Það er þó byggt að fornri hefð og er því talið með fornleifum þó líklega teljist það ekki til fornleifa samkvæmt lögum.

Á þessum slóðum eru mjög aflíðandi tún sem hallar á köflum til norðurs. Barrtrjám, öspum og grenitrjám hefur verið pantað víða og allt túnið hefur verið plægt upp og því skemmt mikið. Túnið er nú í órækt og er á kafi í grasi. Hafist var handa við plöntun greni- og barrtrjáa í landi Bakkakots um 1970. Húsið er í suðausturhorni rjóðurs. Tré hafa verið gróðursett um 2 m frá suður- og austurhlið en aðeins lengra er í trjágróður frá öðrum hliðum hússins.



Hesthús 141:021, horft til austurs. Hesthúsið var fyrir 6-8 hesta, byggt eftir 1950.

Húsið er um 6 X 5,5 m að stærð og snýr VNV-ASA. Það var fyrri 6-8 hesta og var byggt í kringum miðja 20. öld. Útveggir hússins eru úr torfi og grjóti með timburgrind en timburpil sem hangir að mestu uppi er þó að vestan. Dyr eru nyrst á þilinu en líka á norðurhlið þess. Torfveggir hússins eru mest 1,5 m háir og eru á kafi í grasi. Húsið er einfalt og skiptist ekki upp í hólf. Bárújarni hefur verið staflað innan þess. Timburgrind hússins er tvöföld og hvílir þakið, sem er flatt, á henni. Hvoru tveggja er að hruni komið og veggir hafa að talsverðu leyti hrunið inn í tóftina.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

BO-141:022 garðlag óþekkt

64°28.170N 21°17.781V

Einföld hleðsla er um 65 m NNV við bæ 001 og um 30 m beint neðan við (NNA) við íbúðarhúsið í Bakkakoti sem byggt var árið 1931.

Á þessum slóðum eru mjög aflíðandi tún sem hallar á köflum til norðurs. Barrtrjám, öspum og grenitrjám hefur verið pantað víða og m.a. aðeins í garðinn. Allt túnið hefur verið plægt upp og því skemmt mikið. Túnið er nú í órækt og er á kafi í grasi. Hafist var handa við plöntun greni- og barrtrjáa í landi Bakkakots um 1970.

Hleðslan um 18 m á lengd og snýr NNA-SSV. Hún er 1,5-2 m á breidd en allt að 0,5 m á hæð. Hún er á kafi í gróðri. Mögulegt er að hún tengist kartöflurækt á þessum slóðum en Sæbjörg Eiríksdóttir, heimildamaður, man eftir yngri kálgarði á þessum slóðum en taldi að ekki hafi verið hlaðið um hann.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar



Garðlag 141:022, horft til SSA

BO-141:023 garðlag varnargarður

64°26.102N 21°17.930V



Meint garðlag, horft til norðvesturs

Í vesturjaðri túns á Bakkakoti er hryggur um 100 m vestan við bæ 001. Þessum garði var ýtt upp um 1950 til að flóð í Bakkakotsgili færi ekki yfir túnið og telst hann því ekki til fornleifa í hefðbundnum skilningi en er hafður með í fornleifaskrá þessari þar sem víðari skilgreining er notuð við skráningu á búsetuminjum á eyðijörðunum en ella. Fast vestan við hrygginn er skurður eða lækur og garðurinn er á mörkum túns eins og þau eru sýnd 1918.

Á þessum slóðum eru mjög aflíðandi tún sem hallar á köflum til norðurs. Barrtrjám, öspum og grenitrjám hefur verið pantað víða. Allt túnið hefur verið plægt upp og því skemmt mikið. Túnið er nú í órækt og er á kafi í grasi. Hafist var handa við plöntun greni- og barrtrjáa í landi Bakkakots um 1970.

Hryggurinn er mosa- og grasivaxinn og hefur talsvert af trjám verið plantað í hann. Hann er rúmlega 100 m langur, mest 0,8 m á hæð en frá 1,2 m til 2,5 m á breidd.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

BO-142 Sarpur



Minjar í og við heimatún Sarps BO-142. Lækur er sýndur með blárri línu en mörk túna eins og þau voru samkvæmt túnakorti frá 1918 með svartri línu.

16 hdr. 1707. Skv. Laxdæla sögu var Sarpur sel frá Vatnshorni ÍF V, 184-90. Fitjakirkjueign frá því fyrir 1575 (en eftir 1397). Búskap lauk 1970. Sarpur er nú eign Skógræktar ríkisins.

1918: 28.622 m² = tæpar 9 dagsl. 2/3 þýft. Garðar 1028 m². "Hér hækkar dalurinn og þrengist, með ánni eru sums staðar grónar eyrar, en annars holt niður undir á, hliðarnar eru með vallendisböllum og mýrardrögum og holtum og hryggjum á milli. Á hálsinum eru víða flóar og mýrarsund með melum og holtum á milli. Skógarkjarr hefur verið að koma upp út frá bænum síðustu 50 árin, en land var orðið með öllu skóglaut." BB II, 238

BO-142:001 Sarpur bæjarhóll býli

64°27.976N 21°15.824V



Gamla heimatún Sarps, horft til suðurs

"Gamli bærinn stóð miklu austar en núverandi íbúðarhús." segir í örnefnaskrá. Íbúðarhúsið sem nú stendur á Sarpi er um 1,3 km austan við Fitjar. Það er steinsteypt íbúðarhús með kjallara en ekki hefur verið búið í því um skeið. Gamli bærinn var um 170 m austan við íbúðarhúsið sem byggt var 1938. Bærinn fór í eyði árið 1970.

Gamli bærinn var á grasi gróinni hæð. Nú hefur trjám verið plantað í bæjarhólinn en þó í enn meira mæli umhverfis

hann. Bæjarlækur rennur fast vestan við bæjarhólinn, milli hans og annars minni hóls vestar. Lítill klettur er fast austan við hólinn. Svolítið af öspum er í hólnum. Túnin umhverfis eru í halla til suðurs, að Fitjaá.

Fast neðan við þar sem bærinn stóð má sjá leifar kálgarðs 021 en götur hafa verið neðan hans. Á túnakorti frá 1918 má þó sjá að götur hafa verið norðar, þ.e. milli kálgarðs og bæjar. Helst er að giska á að inngangur hafi verið á gamla bæinn að sunnanverðu. Engar tóftir sjást þar sem gamli bærinn stóð en bæjarhóll er greinilegur. Hann er um 20 X 25 m að stærð og snýr ASA-VNV. Brúnir hólsins eru mjög aflíðandi nema að sunnan þar sem um 1,5 m eru frá hóltoppi niður



Bæjarhóll Sarps 142:001, horft til ASA

í kálgarðsbotn. Í raun mætti kannski segja að bæjarhólinn nái yfir enn stærra svæði eða allt svæðið þar sem kálgarðurinn er. Ef sú mæling er notuð telst hann 25 X 40 m stór og snýr NNA-SSV.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918; Ö-Sarpur, 1-2; ÍF V, 191-92.

BO-142:002 tóft fjós

64°27.989N 21°15.847V

"Þar niður með læk [vestan við Rauðukamba] fyrir vestan heygarðinn, var slétt og sjálfgerð flöt, sem



Tóft 142:002, horft til VNV

hét Dúkur ... ofan við fjósið og heygarðinn, niður af Harðhaus, voru kallaðar Fjósaflatir," segir í örnefnaskrá. "Ofan við fjósið og heygarðinn [002], niður af Harðhaus, voru kallaðar Fjósaflatir," segir í örnefnaskrá. Í viðbótum og athugasemdum segir: "Fjósatunga var nefnd spildan frá heygarðinum og fjósinu og niður undir Kálgarðsflatir, en þær eru neðan við Kálgarðinn og beggja vegna við hann niður að Veitu," Um 8 m vestan við bæjarlæk er tóft á hæð sem hefst til vesturs þar sem bæjarhólum sleppir. Tóftin er merkt sem heytóft inn á túnakort frá 1918. Ekki er óhugsandi að bænhus

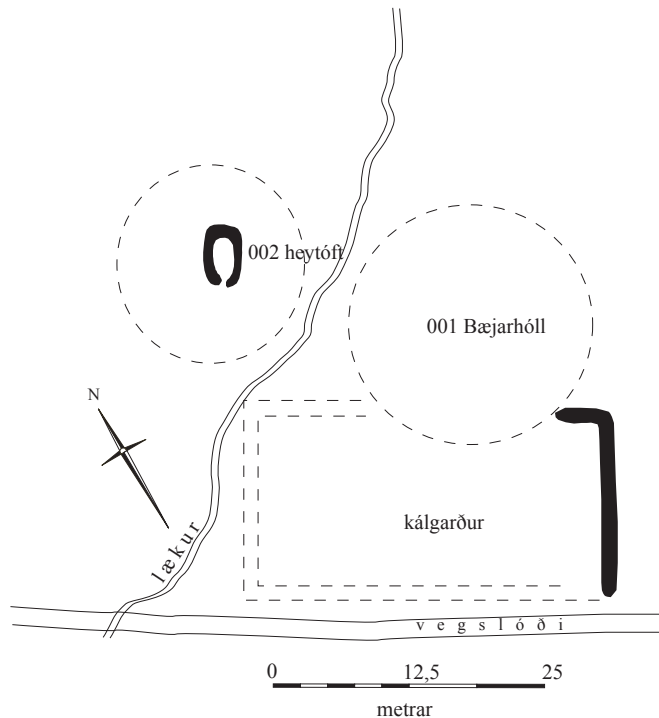
(sjá 019) gæti hafa verið á svipuðum slóðum og þessi tóft.

Ræktarleg hæð við hliðina á bæjarhól. Gatan að bænum lá fram hjá þessari tóft og bæjarhólnum rétt sunnan við þær báðar.

Tóftin er 6 X 4 m að stærð og snýr NNA-SSV. Hún er einföld og op er á suðvesturhlið hennar miðri. Tóftin er stæðileg, 1,5 m á hæð en á kafi í grasi. Hún er talsvert niðurgráfin þannig að ytri brún veggja er aðeins 0,3 m frá yfirborði. Þak hefur hrunið inn í tóftina og því er erfitt að greina innra lag. Norður- og vesturveggir eru hæstir. Guðrún Hannesdóttir, heimildamaður, segir fjós og heygarð á þessum stað en sú litla bygging sem þarna sést nú (2010) er þá líklega fjósið en heygarðurinn norðar. Engin ummerki sjást norðan við tóftina en talsverður, ræktarlegur hóll er á þessum slóðum og ekki ólíklegt að frekari mannvistarleifar kunni að leynast undir sverði. Hóllinn sjálfur er um 30 X 25 m stór og snýr norðaustur-suðvestur.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918; Ö-Sarpur, 6



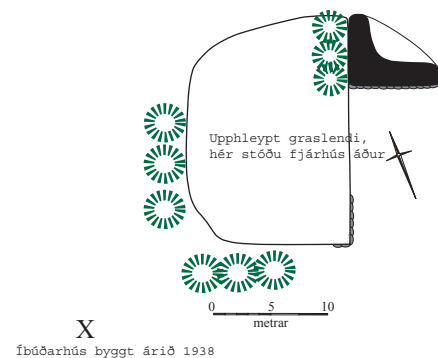
BO-142:003 Fjárhúshóll þúst fjárhús

"Þar sem bærinn stendur nú, heitir Fjárhúshóll. Þar eru einnig öll útihúsin. Fjárhúsin eru austan við bæinn. Kringum þau heitir Húsatún." Fjárhúsin frá Sarpi 001 voru samkvæmt túnakorti frá 1918 um 165 m vestan við bæ 001. Þau hafa verið um 10 m austan við yngra íbúðarhús byggt 1938. Fjárhúsin hafa nú að mestu verið jöfnuð við jörðu. Samkvæmt túnakort frá 1918 stóðu húsin þá í stakstæðum túnskika ásamt kálgarði 022 og óræðri byggingu 023.

Á þessu svæði er þýft graslendi með þyrpingum af lauf- og barrtrám hér og þar. Þrjú barrtré eru suðvestan við svæðið og þrjú barrtré VNV við það.

Svæðið sem fjárhúsin stóðu á er um 22 m á lengd, um 20 m á breidd og snýr NNA-SSV. Aðeins einn grjóthlaðinn L-laga veggur er uppistandandi og er hann um 2 m á breidd, um 12 m á lengd og 1-1,8 m á hæð. Lengri hlið hans er um 7 m á lengd og snýr VNV-ASA. Við VNV-enda veggjar er rétt horn og heldur veggurinn áfram um 5 m í NNA og myndar þannig L. Í veggnum eru grjóthleðslurnar til SSV og sjást 3-6 umför. Veggurinn er grasigróinn að NNA. Við VNV

64°27.980N 21°16.032V



Hleðslur úr fjárhúsi (142:003), horft norðvesturs

enda hans eru 3 stór lauftré. Ekki er ljóst hvort veggurinn er hluti af gömlu fjárhúsunum eða seinni tíma hleðsla. Þar sem gömlu fjárhúsin stóðu, vestan og suðvestan við grjótvegginn er þýft og upphleypt graslendi sem stendur 0,2-0,5 m hærra en umhverfið og ekki er ólíklegt að leifar af grunni þeirra leynist undir sverði.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918; Ö-Sarpur, 2

BO-142:004 mannvirki fjárskýli

"Móts við Miðfossinn [í Fitjá] er klettabyrgi undir fossberginu, sennilega gamalt innrekstrarbyrgi.", segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sarpur

BO-142:005 Byrgismói tóft rétt

"Við [Kvíafoss] er réttin í Sarpi ... Niðri við ána, utan við Þrífossana, er smámói, sem heitir Byrgismói. Réttin, sem fyrr var nefnd var þar við ána," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sarpur

BO-142:006 Kvíafoss örnefni kvíar

"Við [Kvíafoss] er réttin í Sarpi ...," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sarpur

BO-142:007 hleðsla

"Við Keilufoss var velgja, þegar Jóhann var ungur. Hún var orðin köld þegar hann fór þaðan, en þarna sá fyrir gamalli hleðslu utan um lind," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sarpur

BO-142:008 heimild um stekk

"Utan við Stekkjargilið var mói, sem hét Stekkur, nú orðinn að túni. Þar efst voru tóftarbrot, en stekkurinn ekki notaður í minni Jóhanns," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sarpur

BO-142:009 Mógrafarmýri heimild um mógrafir

"Utan við Vestri-Stekkjjarás kemur smágil, sem nefnist Mógil. ... Rennur það í boga neðan við Mógrafarmýri ... [sem] nær heim undir tún. Tekinn var upp mór í henni. Hann þótti sæmilegur en ekki voru grafirnar djúpar. Betri mór var sunnan við ána og voru þar miklu dýpri grafir. Það land tilheyrir nú Fitjum. Alltaf var tekinn mór á báðum stöðunum," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sarpur

BO-142:010 Kvíaberg heimild kvíar

"Neðan og austan við Veitu [mýrina fyrir neðan túnið] er klapparbelti, Kvíaberg. Þar undir var tóft, og var hún notuð sem kvíar, þegar Jóhann var drengur. Þar var seinna fjárhúskofi," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sarpur

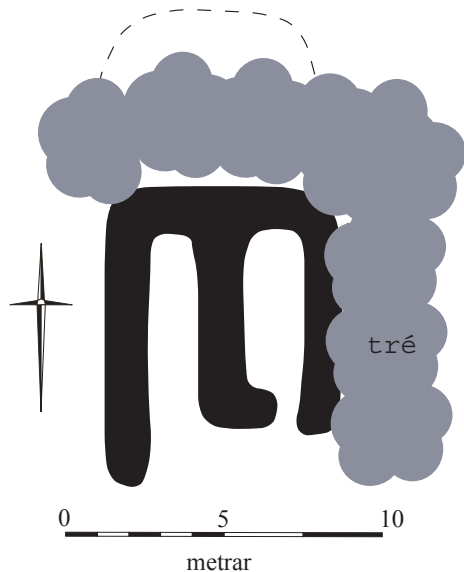
BO-142:011 tóft fjárhús

64°28.068N 21°15.738V

"Fjárhúsin voru áður fyrir á svokallaðri Trumbu, móastykki, sem hæst ber ofan við Harðhaus," segir í örnefnaskrá. Rústin er á kafi í þéttum barr- og greniskógi og næstum ógjörningur að finna hana enda verið gróðursett allt í kring sem og í vegg hennar. Fjárhúsin eru um 180 m NNA við bæ 001.

Skógur hefur nú verið gróðursettur á þessum slóðum og er rústin nú orðin illgreinanleg. Húsin eru allra efst (nyrst) í gamla túninu á kafi í eltingu og skógi.

Rústin er á mörkum þess að vera alveg skemmd og horfin í skóg. Hún fannst aðeins eftir mjög langa leit. Erfitt er að átta sig á lagi hennar eða stærð en hún er þó á að giska um 9 X 7 m og snýr NNA-SSV. Líklegast hefur rústin skipst í tvö áþekkt hólfi og hefur annað a.m.k. alveg verið opið til suðurs. Mögulegt er að þriðja hólfið hafi verið að baki (sunnar) þá líklega heystæði eða hlaða. Þar er hins vegar of þéttur skógur til að hægt sé að greina eiginlegar rústaleifar. Rústin hefur líklega verið hlaðin úr torfi og grjóti en er nú algróin.



Fjárhústóft 142:011, á kafi í gróðri. Horft til norðurs.

Hættumat: stórhætta, vegna
trjáræktar
Heimildir:Ö-Sarpur

BO-142:012 Miðmorgunsvarða varða eyktamark

"Niður af [Miðmorgunsbrekku] miðri er varða á steini, Miðmorgunsvarða, og var hún eyktamark frá Sarpi," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Sarpur

BO-142:013 heimild um leið

"Eftir [Vegás] er gatan yfir að Englandi," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Sarpur

BO-142:014 heimild smalakofi

"Eftir [Vegás] er gatan yfir að Englandi. Sunnarlega á þessum ás eru rústir, trúlega eftir gamalt smalabyrgi," segir í örnefnaskrá. Í Viðbótum og athugasemdum segir: "Byrgið var við ána, undir kletti. Þar eru rústir eftir. Þetta mun hafa verið smalabyrgi. Það var við Þrífossa,"

Heimildir:Ö-Sarpur og Athugasemdir og viðbætur, 1

BO-142:015 heimild skotbyrgi

"Syðst á [Skothúsmel] er gamalt skotbyrgi, hlaðið úr grjóti. Vestan við Digravörðuhrygg er flói, sem heitir Skothúsflói," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Sarpur

BO-142:016 Skothússteinar heimild um skotbyrgi

"Vestan við Digravörðuhrygg er flói, sem heitir Skothúsflói. Suður af honum er slétt klöpp með

tveimur steinum, er heita Skothússteinar. Þar á Sarpa-Gísli að hafa gert sér kofa og legið fyrir tófu, og hafa fundist þar hrossabein eins og fleygt hafi verið út æti," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Sarpur

BO-142:017 *Digravarða* varða

"Á [Digravörðuhrygg] er varða, sem heitir Digravarða," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Sarpur

BO-142:018 *Bakkakotsvarða* varða

"Á endanum á ... melhrygg [sem liggur að Sátugili] er varða, sem heitir Bakkakotsvarða," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Sarpur

BO-142:019 heimild um bænhús

64°27.979N 21°15.839V

Í Málþaga frá 1397 segir: "Jtem lagdi Jon til Bænhvs af Sarpi kv oc .vj. ær. skal þar lukast af vj aurar j offur [til prests á Fitjum]" [Fitja - hjómar eins og bænhúsið sé nýlega stofnað]. Bænhús var á Sarpi en ekki er vitað hvar það var. Líklega hefur það verið í námunda við bæjarhól. Rétt vestan bæjarhóls er annar höll rættarlegur í túninu (sjá 002) og að svo stöddu verður það að teljast líklegasta staðsetning bænhússins. Það gæti þó hafa verið víðar á eða við bæjarstæðið.

Nokkur skógrækt er nú á og umhverfis bæjarhól.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:DI IV, 119

BO-142:020 *Sáta* sögustaður

Sáta er ofurlítill hnjúkur í hlíðinni fyrir neðan leitið sem ber í milli Sarps og Fitja "Þar er mælt að [Þorgils Hölluson og félagar] hafi setið neðan undir, enn smalasveinninn [njósnarmaður Helga frá selinu í Sarpi] legið uppi á hnúknum; nafnið Sáta á að vera komið af því, að þeir Þorgils sátu þar fyrir neðan," segir í grein í Árbók Fornleifafélagsins.

Heimildir:Árb. 1884-85, 92 nmgr. 2

BO-142:021 gerði kálgarður

64°27.968N 21°15.840V



Kálgarður 142:021, horft til ASA.

Kálgarður er merktur inn á túnakort frá 1918 sunnan við bæ 001 og er einungis gata 024 á milli. Greinileg merki kálgarðsins sjást enn í aflíðandi halla til suðurs frá bæjarstæðinu 001.

Nú hefur trjám verið plantað í bæjarhólinn en þó í enn meira mæli umhverfis hann. Bæjarlækur rennur fast vestan við bæjarhólinn, milli hans og annars minni hóls vestar. Lítill

klettur er fast austan við hólinn. Svolítið af öspum er í hólnum. Túnin umhverfis eru í halla til suðurs, að Fitjaá.

Um 1,5 m hár bakki er frá bæjarhólnum og niður í kálgarðsbotn að norðan. Að öðru leyti en því er norðurhlið kálgarðsins ógreinileg. Kálgarðurinn er 17 X 17 m stór. Öll vesturhlið hans er greinileg en aðeins hluti af norðurhlið. Ekki er ljóst hvort garðurinn hefur endað þar sem hann fjarar út nú eða

hvort hann hefur náð lengra til austurs (mögulega verið allt að 35 m langur). Garðurinn virðist hafa verið torfhladdinn og er mest 1,5 m á hæð. Hann er nú mikið til horfinn og skemmdur.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-142:022 heimild um kálgarð

64°27.976N 21°15.966V

Kálgarður er merktur inn á túnakort frá 1918 vestan við bæ 001, austast í stakstæðum túnskika. Þessi kálgarður er nú (september 2010) horfinn vegna skógræktar. Hann var þar sem nú er lítill lundur um 115 m VSV við bæ 001 og um 50 m austan við tóftarleifar fjárhúss 003.

Á þessu svæði er sléttað og plægt graslendi sem byrjað er að hlaupa í þúfur og lundur af lauftrjám.

Ekkert sést til fornleifa.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-142:023 heimild um útihús

64°27.980N 21°15.992V

Lítið hús er merkt inn á túnakort frá 1918 vestan við bæ 001, austarlega í stakstæðum túnskika. Þessi tóft er nú (í september 2010) horfin en var um 135 m vestan við bæ 001 og um 15 m austan við tóftarleifar fjárhúss 003.

Á þessu svæði er sléttað og plægt graslendi sem byrjað er að hlaupa í þúfur og lundur af lauftrjám.

Ekkert sést til fornleifa. Ekki er ólíklegt að tóftin hafi horfið undir yngra fjárhús.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-142:024 vegur leið

64°27.975N 21°16.029V

Gata er merkt inn á túnakort frá 1918 og virðist hafa legið austur með túninu, á milli bæjar 001 og kálgarðs 021 og þá til austurs, út úr túni og vestur í stakstæðan túnskika vestar. Gata þessi er nú (september 2010) horfin að mestu en þó sjást óljósar leifar við bæjarhólinn 001.

Á þessu svæði er grasigróið flatlendi sem er byrjað að hlaupa í þúfur og yngra íbúðarhús í Sarpi, brekka hallar 2-5° í SSV.

Gatan hefur trúlega legið um svæðið þar sem íbúðarhúsið sem byggt var 1938 stendur. Umhverfinu hefur örugglega verið raskað þegar íbúðarhús er byggt og gata trúlega horfið um leið. Leifar götunnar sjást ekki á milli túnanna en óljós ummerki má sjá við bæjarhól þar sem hún hefur legið milli bæjar og kálgarðs. Ekki er þó um eiginlegar veghleðslur að ræða heldur óljósan stall.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-142:025 *Veita* örnefni áveita

64°27.925N 21°15.987V

"Mýrin fyrir neðan túnið heitir Veita. Suðvestur af henni er Fossbarð með ánni, liggur að Keilufossi," segir í örnefnaskrá. Veitan er heiti á deiglendi milli íbúðarhússins á Sarpi og rústar 029, ofan við veginn sem liggur inn Skorradal. Engin mannvirki sjást á þessum slóðum.

Deiglendi ofan við veg en nú hefur mikið af öspum og grenitrjám verið gróðursett á þessum slóðum.

Guðrún Hannesardóttir taldi ekki að áveita hefði verið á þessum slóðum en nafnið bendir ótvírætt til þess. Hafi einhvern tíma verið áveita á þessum stað eru öll ummerki um hana löngu horfin.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Sarpur, 3-4

BO-142:026 *Keilufoss* álagablettur

"Litlu neðar, móts við húsið, sem nú stendur, er stærsti fossinn, Keilufoss. Um hann er sú þjóðsaga, að þar hafi ekki mátt veiða nema til eins máls í einu. Eitt sinn var brugðið út af því, og veiddist þá bara keila, en síðan aldrei neitt. Átti fossinn að hafa heitið Sarpur, þangað til Keilan veiddist þar. - Sögn þessi er prentuð í Ferðabók Þorvalds Thoroddsens," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Sarpur, 2

BO-142:027 heimild um leið

"Réttin sem fyrr var nefnd, var þar við ána. Þar upp af, ofan við götuna, var mjó og löng varða á klöpp,

nefnd Langavarða [028]," segir í örnefnaskrá.
Heimildir:Ö-Sarpur, 3

BO-142:028

"Réttin sem fyrr var nefnd, var þar við ána. Þar upp af, ofan við götuna [027], var mjó og löng varða á klöpp, nefnd Langavarða," segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Sarpur, 3

BO-142:029 tóft útihús

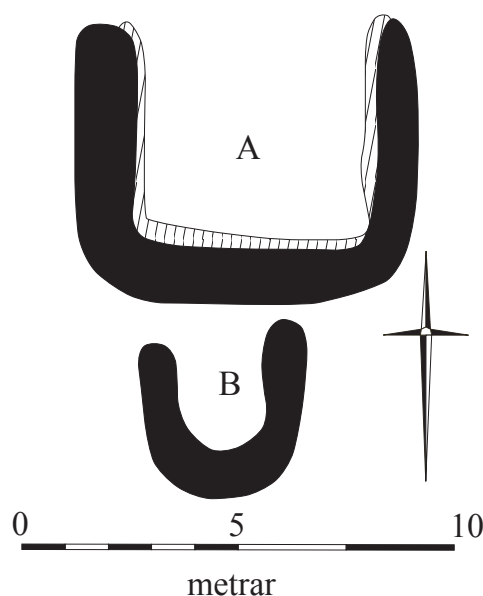
64°27.915N 21°95.853V

Um 120 m sunnan við bæ 001 og um 35 m norðan við veg inn Skorradal er tóft sem líklega er leifar af e.k. útihúsi.

Tóftin er á grónum mel fast neðan (sunnan) við gamla heimatúnið. Hún er um 10 X 6 m að stærð og snýr norður-suður. Hún er grafin inn í melhól að hluta. Hún skiptist í tvö hólf. Það nyrðra, A, er stærra eða 5 X 5 m að innanmáli og alveg opið til norðurs. Það er niðurgrafið og grjóthlaðið og eru veggir mest um 1,2 m á hæð. Syðra hólf, B, stendur hærra og er grónara og gæti vel verið heystæði. Það er 3,5 X 2 m að stærð og snýr norður-suður. Op virðist á því norðarlega á vesturvegg. Veggir virðast að mestu torfhlaðnir og eru 0,2-0,3 m á hæð.



Tóft 142:029, horft til suðurs



Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

BO-142:030 gryfja vatnsból

64°27.971N 21°15.798V

"Fyrir vestan bæinn [001] var smábæjarlækur, uppspretta undan Harðhaus. Þar var vatnsból fjóss og bæjar," segir í örnefnaskrá. Uppsprettan er 15-20 m ofan (NNA) við bæjarhól 001.

Gamli bærinn var á grasi gróinni hæð. Nú hefur trjám verið plantað í bæjarhólinn en þó í enn meira mæli umhverfis bæjarhólinn. Bæjarlækurinn virðist hafa sprottið fram þarna en svo hefur hann runnið (eða verið veitt) til suðvesturs og rennur fast vestan við bæjarhólinn, milli hans og annars minni hólsvestar.

Uppsprettan er dæld eða hola sem er 0,5 m í þvermál og 0,3 m á dýpt. Uppsprettan en nú þornuð.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Ö-Sarpur, 6

BO-142:031 Laugavarða varða

"Þar upp af rétt vestan við Stekkjargilið er Laugamói. Þar er velgja. Rétt neðan og vestan við Laugamóa var hár holl með vörðu, sem bar við loft frá bænum. Þessi varða heitir Laugavarða," segir í örnefnaskrá.

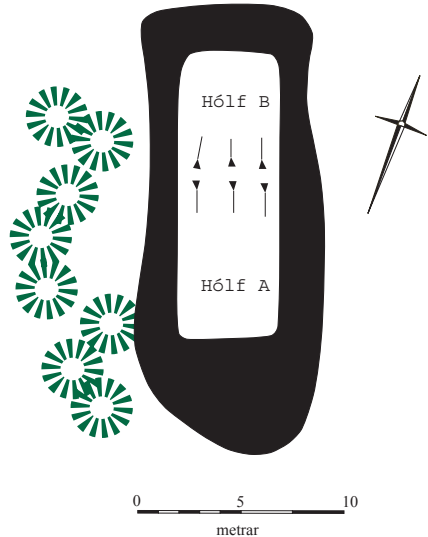
Heimildir:Ö-Sarpur, 7

BO-142:032 Bjössakofi tóft útihús

64°28.007N 21°16.002V

Stór, tvískipt tóft er um 140 m vestan við bæ 001 og um 50 m norðaustan við leifar fjárhúss 003. Samkvæmt Guðrínu Hannesardóttur, heimildamanni var þessi tóft kölluð Bjössakofi.

Á þessu svæði er grasi- og mosagróin brekka sem hallar 5-10° í suðvestur. Vestan (neðan) við tóft er lítill þyrping af lauftrjám. Ofar í brekkunni á klapparholti um 15 m frá tóftinni er sólarpanell og



Bjössakofi 142:032, horft til ASA

vindmylla.

Tóftin tvískipt, um 22 X 9 m stór og snýr NNW-SSA. Hún er grasigróin og byrjuð að hlaupa í þúfur. Hleðslur eru signar, sérstaklega í norðvesturhorni tóftar, svo óljóst er hvar gengið hefur verið inn. Innanmál tóftar er nokkuð skýrt. Veggir tóftar eru 1-2 m á breidd og 0,2-1 m á hæð. Í innanverðri tóftinni norðanveðri glittir í hleðslugrjót. Í miðju tóftar er 4 m breidd og um 0,4 m há upphækkun eða hruninn veggur sem skiptir henni í tvennt. Hólf A er sunnar, er um 6 X 5 m að innanmáli og snýr NNW-SSA. Hólf B er um 5 X 4 m að innanmáli og snýr VSV-ANA. Hólfin eru niðurgrafin að hluta.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

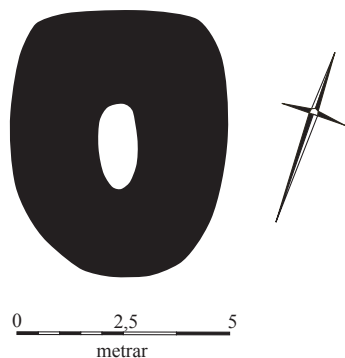
BO-142:033 þúst óþekkt

64°27.956N 21°16.026V

Ólagleg þúst er um 160 m VSV við bæ 001 og um 50 m SSA við íbúðarhúsið í Sarpi sem byggt var árið 1938.

Á þessu svæði er þýft gras- og mýrlendi og nokkur barrtré.

Þústin er mjög þýfð og vel grasigróin. Hún er um 6 X 5



Þúst 142:033, horft til suðurs

m stór og snýr NNV-SSA. Engar grjóthleðslur eru greinanlegar en veggir þústarinnar eru 0,2-0,5 m á hæð og um 2 m á breidd. Innanmál þústar er 2 X 1 m en enginn inngangur er greinanlegur. Þústin er mjög ólöguleg og ekki fullvíst að um mannvirki sé að ræða.

Hættumat: engin hætta

BO-142:034 tóft útihús

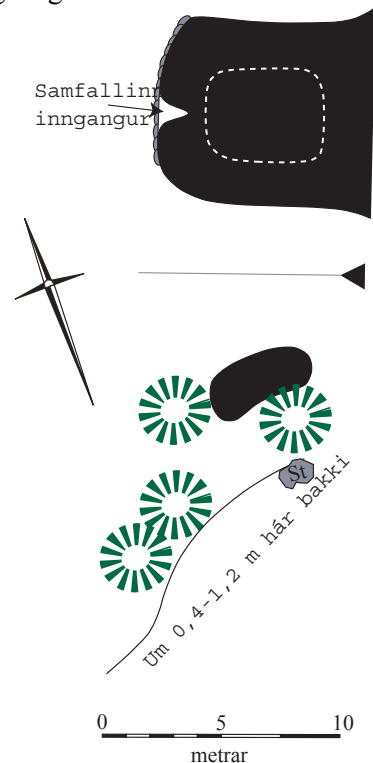
64°27.994N 21°16.064V

Einföld útihústóft er um 185 m vestan við bæ 001 og um 30 m norðan við íbúðarhúsið sem byggt var í Sarpi árið 1938.

Á þessu svæði er þýft graslendi í brekku sem hallar 2-10° til vesturs og norðvesturs. Fjögur barrtré standa milli tóftar og íbúðarhúss, norðvestan undir um 1,2 m háum grasgrónum bakka.



Útihústóft 142:034, horft til ANA



Tóftin er um 9 X 8 m stór og veggir hennar eru mest 0,5-1,8 m á hæð. Hún snýr VNV-ASA og er lægst að austanverðu en hæst í norðvesturhorni. Grjóthleðslur (2-3 umför) eru greinilegar í grunni VNV-enda tóftar annars er hún mjög grasigróin og þýfð. Ekki er hægt að greina innri brún veggja og ekki ólíklegt að hún sé full af leifum þaksins. Austurhlið tóftar er óljós og hún hefur trúlega þar verið grafin inn í brekkuna. Gengið hefur verið inn að vestan en þar vottar ennþá fyrir samföllnum inngangi. Um 6 m SSV við tóftina er hugsanlegt veggjabrot. Það er um 5 m á lengd, um 2 m á breidd, 0,2-0,5 m á hæð og snýr VNV-ASA. Barrtré hafa verið gróðursett við vesturenda þess og fast upp við suðurhlið. Húsið hefur líklega verið e.k. útihús.

Hættumat: engin hætta

BO-142:035 þúst óþekkt

64°27.971N 21°15.798V

Mannvistarleifar eru framan (vestan) í litlum kletti um 20 m norðvestan við norðvesturhorn kálgarðs 021 sem er við bæinn 001.

Grasi gróinn klettur í túnjaðri. Túni hallar til suðurs og þau eru á kafi í grasi. Talsverð skógrækt er þarna allt um kring.

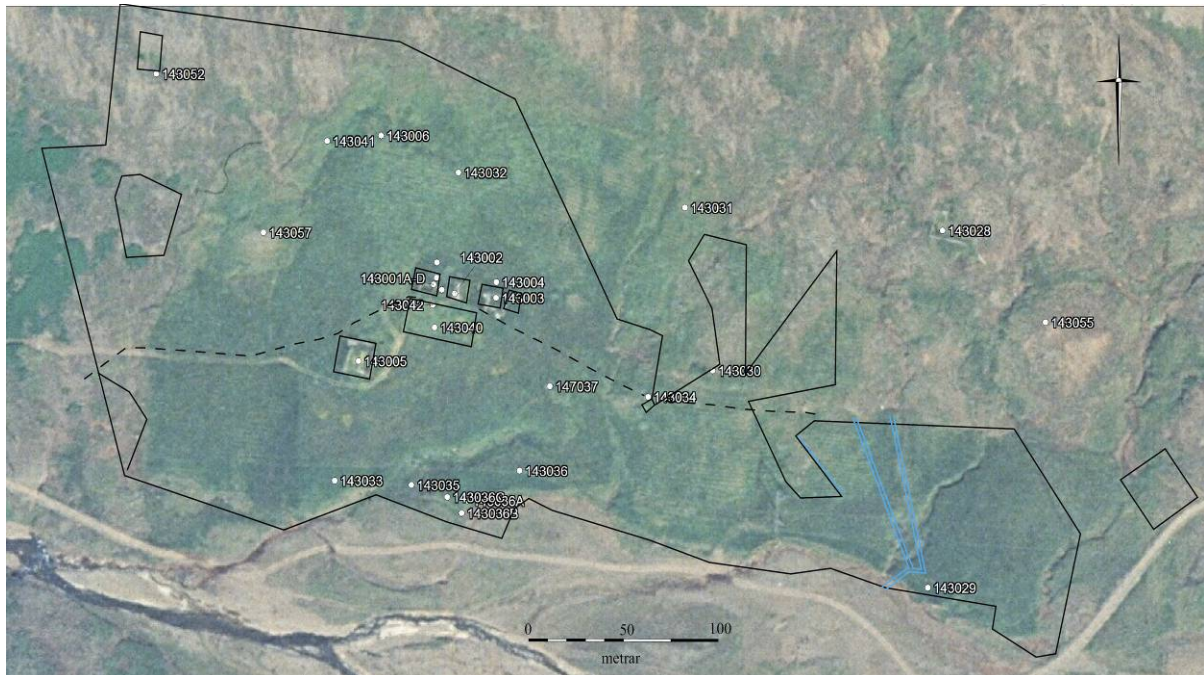
Á þessum stað eru einhverjar leifar en ekki víst að þær séu mjög fornar. Þó líklegra að þau tengist gamla bæjarstæðinu og því líklega gert fyrir 1935. Framan í hæðinni er mjög stór steinn/klöpp. Hann er um 1,5 m á lengd og sjálfsagt svipaður á hæð en nær ofan í jörðina. Niðurundan þessum steini er hola. Ekki er vatn í henni en gaddavír og bárujárni hefur verið hent ofan í hana. Frá toppi steinsins og í holubotn eru um 1,5 m. Meðfram steininum hefur verið hlaðið/hrúgað upp kanti. Hinar meintu hleðslur eru á kafi í gróðri og lítið hægt að segja um þær nema að nyrðri hleðslan er svolítið bogadregin og tæplega 1 m á lengd en sú syðri er í raun L-laga og 1,2-1,5 m austur-vestur en tæpur 1 m norður-suður. Einhvers konar op er á umbúnaði þessum til austurs og frá holunni liggur rás í 3-4 m til austurs áður en hún verður óskýr ofan í lautunni fyrir neðan þar sem er náttúruleg dæld. Ekki er ljóst hverslags mannvirki hefur verið þarna.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar



Dæld 142:035, horft niður (og til VSV)

BO-143 Efstibær



Minjar í og við heimatún Efstabæjar BO-143. Mörk túna eins og þau voru samkvæmt túnakorti frá 1918 eru sýnd með með svartri línu.

16 hdr. 1707. Fór í eyði 1947 og hafði þá að hálfu verið nýtt frá Sarpi og hélst svo áfram en Háafellsbóndi keypti hinn hlutan. Eignarhald er óskipt milli Fjársýslu ríkisins/S.r. og einkaaðila.

1918: 76.088 m² = 24 dagsl. 1/5 þýft. Garðar 864 m². "Efstibær er fremsti bær í dalnum



Bæjarröðin á Efstabæ, horft úr norðri. Á myndinni má sjá heimatúnin sem eru í órækt og hafa verið plægð og í þau gróðursett

norðanverðum, sem þrengist hér allmjög og lokast að nokkru rétt fyrir framan Efstabæ af svonefndu Eiríksfelli. Undirlendi er hér takmarkað og nær allt norðan ár. Eru eyrar og grundir með ánni, meðan dalsins nýtur. Hlíðin að norðan er víða gróin, eru þar móar, valllendi og mýrar með holtum, hryggjum og graflækjum, en á hálsinum melar og flóar og lág, gróin fell, Kúpa, Teigfjall og Eiríksfell. Í Eiríkuvatni er dálítill silungsveiði. Sunnan árinna eru Bollafell, Skúlafell og Botnsheiði. Eru hlíðarnar grýttar, en víða grónar og gil í hlíðinni

norður af Botnsheiðien á henni smá tjarnir, holtahryggir og blautir flóar." BB II, 225. Í Samantekt vegna húsakönnunar Huldu Guðmundsdóttur segir: "Jörðin var að hálfu nýtt frá Sarpi þar til Sarpur fór í eyði 1970, og að hálfu af Háafellsbónda sem keypti hinn hlutann. 1970 keypti S.r. ½ Efstabæ á

móti Háafellsbónda og 2004 keyptu fjárbændur "fyrir utan heiði" hlut Háafellsbónda. Landið er því bæði nýtt til skógræktar og sauðfjárbætur. Talsverður ræktarður skógur er vaxinn upp á láglendi og lúpína víða. Tún óskert."

BO-143:001 *Efstibær* bæjarhóll bústaður

64°27.853N 21°13.351V

Bæjarhúsin í Efstabæ voru allra vestast í þyrpingu húsa á miðju túni. Á túnakorti frá 1918 eru merkt fjögur stakstæð hús á bæjarstæðinu (sjá einnig 002-004). Síðasta íbúðarhúsið á jörðinni var timburhús með

grjóthlöðn um kjallara en talið er að það hafi verið byggt á svipuðum slóðum og eldri torfbær. Líklega er húsið þegar byggt þegar túnakort er



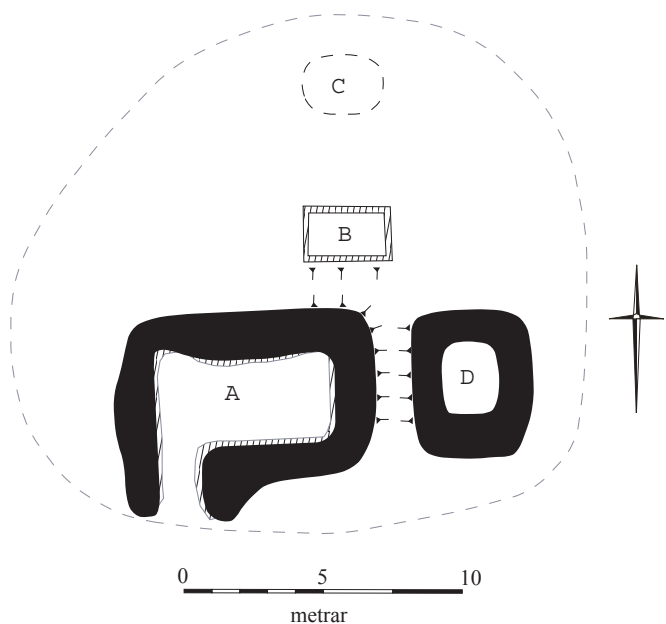
Bæjarþyrpingin í Efstabæ um 1930. Myndin er í eigu Eiríks Blöndal og er birt með leyfi

gert fyrir jörðina 1918. Grunnur hússins er enn greinilegur enn þótt sjálft húsið hafið verið rífið.

Túnin í Efstabæ eru í aflíðandi halla, a.m.k. suðurhluti þeirra. Þau eru nú í órækt. Túnin hafa greinilega verið plægð og talsvert af trjám, sérlega barrtrjám, hefur verið plantað í þau, þó hefur mun meira verið plantað utan þeirra en innan.

Þegar Guðrún Hannesardóttir, heimildamaður man fyrst eftir sér þá voru bæjarhúsin vestast, hlóðaeildhús stóð aðeins aftar (norðaustar - sjá B) og þar austan við voru svo "Húsin á hlaðinu" 002 sem í seinni tíð voru notuð sem fjárhús, þá fjós 003, hestarétt og fjóshlaða 004. Að baki, allra austast var svo hesthús. Einhver uppsöfnun mannvistarlaga er undir allri bæjar- og útihúsaröðinni sem er 55 X 30 m stór og snýr austur-vestur. Vesturhluti þessa svæðis, þar sem bæjarhúsin stóðu, er þó mun greinilegri en austurhlutinn. Uppsöfnun á sjálfu bæjarstæðinu (þ.e. 001) er hins vegar á svæði sem er um 20 m í þvermál (mjókkar hins vegar til vesturs - um 15 m þar). Ekki er mikil uppsöfnun greinileg, hún er víðast 0,5-1 m. Hæðin er aflíðandi.

Eins og áður segir sést enn grjóthlaðinn kjallari síðasta bæjarins á jörðinni, A. Hann er 6 X 3 m að innanmáli, snýr austur-vestur, er nær alveg niðurgraffinn og mest 2,2 m á dýpt. Grjóthleðslur eru límdar með sementslími. Austurveggurinn stendur best sem og austurhluti norðurveggjar. Dyr virðast hafa verið á vestast á suðurvegg en talsvert hefur hrunið þar nú og er svæðið fullt af grjóti. Engar dyr sjást á suðurveggnum á ljósmynd sem tekin var af húsinu um 1930 en óhugsandi virðist að þarna hafi einungis verið gluggi þar sem greinileg mörk virðast í grjóthleðslunni þar og grjótið sem liggur þar ofan á virðist klárlega hrun. Gluggi virðist hafa verið á suðurvegg kjallarans um 2 m frá inngangi í um 1,2 m hæð frá botni. Hann hefur verið um 30 cm á breidd. Af málverki Gunnlaugs



Stefáns Gíslasonar málara af bænum (sem byggir á ljósmynd) að dæma kann að hafa verið annar gluggi á suðurvegg kjallara austast en engin ummerki sjást um hann í hleðslunni og svæðið sést ekki vel á ljósmynd af bænum frá 1930. Norðurveggur kjallarans slútir talsvert inn og austurveggurinn aðeins. Ytri brún veggja stendur lítið upp úr sverði en á köflum má greina hana (þá 0,1-0,2 m á hæð). Breidd veggja hefur verið 1-1,2 m. Samkvæmt Guðrínu Hannesardóttir var mjög kalt í íbúðarhúsinu í Efstabæ og var reynt að bæta úr því síðar með því að einangra allt með strengjatorfi. Bærinn fór í eyði 1947 og var húsið líklega rífið mjög fljótlega á eftir. Með bæjarhúsunum eru skráðar 2-3 tóftir/þústir sem eru á sjálfum bæjarhólnum. Innan við 2 m ofan (norðan) við húsagrunn íbúðarhússins er tóft, B. Tóftin er nær alveg niðurgráfin og því greinir ytri brún veggja sig lítið frá umhverfinu. Innanmál tóftarinnar er 3 X 1,5 m og hún snýr austur-vestur. Tóftin er einföld og ekki sést op á henni. Hún er 0,5



Grunnur bæjarins, horft til austurs

m á dýpt og veggir eru hlaðnir úr grjóti og að hluta til steypfir. Tóftin er á kafi í grasi og er mjög mosavaxin. Örlitlar bárujárnsleifar eru inni í henni. Þúst C er mjög óljós þúst/niðurgroftur. Hún er nálægt norðurjaðri bæjarhólsins og er um 7 m norðan við norðausturhorn húsgrunnins (A). Þústin er sporöskjulaga og rúmír 2 m austur-vestur en tæpir 2 m norður-suður. Hún er 0,2-0,3 m á dýpt og er á kafi í grasi. Engar grjóthleðslur sjást í henni. Í þústinni miðri er stór þúfa. Tóft D er um 1 m austan við húsgrunninn (A) og er líklega stakstæða eldhúsið sem Guðrún Hannesardóttir getur sem stakstætt hús suðaustan við bæ. Tóftin er 5,5 X 4,5 m að stærð og snýr norður-suður. Tóftin er einföld og

innanmál hennar er 2,5 X 2 m. Tóftin er nú á kafi í grasi en greinilegt er að veggir hennar hafa verið úr grjóti, a.m.k. að hluta en grjóthleðslur sjást í norðurvegg sem er stæðilegur eða 0,8 m á hæð. Mögulegt er að op hafi verið austast á suðurvegg en ekki sést það á ljósmynd frá 1930.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-143:002 tóft fjárhús

64°27.832N 21°13.400V

Útihús er merkt inn á túnakort frá 1918 um 2 m suðvestan við vestasta húsið í húsapýrpingu á bæjarstæðinu. Samkvæmt Guðrínu Hannesardóttir, heimildamanni, var hjallur (á stoðum) og hjallloft á þessum stað, þegar hún man fyrst eftir sér en síðar var húsinu breytt í fjárhús og gegndi það því hlutverki þar til bærinn féll í eyði.

Túnin í Efstabæ eru í aflíðandi halla, a.m.k. suðurhluti þeirra. Þau eru nú í órækt. Túnin hafa greinilega verið plægð og talsvert af trjám, sérlega barrtrjám, hefur verið plantað í þau, þó hefur mun meira verið plantað utan þeirra en innan.



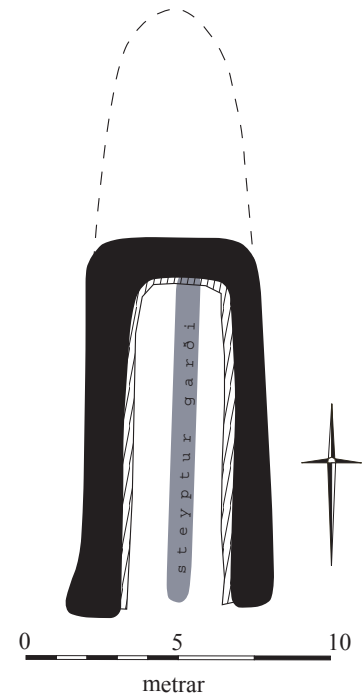
Fjárhúsleifar 143:002, horft til NNV

Samkvæmt Guðrínu Hannesardóttir var hjallurinn/hjallloftið fast norðan við sjálft fjárhúsið eða þar sem heystæði/hlaða við fjárhúsið kann að hafa verið síðar. Tóftin er samtals 19 X 6-7 m stór og snýr norður-suður. Fjárhúsin eru sunnar og þau eru 11,5 X 6 að stærð. Norðan þeirra er um 8 m löng og 6 m breið hæð eða þúst sem er fagurgræn og ræktarleg (og a.m.k. 0,2 m hærra en umhverfið). Líklega var heytóft þarna á sama stað og hjallurinn stóð áður. Mikið af timbri og bárujárni er inni í tóftinni og er þar einnig talsverður grasvöxtur þannig að erfitt er að fóta sig. Fjárhúsin eru um 10 X 3 m að innanmáli og tóftin er opin til suðurs þar sem timburpil hefur

verið áður. Í fjárhúsunum er steypdur garði og í norðurhlutanum eru timburleifar, líklega úr garðanum sjálfum. Engin merki sjást um að fjárhúsunum hafi verið skipt upp.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918



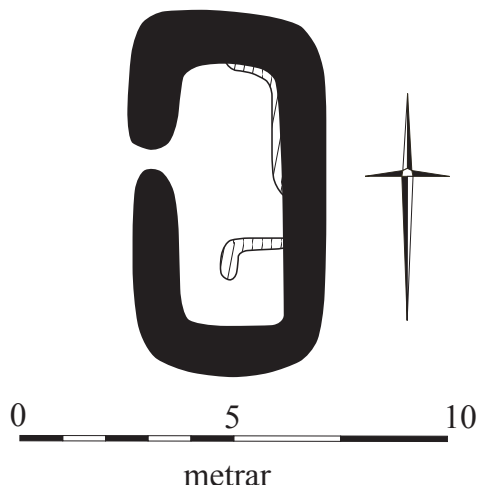
BO-143:003 tóft fjós

64°27.850N 21°13.304V

"Stykkið fyrir ofan götuna [042], næst hlöðunni og bak við hana og fjósið, heitir Fjóstunga," segir í örnefnaskrá. Fjósið er merkt inn á túnakort frá 1918 rúmum 20 m austan við bæ 001 en fast vestan við austasta húsið í bæjarröðinni 004.

Túnin í Efstabæ eru í aflíðandi halla, a.m.k. suðurhluti þeirra. Þau eru nú í órækt. Túnin hafa greinilega verið plægð og talsvert af trjám, sérlega barrtrjám, hefur verið plantað í þau, þó hefur mun meira verið plantað utan þeirra en innan.

Tóftin er mjög nálægt tóft 004 en virðist þó stakstæð. Hún er um 8 X 4 m að stærð og snýr norður-suður. Hún er á kafi í grasi. Op er aðeins norðar en á miðjum vesturvegg. Tóftin er einföld. Veggir eru



Norðurhluti fjóss 143:003, horft til ANA

mest 0,8 m á hæð en víðar 0,4-0,5 m. Veggir

eru yfirgrónir en hafa verið grjóthlaðnir. Um 1 m sunnan við op á tóftinni er L-laga hleðsla nálægt suðausturhorni, sem gæti mögulega verið bás. Tóftin stendur herra en 004 þannig að botn hennar er nálægt toppi 003B.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918 og Ö-Efstibær

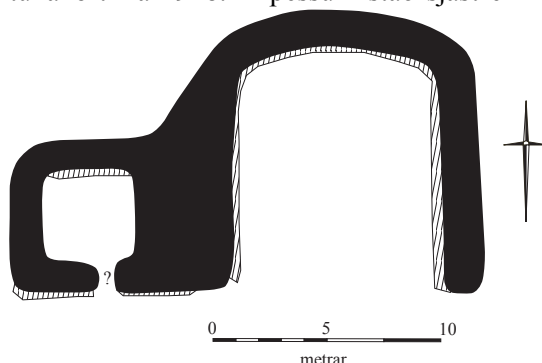
BO-143:004 tóft hlaða



Hlöðutóft 14:004, horft til NNV

64°27.854N 21°13.309V

Austast í bæjarþyrpingunni á Efstabæ, rúnum 30 m austan við bæ 001 var merkt útihús inn á túnakort frá 1918. Á þessum stað sjást enn leifar



af tveimur sambyggðum húsum.

Túnin í Efstabæ eru í aflíðandi halla, a.m.k. suðurhluti þeirra. Þau eru nú í órækt. Túnin hafa greinilega verið plægð og talsvert af trjám, sérlega barrtrjám, hefur verið plantað í þau, þó hefur mun meira verið plantað utan þeirra en innan.

Tóftin er 20 X 13 m stór og snýr austur-vestur. Hún skiptist í fjóshlöðu A austar og meinta hestarétt B vestar. Hestaréttin er 6-6,5 m á kant að utan en 4-5 m á kant að innan. Op hefur verið á henni austarlega á suðurvegg. Austan við hana og henni sambyggt er stór tóft. Hún er 9 X 8 m stór og snýr norður-suður. Engin hleðsla er fyrir suðurvegg og var líklega þil þar nema að rutt hafi verið úr veggnum. Engin skipting sést í henni en ekki er ólíklegt að timburþil hafi áður skipt henni upp. Veggir eru hlaðnir úr grjóti og hleðslur eru mest 1,8 m háar. Tóftin er á kafi í gróðri og bárujárnsleifar eru innan hennar á víð og dreif.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-143:005 tóft fjárhús

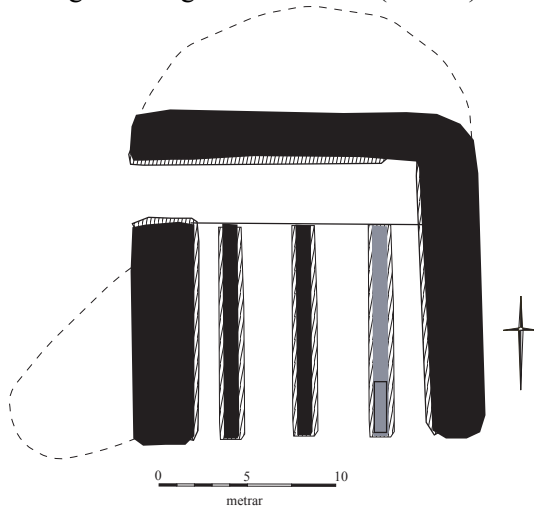
64°27.832N 21°13.400V

Útihús er merkt inn á túnakort frá 1918 rúnum 30 m suðvestan við bæ 001 og sjást leifar þess enn. Líklega hafa einhvern tíma verið lambhús á þessum stað, a.m.k. er það líklega þetta hús sem Lambhústún dró nafn af en í örnefnaskrá segir: "Upp af Höfðanum [Álfhól] var Lambhústúnið, upp af lambhúsinu."

Túnin í Efstabæ eru í aflíðandi halla, a.m.k. suðurhluti þeirra. Þau eru nú í órækt. Túnin hafa greinilega verið plægð og talsvert af trjám, sérlega barrtrjám, hefur verið plantað í þau, þó hefur mun meira verið plantað utan þeirra en innan. Fjárhúsleifarnar yngsta fjárhússins á þessum stað sjást enn. Tóftin er 19 X 18 m stór en þó 19 X 23 m ef fagurgræn og rústarleg hæð aftan við (norðan) er talin



Fjárhús 143:005, horft til norðvesturs



með. Veggir eru mjög þykkir eða allt að 4 m að þykkt og mest 1,8 m á hæð. Húsin skiptast í fjárhús og hlöðu. Fjárhúsin eru sunnar og eru um 12 X 12 m að innanmáli. Þrír garðar eru í þeim og er steipt kindabað í þeim austasta (og steipt plata eftir endilöngum toppi hans). Hinir garðarnir tveir eru grjóthlaðnir. Vegghleðslur eru úr grjóti með örplitlu torfi í. Bárujárnsleifum úr húsinu hefur verið staflað upp innandyra. Aftan (norðan) við sjálf fjárhúsin er hlaða sem snýr þvert á húsin. Innanmál hlöðu er 3-4 X 16 m. Hún stendur talsvert hærra og er opin til vesturs.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Túnakort 1918, Ö-Efstibær

BO-143:006 þúst fjárhús

64°27.893N 21°13.389V

"Útnorður frá bænum var nefnt Fjárhústún, þar austur af Skriðuvöllur og austar Þórðarvöllur," segir í örnefnaskrá en þar segir einnig "Fyrir neðan Brekkurnar, næst fjárhúsunum, eru Húsabrekkur...".

Húsið er líklega það sama og merkt er inn á túnakort frá 1918 þó skekkja virðist í mælingum túnakortsmanna. Grasigróinn hóll eða þúst er efst í heimatúninu, rétt austan við Vesturlæk. Þústin er um 80 m NNV við bæ 001 og um 80 m norðaustan við Gunnuhól 057. Á ljósmynd frá 1945 sjást stór hús á þessum slóðum sem eru líklegast þau sömu og merkt eru á túnakort frá 1918 ofan við melhól. Skekkja virðist hins vegar á túnakortinu þannig að það hús sem þar er merkt þar og virðist samkvæmt merkingum á korti og staðhättum vera það hús sem hér er skráð ætti samkvæmt kortamælingu að vera um 185 m frá bæ 001 en ekki 80 eins og þetta hús er. Það hús stæði þá mun utar og ofar en þetta hús og raunar utan túna (sjá 052).



Þúst 143:006, horft til NNV

Hóllinn er vel grasigróinn og ávalur en greinileg plógför eru í honum (vegna skógræktar). Hóllinn er um 20 m í þvermál og 1-3 m á hæð. Fimm barrtré hafa verið gróðursett efst á hólnum.

Ekkert sést til greinilegra fornleifa á hólnum lengur (2010) en ekki er ólíklegt að einhverjar minjar leynist undir sverði.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Efstibær og Túnakort 1918

BO-143:007 Mógrafamýri heimild um mógrafir

"Þar rétt innar [en Laugabrekka] er Mómýri, sem oftast var kölluð Mógrafamýri, þar var dálítill mótekja," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær

BO-143:008 Reiðingskofi tóft

"Þar sem Skúlagil rennur í ána heitir Reiðingskofafoss og vaðið ofan við fossinn Reiðingskofavað. Eru þau nöfn frá því nokkru fyrir aldamót amk, en á þeim tíma var reiðingskofi frá Efstabæ utan við Skúlagil, neðarlega og sjást þar enn rústir eftir kofann," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær

BO-143:009 Reiðingskofavað örnefni vað

"Þar sem Skúlagil rennur í ána heitir Reiðingskofafoss og vaðið ofan við fossinn Reiðingskofavað," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær

BO-143:010 Garðurinn garðlag varnargarður

"Rétt neðan við Torfdalsfossa er Torfdalsvað. Nokkru neðar er allmikið mannvirki í ánni, fyrirhleðsla er gjörð var í tíð Sveinbjarnar Bjarnasonar, til þess að bægja ánni frá túnum, vegna landbrots hennar. Var sú fyrirhleðsla nefnd Garðurinn," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:011 *Torfdalsvað* heimild um vað

"Rétt neðan við Torfdalsfossa er Torfdalsvað," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:012 *Brandsdys* dys legstaður

"Að norðanverðu við Eiríksvatn, þar sem lönd Efstabæjar og Gilstreymis koma saman við vatnið, heitir Brandsdys, dálítill steinahrúga," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:013 heimild um sel

"... milli Teigsfjalls og Eiríksfjalls er Selslakki, og hafa þó grasbrekkurnar sunnan í honum aðallega borið það nafn á síðari tímum, en mun áður hafa heitið Selbrekkur. Þar var sel áður, eins og nafnið bendir til, og er haldið, að þar hafi verið sel ofarlega og austarlega í hallanum við Selgilið, og eru sagnir um, að þar hafi sézt rústir fyrir nokkru síðan, en nú mun gilið hafa eytt þeim," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:014 tóft

Í Mýrarhvammi "er gömul rúst eftir varðmannakofa, frá því er kláðavörður var á þessum slóðum," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:015 *Sæmundarhólssel* tóft sel

"Suðvestan við Eiríksvatn eru Sæmundarhólar rétt við ósinn. Þar var áður Sæmundarhólssel," segir í örnefnaskrá. Þar mun sjást lítil rúst

Heimildir:Ö-Efstibær, AV

BO-143:016 *Stekkur* tóft stekkur

"Vestan til Teigsmýrinni er Tjaldholt og nokkuð þar fyrir vestan er Stekkurinn," segir í örnefnaskrá.

Í svari við spurningu Örnefnast. um hvort stekkurinn væri greinilegur, segir: "Já, mjög, hann var girtur og sléttað kringum hann eftir að ég man eftir mér og alltaf sleginn."

Heimildir:Ö-Efstibær, AV

BO-143:017 *Tjaldholt* örnefni

"Vestan til Teigsmýrinni er Tjaldholt og nokkuð þar fyrir vestan er Stekkurinn," segir í örnefnaskrá. Þarna var tjaldað samkvæmt Kristínu Sveinbjarnardóttir í svörum við spurningum Örnefnastofnunar Íslands.

Heimildir:Ö-Efstibær og Svör við spurningum ÖÍ, 2

BO-143:018 *Hádegisvörður* varða eyktamark

"... á hábrúninni á Fellinu, beint suður af bænum eru Hádegisvörður ...," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:019 *Eystri Hræða* varða

"Upp af Teigsmýrinni er varða uppi á hæð, sem hlaðin var til að hræða dýrbít og heitir hún Eystri Hræða," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:020 *Vestari Hræða* varða

"Upp af Teigsmýrinni er varða uppi á hæð, sem hlaðin var til að hræða dýrbít og heitir hún Eystri Hræða. Fyrir ofan Stekkinn eru Stekkjarvörður. Nokkru vestar er Vestari Hræða, sem er sams konar varða og sú eystri," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:021 *Stekkjarvörður* varða

"Fyrir ofan Stekkinn eru Stekkjarvörður," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:022 *Ásgeirsvarða* varða

"vestan í brúninni [við Hrísgilið] er Ásgeirsvarða, kennd við Ásgeir Torfason, sem bjó á Englandi, d. um 1857 ...," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:023 *Sökkugarða* varða

"... rétt við [Hrísa]gilsupptökin, er Sökkugarða hlaðin á klett," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:024 *Kúpuvarða* varða

"Vestast á Kúpunni er Kúpuvarða, hét Þorleifsvarða, kennd við við Þorleif, afa Þorleifs í Nesi ...," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:025 *Tobbavarða* varða

"Vestast á Kúpunni er Kúpuvarða, hét Þorleifsvarða, kennd við við Þorleif, afa Þorleifs í Nesi ... Norðar er Tobbavarða, kennd við Þorbjörn Jónsson, móðurbróður Þorbjörns Péturssonar á Draghálsi," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:026 *Varðmaður* varða

"Nokkru innar [en Klöppin] er allstór varða, Varðmaður, og sést frá Efstabæ. Svæðið fyrir innan og ofan Varðmann er kallað Vangi," segir í örnefnaskrá. Í svörum Kristínar Sveinbjarnardóttur við spurningum Örnefnastofnunar segir: "Varðmaður, er þar, sem fyrst sást til þeirra, sem komu austan að heim að Efstabæ, og þar sást síðast til þeirra, sem fóru. Þar stóð hann dyggilega sinn vörð, blessaður,"

Heimildir:Ö-Efstibær, Svör við spurningum ÖÍ, 2

BO-143:027 *Jónsvarða* varða

"Nokkru innar [en Klöppin] er allstór varða, Varðmaður, og sést frá Efstabæ. Svæðið fyrir innan og ofan Varðmann er kallað Vangi. Uppi á brúninni er Jónsvarða ..," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:028 tóft rétt

64°27.873N 21°13.011V

"Fyrir ofan réttina er Réttarholtið," segir í örnefnaskrá. Réttin er enn greinileg í rjóðri í þéttum skógi um 265 m VNV við bæ 001.

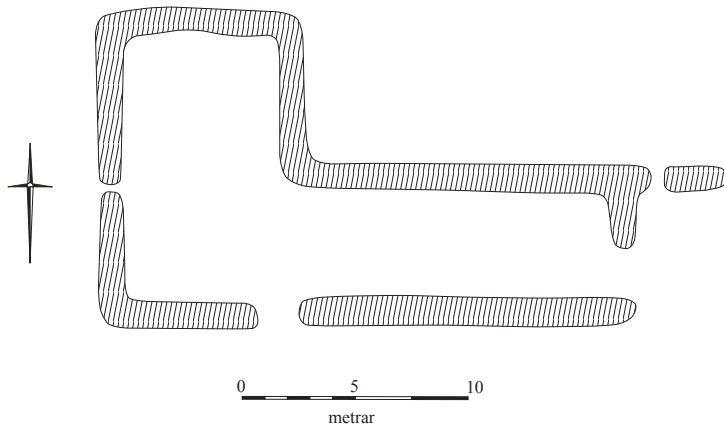
Þéttur barrskógur er í kringum réttina en ekki hefur verið gróðursett inn í hana. Greinilegt er að byrjað er að grisja og nýlega hafa tré sem stóðu næst tóftinni verið höggvin. Þó eru enn talsvert af trjám 1-2 m frá tóft.

Réttin er grjóthlaðin og 22 X 14

m stór. Hún er L-laga og hefur norðvesturhluti hennar verið



Rétt 143:028, horft til vesturs



stúkaður af með timbri. Tóftin er ennþá mjög stæðileg. Op er á henni nálega á miðjum suðurvegg og einnig syðst á austurvegg. Einkennilegt gat er á vesturvegg en ekki er ljóst hvaða tilgangi það hefur þjónað. Veggir réttarinnar eru víða um 0,8 m á hæð, grjóthlaðnir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:029 *Torfdalur* gryfja rista

64°27.776N 21°13.013V



"Innan tún er austast Torfdalurinn. Þar var áður rist torf í mýri, sem þar var ... Nú er mýrin löngu orðin að túni og nafnið flutzt yfir á flatirnar þar," segir í örnefnaskrá. Neðst í Torfdalnum, um 300 m ASA við bæ, eru dældir. Ekki er ólíklegt að mör/torf hafi verið rist á þessum slóðum.

Grasi vaxið svæði er fremst á árbakkanum, fast sunnan við tekur við bakki niður að Fitjaá.

Á þessum slóðum eru a.m.k. þrjár dældir í röð á bakkanum og eru þær um 15 m í þvermál. Í miðju dældinni er steinaröð greinileg og er hún um 5 m löng og einföld. Ekki er ólíklegt að þetta sé einungis undirstaða undir girðingu sem hefur verið þarna á bakkanum.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Ö-Efstibær

Steinaröðin, horft til austurs

BO-143:030 *Hesthúshóll* heimild um hesthús

54°27.833N 21°13.162V

Lítið útihús er merkt inn á túnakort frá 1918 og samkvæmt Guðrúnu Hannesardóttir var það hesthús. Þess er getið í örnefnaskrá: "Þar fyrir vestan og neðan [Flatirnar og Jarðfallið] eru Hesthúsflatirnar, upp af þeim Hesthúslautin, og fast við hesthúsið að austan Hesthúshóll". Samkvæmt Guðrúnu Hannesardóttur, heimildamanni, var hesthúsið rétt neðan (sunnan) við götu 042. Það stóð samkvæmt henni um 1950. Engar skýrar leifar fundust á þessum slóðum. Mikil skekkja virðist í mælingum á túnakortinu á Efstabæ og það sést m.a. á því að melar og tún-tungur sem þar eru sýndar og sjást enn eru nær bæ en svo að það falli saman við þá mela og tungur sem sýndar eru á túnakorti og hljóta að eiga við umrætt svæði. Undir þessu númeri er skráð staðsetning hússins samkvæmt þeirri fjarlægð frá bæ 001 sem upp er gefin túnakorti. Undir númeri 034 er hins vegar skráð möguleg staðsetning hússins sem ætla mátti af umhverfismerkingum á túnakortinu og því sem sjá má enn í dag (þ.e. að húsið sé neðan við mel en rétt vestan við tvær túntungur). Samkvæmt túnakortinu var húsið um 150 m austan við bæ 001. Tún á kafi í órækt. Mikill og þéttur skógur er fast ofan við.

Á þessu svæði er fagurgræn þúst fast ofan við götu sem liggur í gegnum túnið á Efstabæ. Á þessum stað er járnstöng upp úr sverðinum og eitthvað grjót en ekkert sannfærandi rústalag sést þó á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Ö-Efstibær

BO-143:031 *Kvíatunga* örnefni kvíar

64°27.876N 21°13.184V

"Þar fyrir vestan [lækin sem er fyrir vestan hesthúsið 030] er Kvíatunga en Hesthústunga þar fyrir neðan," segir í örnefnaskrá. Á öðrum stað segir: "Þar fyrir ofan [við Jóhannsflatir] er Sléttiblettur, er áður var nefndur Kvíastæði, ..." Engar kvíar fundust á þessu svæði en kvíarnar hafa líklega verið um

140 m ANA við bæ 001 á flatlendi rétt austan við Eystrilæk.

Á þessu svæði er nokkuð slétt grasflöt sem hefur verið plægð vegna skógræktar og margar litlar þyrpingar af barrtrjám. Flötin er um 40 X 20 m á breidd og snýr norðaustur-suðvestur. Efst eða norðaustast í flötinni er stór steinn með oddhvasan topp rétt suðvestan við stóran barrskógarreit.

Ekkert sést til fornleifa.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Efstibær, 14-15

BO-143:032 *Brunnur* brunnur

64°27.884N 21°13.337V

"Á miðjum Þórðarvelli var Brunnurinn, og rann úr honum sytran Brunnlækurinn ...," segir í örnefnaskrá. Brunnlækurinn sést ennþá greinilega og er uppruni hans í túninu um 60 m norðan við bæ 001. Á þessu svæði er grasigróin brekka sem hallar 5-10° í suður. Barrtré hafa verið gróðursett á bökkum Brunnlækjar.

Brunnurinn sjálfur virðist vera horfinn en bárujárnsplata er yfir upptökum Brunnlækjar. Undir plötunni er aðeins lítið leirflag þar sem áður hefur verið tekið vatn. Engar hleðslur eru greinanlegar við upptök lækjarins en ekki er ólíklegt að grafið hafi verið dýpra niður eftir vatni en nú (2010) er. Lækurinn er orðinn lítið annað en örsmá lækjarspræna. Lækurinn hefur legið í SSA frá upptökum og myndað 0,5-1 m breiðan og 0,5-1,5 m djúpan farveg ofan í brekkuna.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Efstibær, 15

BO-143:033 *Álfhóll* örnefni huldufólksbústaður

64°27.799N 21°13.413V

"... austan við [Votumýri er] Höfðinn, sem einnig var nefndur Álfhóll," segir í örnefnaskrá. Í svörum við spurningum Örnefnastofnunar um hvernig standi á nafngiftinni segir: "Ekki man ég það, en við höldum, að þar byggi huldufólk, en sáum aldrei neitt, ..." Álfhóll, eða Höfðinn, er um 110 m SSV við bæ 001 og um 130 m SSA við Gunnuhól 057. Álfhóllinn er beint undir rafmagnslínu sem liggur inn Skorradalinn og um 10 m norðan við malarveg sem liggur inn Skorradal á malareyri meðfram Fitjaá. Hóllinn er um 40 X 30 m á stærð og snýr gróflega austur-vestur. Hann er 2-5 m hár, grasigróinn og ávalur. Fremst og syðst í hól eru ógrónar klettanibbur sem aðeins sjást frá malareyrinni á bökkum Fitjaár.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Efstibær, 16

BO-143:034 hleðsla hesthús

64°27.825N 21°13.205V

Lítið útihús er merkt inn á túnakort frá 1918 og samkvæmt Guðrúnu Hannesardóttir var það hesthús. Mikil skekkja er í túnakortinu á þessum slóðum og það sést m.a. á því að melar og tún-tungur sem þar eru sýndar og sjást enn eru nær bæ 001 en svo að það falli saman við þá mela og tungur sem sýndar eru á túnakorti og hljóta að eiga við umrætt svæði. Hér er skráð staðsetning hússins samkvæmt því ætla má út frá því landslagi sem merkt er inn á túnakortið og má enn sjá. Samkvæmt því var húsið neðan við mel en rétt vestan við tvær túntungur. Þessi staðsetning er tæpum 40 m VSV við þann stað sem ætla má að húsið hafi verið samkvæmt þeirri fjarlægð upp er gefin í á túnakorti (en sú staðsetning var skráð undir númerinu 030). Tún á kafi í órækt þar sem talsvert hefur verið gróðursett af trjám.

Rétt neðan við (sunnan) við vegarslóða sem liggur í gegnum túnið er röð af stórum steinum. Hún er um 10 m löng og væri sannfærandi mannvirki ef að steinarnir væru ekki risastórir hnullungar. Þó hafa þeir greinilega verið settir þarna í einhverjum tilgangi og á stöku stað sjást minni steinar við.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar



Steinaröðin, horft til suðausturs

BO-143:035 *Veita* örnefni áveita

64°27.799N 21°13.362V

"Fyrir austan Höfðann [Álfhól] neðst, er Veitan, en austur af henni Eyrin, eða Kvíaeyrin," segir í örnefnaskrá. Veitan er mýrarfláki um 100 m sunnan við bæ 001, fast austan undir Álfhól 033.

Á þessu svæði er deig sléttlend mýri sem er þýfð og grasigróin. Mýrarflákinn er um 20 X 10 m að stærð og snýr gróflega austur-vestur. Fast sunnan við mýrina eru malareyrar Fitjaár. Í mýrinni eru 2-3 litlar <0,4 m djúpar lækjarsprænur sem tæmast í vestur í Fitjaá. Milli Álfhóls og brúna liggur einnig lítil lækjarspræna í suður niður í mýrina.

Engin greinileg ummerki um áveitugarða sjást á svæðinu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Efstibær, 16

BO-143:036 *Kvíaeyri* hleðsla kvíar

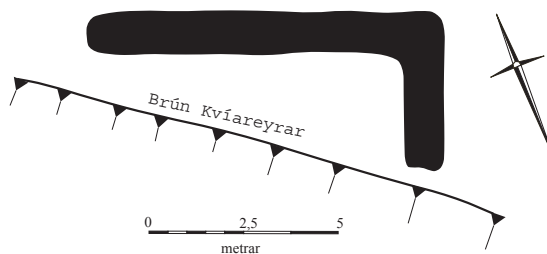
64°27.795N 21°13.324V

"Fyrir austan Höfðann [Álfhól] neðst, er Veitan, en austur af henni Eyrin, eða Kvíaeyrin," segir í örnefnaskrá. Kvíaeyri er um 100 m SSA við bæ 001 og um 100 m austan við Álfhól 033.



Kvíaeyri 143:036, horft til VNV

Eyrin er sléttlend en þýft graslendi. Hún er um 40 X 20 m stór og liggur ASA-VNV fast sunnan og meðfram Brúnunum norðan við áreyrar Fitjaár.



Við fyrstu sýn virðast ekki vera neinar fornleifar á Eyrinni. Þegar betur er að gáð virðast þó vera leifar vegghleðsla í VSV enda hennar á blábrúninni fast ANA við malareyrar Fitjaár.

Hleðslurnar eru mjög óljósar og vel mosa- og grasigrónar. Þær eru <0,4 m á hæð, um 1 m á breidd, rúmlega 13 m á lengd og mynda L sem liggur VNV-ASA. Að NNA er hleðslan um 10 m á lengd og liggur ASA-VNV. Að ASA beygir hún í SSV og er hún þar um 3 m á lengd. Báðir endar hverfa við brún eyrar þar sem Fitjaáin hefur rofið af henni. Hugsanlega er hér um að ræða leifar grjóthlaðins hólfs sem að hluta hefur brotnað í ána.

Hættumat: hætta, vegna rofs

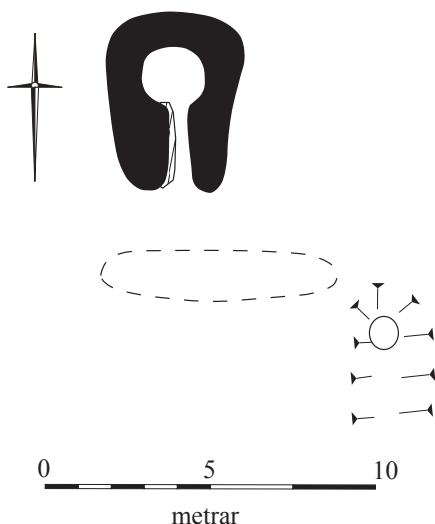
Heimildir: Ö-Efstibær, 16

BO-143:037 *Gamlibrunnur* hleðsla brunnur

64°27.827N 21°13.271V



Hleðslan, horft til norðurs



"Ofan við Veituna [035] er Barðið, og austan við það er Gamlibrunnurinn ..." segir í örnefnaskrá. Um 80 suðaustan við bæ 001 eru óljós mannvirki, líklega leifar Gamlabrunns.

Ummerkin eru neðarlega (sunnarlega) í aflíðandi túni, á kafi í grasi, líklega í austurenda Barðsins.

Leifarnar eru mjög óljósar. Á staðnum stendur tréstaup upp úr sverði og aðeins sunnar er bárujárnsplata yfir timbri. Greinilegustu ummerkin eru

nokkuð djúp hola með grjóthleðslu sem virðist djúp (þó hár grasvöxtur á svæðinu kunni að ýkja dýptina). Holan sjálf er 1,5 X 1 m að stærð allra nyrst. Frá henni liggja hleðslur til suðurs bæði að austan og vestan og er svæðið samtals 4 X 3 m að stærð. Um 2 m sunnan við suðurenda virðist óljóst mega sjá móta fyrir hleðslu eða vegg sem snýr austur-vestur og er um 4 m á lengd en 1,5 m á breidd. Við austurenda þessa hryggs er dæld eða hola. Öll ummerkin eru á kafi í grasi og fremur óljós en líklegast eru þetta leifar Gamlabrunns.

Hættumat: hættu, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Efstibær, 16

BO-143:038 *Húsabær* heimild

"Norðaustan til á Veggjum er Veggjadalur. Þar voru þústir nokkrar, er kallaðar voru Húsadalur," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær

BO-143:039 gripir

Í Íslenskum annálum frá 1695 segir: "Á Gagnheiði fjallvegi millum Skorradals og Þingvallasveitar liggur eitt lágt fjall, er Veggir er kallað. Þar fann sonu bóndans í Efstabæ fyrir nokkrum árum ketil gamlan og ryðgaðan, grafinn í jörð, en sást á eyrun."

Heimildir: IA II, 315

BO-143:040 heimild um kálgarð

64°27.841N 21°13.349V

"Þar [á Þórðarvelli] var gerður kálgarður austast og efst, og var flötin síðan nefnd stundum Kálgarðsflöt," segir í örnefnaskrá. Kálgarðurinn var merktur inn á túnakort frá 1918 beint sunnan við bæ 001 og hefur aðeins verið gata 042 á milli. Engar leifar kálgarðsins sjást lengur en líklega hefur suðurbrún götu 042 markað norðurbrún kálgarðs.

Túnin í Efstabæ eru í aflíðandi halla, a.m.k. suðurhluti þeirra. Þau eru nú í órækt. Túnin hafa greinilega verið plægð og talsvert af trjá, sérlega barrtrjá, hefur verið plantað í þau, þó hefur mun meira verið plantað utan þeirra en innan.

Kálgarðurinn hefur verið á aflíðandi svæði sunnan bæjarþyrpingar (001-004). Grænna og ræktarlegga er á þessum slóðum en umhverfis. Bíslóði liggur um svæðið. Upphækkun er fast norðan við kálgarðssvæðið á um 13 m kafla og má vera að þar sé að finna leifar kálgarðsins. Hann sést vel af ljósmynd sem til er af bænum frá því um 1930 og virðist hafa verið torfhlaðinn og stæðilegur.

Hættumat: hættu, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918, Ö-Efstibær og ljósmynd af Efstabæ frá um 1930

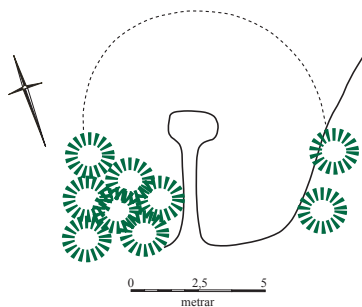
BO-143:041 þúst brunnur

64°27.891N 21°13.425V

Í austurjaðri barrskógar og um 85 m norðaustan við bæ 001 er dæld sem virðist mannaverk, í vesturbrún Vesturlækjar.

Dældin er í grasigróinni brekku sem hallar 5-20° í SSV og suðaustur og virðist hún hafa verið grafinn ofan í brekkuna. Fast VSV við dældina er þyrping af barrtrjá og tvö barrtré suðaustan við hana.

Dældin er um 2 m á lengd, um 1 m á breidd, 0,2-0,5 m á dýpt og snýr VNV-ASA. Einhver konar op virðist að SSV. Engar grjóthleðslur eru greinanlegar. Ekki er víst að hér sé um mannvirki að ræða en frekari rannsóknir þyrftu að fara fram til að ganga úr skugga um það. Hugsanlega gætu ummerkin þó verið eftir brunnhús eða myllu.



Þústin, horft til suðurs

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

BO-143:042 vegur leið

64°27.848N 21°13.351V

Inn á túnakort frá 1918 er merkt gata sem legið hefur eftir endilöngu túninu austur-vestur og fram hjá bæ 001 fast sunnan hans. Gamla leiðin hefur að stærstum hluta legið á svipuðum slóðum og bíslóði í gegnum túnið gerir enn. Þó lá gamli vegurinn ofar (norðar) um miðtúnið og lá áður norðan við fjárhús 005 en ekki neðar (sunnar) eins og bíslóðinn gerir í nú (2010). Engin merki gömlu götunnar sjást nema við bæjarþyrpinguna (001-004).

Túnin í Efstabæ eru í aflíðandi halla, a.m.k. suðurhluti þeirra. Þau eru nú í órækt. Túnin hafa greinilega verið plægð og talsvert af trjám, sérlega barrtrjám, hefur verið plantað í þau, þó hefur mun meira verið plantað utan þeirra en innan.

Vegurinn sést fyrst sunnan við grunn yngsta íbúðarhússins í Efstabæ 001 og liggur svo til austurs, samsíða bæjarþyrpingunni. Hann verður óskýrari eftir því sem austar dregur (strax austan við fjárhús 002) og hverfur þar sem hann hefur byrjað að sveigja frá þyrpingunni. Vegurinn er því greinilegur á um 45 m löngum kafla og er víða 2-3 m á breidd. Hann er mest um 0,3 m á hæð og hleðsla hans er gróin.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-143:043 *Skúlavörður* heimild

"Ofarlega í miðri heiðinni eru Skúlavörður,..." segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær, 3

BO-143:044 *Tjaldskurður* örnefni tjaldstæði

"Suðaustan við hann er Sóleyjarhæð. Vestan við þá hæð eru skurðir, og eru þar brokslægjur. Þar var oftast tjaldað, þegar segið var í skurðinum, og var einn skurðurinn oftast nefndur Tjaldskurður, en ekki mun það nafn gamalt," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær, 4

BO-143:045 *Hrísgilsvað* örnefni vað

"Á móti Sléttabetti er Hrísgilsvað, á ánni," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær, 8

BO-143:046 heimild um áveitu

"Norðan við það fell eru Flóðin, slægjuland, en blautt mjög og illt yfirferðar, mesta kviksyndið heitir Forin. Þar hefur verið gerður skurður á merkjum Gilstreymis og Efstabæjar og fyrirhleðsla gerð til áveitu. Var hann kallaður Flóðaskurður," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær, 9

BO-143:047 heimild um leið

"Þar niður við ána er Hrísgilbrekka, en gilið nokkur vestar Hrísgil, sem myndar, rétt ofan við götuna, allmikið gljúfur, Hrísgilsgljúfur," segir í örnefnaskrá. Síðar í sömu skrá segir: "Grasbrekkan vestan við Hrísgilið, sem gatan liggur um upp á brúnina,..."

Heimildir: Ö-Efstibær, 10, 11

BO-143:048 *Miðmundarvarða* varða eyktamark

"Þar fyrir ofan, upp við brún, er Finnungsbrekka, og vestast á Teigsfjallsbrúninni er Miðmundavarða," segir í örnefnaskrá. Í annarri skrá segir: "Vestast á Teigsfjallsbrún Miðmorgunsvarda,"

Heimildir: Ö-Efstibær, 11 og Ö-Efstibær B, 2

BO-143:049 *Borgir* örnefni fjárskýli

"Nyrest í Sökkunum eru keldur og heldur illar yfirferðar, stundum nefndar Lágsökkur. Fyrir norðan þær er Sökkuholt, en enn norðar Hrutaborgir, venjulega kallaðar Borgir," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær, 11

BO-143:050 *Sökkubrekkuvarða* varða

"Vestast í Sökkubrekku er varða, ekki mjög gömul, sem ég er ekki alveg viss um nafn á, en mætti nefna Sökkubrekkuvarða," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær, 12

BO-143:051 *Sneiðingur* heimild um leið

"Skálinn sem slóðinn liggur upp í Vestri-Sökkur, er kallaður Sneiðingur," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Efstibær, 12

BO-143:052 heimild um útihús

64°27.907N 21°13.541V

Inn á túnakort frá 1918 eru merkt útihús um 185 m VNV við bæ 001. Mikil skekkja virðist í mælingum túnamælingamann í Efstabæ og fjarlægðir sem upp eru gefnar á því eru því ekki áreiðanlegar. Inn á túnakortið er merktur melur og fjárhúsið sem þar er merkt inn á að vera ofan hans, innan túns. Líklegast er að húsið sé það sem sést á ljósmynd frá 1945 eða eldra hús á sama stað (sjá fornleif 006). Sá staður er hins vegar mun nær bæ en þeir 185 m sem gefnir eru upp á túnakortinu. Sá staður sem hér er skráður er 185 m VNV við bæ 001 og tæpum 100 m VNV við þúst 041 og því í rétttri fjarlægð miðað við túnakortið. Þessi staðsetning er hins vegar talsvert utan túns og í brattri fjallshlíð. Gengið var um svæðið en engar rústir fundust og verður staðsetningin að teljast harla ólíkleg.

Fremur brött fjallshlíð, gróin trjágróðri að hluta.

Engin ummerki sjást um útihús á þessum stað og er líklegast að húsið hafi aldrei staðið á þessum slóðum heldur sé eingöngu um mistök við gerð túnakortsins að ræða.

Heimildir:Ö-Efstibær, 13

BO-143:053 *Ullareyri* örnefni þvottastaður

64°27.735N 21°12.952V

"Neðan túns, meðfram ánni, er vestast Grænaeyri, svo Borðeyri, þar næst Ullareyri. Sú eyri mun hafa heitað Mylnueyri áður. Hesthúseyrin var niður undan hesthúsinu [030/034], en eyddist, þegar áin braut túnið þar. Eftir að varnargarðurinn [fyrirhleðsla sem gerð var í tíð Sveinbjarnar Bjarnasonar til að bægja ánni frá túninu] var gerður, sá, sem áður var nefndur, hætti áin að brjóta túnið og féll frá því, og myndaðist þá hálfgerð uppistöðulón norðan við Ullareyrina, við túnið. Það var kallað Pollurinn." segir í örnefnaskrá. Í annarri örnefnaskrá segir: "Útsuður frá bænum Lambhúsatún, þar niður af, við ána, Þvotthöfði, vestar Veita, austan Þvotthöfða Mylnueyri...". Í svörum við spurningum Örnefnastofnunar segir ennfremur: "Ullin var alltaf þvegin úr kalda vatninu skammt frá eyrinni, en þurrkuð á henni." Lýsingar úr örnefnaskrá hér að ofan eru nokkuð óljósar en Ullareyrinn var líklega við Fitjáa um 390 m suðaustan við bæ 001 og um 100 m VSV við Torfadalsfoss.

Á þessu svæði er grýttur árbakki fast sunnan við um 1,5 m háan og 3-4 m breiðan malar- og grjótnarnargarð á norðurbakka árinna. Ekki er ljóst hvort um er að ræða varnargarð Sveinbjarnar Bjarnasonar óbreyttan eða hvort að hann hefur verið efldur með vélarmokstri í seinni tíð. Í ánni eru hér ávalar vatnsrofna klappir og djúpur hylur fast suðaustan við klappirnar. Áin er straumhörð á þessum slóðum og 2-4 m á breidd en stígvélafær og gæti því hafa verið góður þvottastaður. Pollurinn sem talað er um í örnefnaskrá er nú (09.2010) horfinn en ekki er ólíklegt að vatn hafi getað safnast saman norðan við varnargarðinn.

Ekkert sést til fornleifa. Ef einhver mannvirki hafa verið við ána er hún löngu búin að skola þeim í burtu. Hægt hefur verið að þvo ull mörgum stöðum í ánni.

Heimildir:Ö-Efstibær, 113-4; Ö-Efstibær B, 1; Svör við spurningum Örnefnastofnunar, 2

BO-143:054 *Hesthúseyri* heimild um hesthús

"Hesthúseyrin var niður undan hesthúsinu, en eyddist, þegar áin braut túnið þar," segir í örnefnaskrá. "mun vera brotin af..." segir í örnefnaskrá. Líklega hefur eyrin dregið nafn af hesthúsum 030/034.

Heimildir:Ö-Efstibær, 13 og Ö-Efstibær B, 1

BO-143:055 *Torfdalsvarða* varða óþekkt

64°27.849N 21°12.940V

"Ofan við er holt með vörðu á, Torfdalsvörðu, en stundum mun hún hafa verið kölluð öðru nafni, en sem nú er gleymt," segir í örnefnaskrá. Torfdalsvarða er enn greinileg og er á holtinu ofan við Torfdal. Hún er um 320 m austan við bæ 001.



Torfdalsvarða 143:055, horft til suðurs

Varðan stendur á mel eða holti sem gróið er lyngi og mosa. Gróðurþekjan á holtinu er þunn og víða glittir í steina og mold. Í kringum vörðuna er eyða í þéttan barrskóginn sem er allt um kring.

Varðan er hringlaga og um 1 m í þvermál en 1,1 m á hæð. Steinar eru skúfum vaxnir. Varðan er hlaðin úr flötu hellugrjóti.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Efstibær, 14

BO-143:056 *Mómýri* örnefni mógrafir

"Austan Nóngils, nálægt ánni, Mómýri," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Efstibær B, 2

BO-143:057 *Gunnuhóll* þjóðsaga legstaður

64°27.865N 21°13.466V

"Vestur af húsdýrum er Varpinn. Yzt á túninu, ofarlega, er grjóthóll, sem heitir Gunnuhóll," segir í örnefnaskrá. Í svörum við spurningum Örnefnastofnunar segir: "Þá er það Gunnuhóll. Ég hélt alltaf, þegar ég var krakki, að einhver Gunna væri grafin þar. Eitt er víst, okkur var bannað að láta illa á hólnum, Gunna gæti reiðst því," Gunnuhóll er um 95 m vestan við bæ 001 fast vestan við Vesturlæk. Gunnuhóll er grjóthóll eða klettastrýta sem er um 15 m í þvermál og 1-4 m á hæð. Hóllinn er hærri að norðan en sunnan og eru klettarnir greinilegastir í honum sunnanverðum. Hóllinn er vel grasi- og lyngigróinn og barrtrjám hefur verið plantað bæði norðan og sunnan við hann. Hóllinn er vel sýnilegur frá bæjarhól.

Ekkert sést til fornleifa.

Heimildir: Ö-Efstibær, 15, Svör við spurningum Örnefnastofnunar, 2

BO-144 Vatnshorn



Minjar í og við heimatún Vatnshorns BO-144. Garðlög eru sýnd með hvítri línu en mörk túna eins og þau voru samkvæmt túnakorti frá 1918 með svartri línu.

20 hdr. 1707. Getið í Laxdælu og Harðar sögu. Skv. Laxdælu var í Sarpi selstaða frá Vatnshorni og bendir það til þess að allur dalbotninn hafi áður tilheyrt Vatnshorni. Grafardalur byggðist á selstöðu frá Vatnshorni fyrir 1700. Ásahús hjáleiga um skamma hríð á 17. öld. Vatnshorn er í eyði frá 1961 en var notað sem sumarbeitaland frá Innri-Skeljabrekku í allmörg ár eftir það. Fitjar, Efstibær, Lundur í Lundarreykjadal, Reynivellir, Meðalfell og Hvammur í Kjós og Viðeyjarklaustur áttu ítök í Vatnshornsskógi

1918: 74.569 m² = 23 dagsl. 1/10 þýft. Garðar 923 m². "... bærinn er undir brattri hlið og grýttir, en utan bæjarins tekur við skógur í Vatnshornshlið. Þótti þar einna friðastur skógur í Skorradal, enda áttu margar jarðir og kirkjur þar ítök. ... Milli Bakkakots og Vatnshorns er dálítill skógartorfa og fer skógur nú vaxandi. Undirlendi er takmarkað, grundir og eyrar með ánni og vatninu og holt austur frá bænum." BB II, 243. Í



Vatnshorn í Skorradal. Pakkhúsið norðan við íbúðarhúsið stendur á bæjarhólnum en íbúðarhúsið var byggt í norðurjaðri hans. Horft til VNV

Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar (1856-1951) er húsum og túnun á seinni hluta 19. aldar lýst: "Grónar og jarðorpnar tóftir voru til og frá um túnið er ég [BB] man fyrst; af þeim voru mestar: margar rústir austan bæjargilsins - gegnt bænum, og nokkrar samfelldar einnig austarlega í austurtúni við gamlan gróinn farveg austurlækjarins (þá orðinn í grónu túni). En auk þess voru nokkrar einstakar til og frá um túnin"

BO-144:001 Vatnshorn bæjarhóll bústaður

64°28.489N 21°19.078V

"Bærinn í Vatnshorni í Skorradal stendur sunnan Fitjaár nokkurn spöl framan við suðausturhorn vatnsins,..." segir í grein Sveins Skorra Höskuldssonar í Árbók Ferðafélagsins. Gamli bærinn í



Horft niður (til norðurs) á bæjarhól Vatnshorns 144:001. Á honum stendur Pakkhúsið (144:034) sem endurbyggt var 2011 (myndin tekin haustið 2010) og í norðurjaðri hans íbúðarhúsið sem byggt var árið 1937

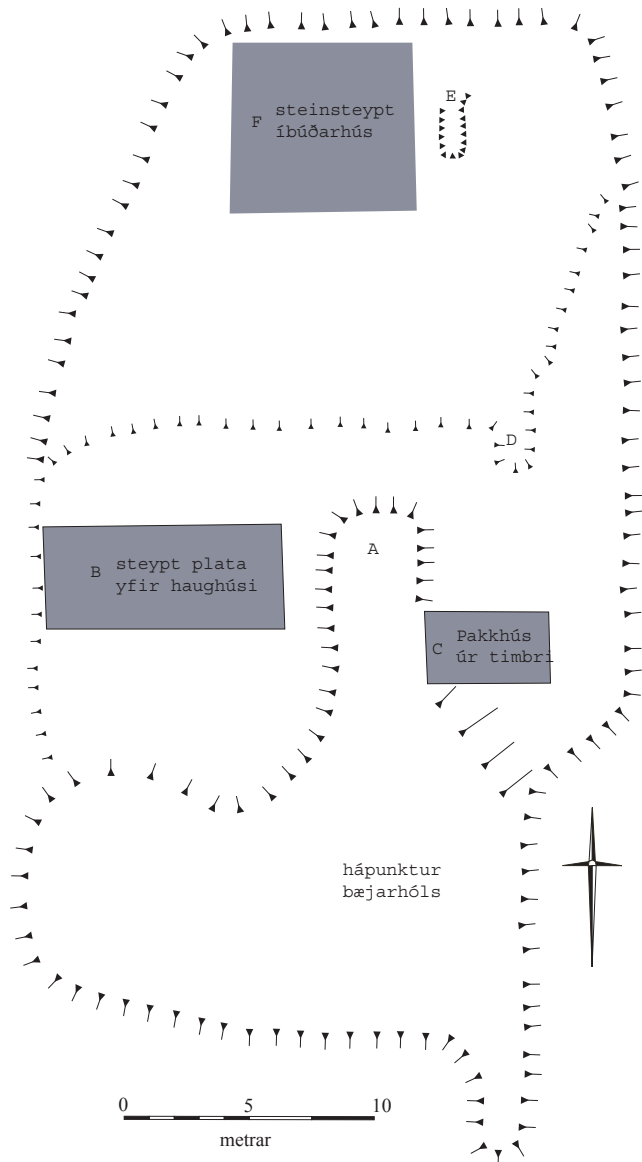
Vatnshorni stóð fast ofan við steinsteypta íbúðarhúsið sem enn stendur á jörðinni og byggt var árið 1937. Bæjarhóllinn er greinilegur en þó hvergi nærri því en stór og mikilfenglegur eins og hóllinn sem er til móts við hann, austan við bæjarlækinn og nefndur er Smiðjuhóll 008. Nokkra upphækkun má þó greina á þessu svæði en hún er mjög mis skýr. Vatnshorn fór í eyði árið 1961.

Umhverfis eru grösug tún í órækt sem hallar til norðurs, að Fitjaá.

"Í ævisögu Bjarna Hermannssonar [1774-1856], skráðri af Ara

Gíslasyni, segir um húsakynni í Vatnshorni að fjósið hafi staðið vestast í bæjarþyrpingunni og að innangengt hafi verið í fjósið, um gang úr eldhúsinu í bænum. Í fjósgang þennan gróf Bjarni brunn sem var mikið mannvirki, eftir því sem þá gerðist. Brunnurinn var hringlaga og hlaðinn að innan úr hellugrjóti. Efst var hann 8-10 feta víður, en í botninn álika víður og tunna og var dýpt hans allt að 36 fetum eða um 12 metrar. Í skrásetningu Ara segir svo frá: "Á miðjum vegg voru stórar hellur út úr hleðslunni. Frá þessum hellum voru 10-12 steinþrep allbratt upp í fjósið, um útskot í hleðslunni." Þá kemur fram í ævisögunni að síðar hafi verið sett vinda í brunninn og þá hætt að nota þrepin. Síðar var reist hús yfir brunninn og var hann í notkun allt framundir 1938, eða til þess er Höskuldur Einarsson (1906-1981) þáverandi bóndi í Vatnshorni gróf grunn að nýju fjósi og haughúsi "sunnan við bæjarhúsin gömlu" eins og Sveinn Skorri Höskuldsson (1930-2002) getur um í bók sinni Svipþing (s. 211) sem kom út 1998, "segir í Samantekt Huldu Guðmundsdóttur um Vatnshorn. Í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar (1856-1951) er bænum í hans tíð lýst: "Skemman var austast með standþil fram á hlaðið; fram undan henni var hestasteinn, er einnig var barinn á fiskur. Við vesturenda skemmu var hálf-sund, er 3 tröppur láu upp í, þá norðurveggur búrsins, þá bæjardyr með þili, þá norðurveggur eldhússins, þá fjósið með dyr fram á hlaðið, þá hesthús með dyr í vestur; inn af fjósinu var Bjarna-brunnurinn stóri", 18 ána djúpur. Bæjardyrögöngin lágu inn í baðstofuna nálægt miðju fyrst er ég man, hún sneri stöfnum austur og vestur; voru 2 tröppur úr göngunum upp í hana. Gögnin um 4 feta breið og um 4 fðm. löng, dyr í búr og eldhús úr þeim nálægt miðju. Baðst. var rúma löng fyrst er ég man, en þegar ég var um 7 ára bygði f.m. hana og var hún eftir það 3 rúm austurendi, 1/2 rúm inngangur og 1 1/2 vesturendi, þar gestarúm, vefstóll o.fl. Á gömlu baðst. voru: 4 r gluggi austan, 2 r. vestan á stöfnum, einnar r. á inngangi. Nýja baðst. hafði 6 r. gl austan, 2 r. á 3. rúmholfi og eins á inngangi, en 4 r. á vesturenda, 3 hinir síðasttöldu á suðurhlið. Stóð hún allmörg ár. Sunnan við baðst. jafnframt austurenda, var smiðjan (eftir að flutt var heim), þá hliðið upp í heygarðinn og sunnan við það hjallurinn. Heygarðurinn var vestur frá þesum síðastnefndu húsum, en sunnan baðst. og vestur móts við fjósið. Voru 4 heystæði í honum. Síðan kom væn hlaða. Í fjósinu voru 8 básar, 4 hvorum

meginn.[...]Svaðgarnt var oft hlaðið, meðan vegurinn lá þar um og svo gengu kýrnar um hlaðið jafnan, eftir að vesturgatan var aflögð. Vóru fyrst aðeins hellur í röð með veggnum, en um 7-8 ára aldur minn [1864] var upphlaðin og steinlögð stéttin, og grjótflórað hlaðið að sáðgarði [019]; var síðan auðveldara að hreinsa það, og moksturinn notaður sem áburður í garðinn". Aðalheiður Jónsdóttir lýsir bæjarhúsunum í Vatnshorni eins og þau voru þegar hún bjó þar rétt eftir 1930 í Jólabaði Borgfirðings: "Bærinn var torfbær, skarsúðarbaðstofa. Löngu seinna var byggt svokallað dyrahús við bæinn og þangað var eldavélin flutt á sumrin og eldað þar. Í baðstofunni voru fimm rúm og borð en engir stólar. Þarna var hlóðaeldhús og innangengt í fjósið. Eldavélin var þannig að til baka í henni varð maður að setja glóð undir plötuna, en hún var aðallega kynt með hrísi og sauðataði." Sigríður Höskuldsdóttir sem bjó í Vatnshorni frá 1933-1961 lýsir bæjarhúsunum á eftirfarandi hátt í viðtali: "Pakkhúsið var fjærst til vinstri, þá fjóshlaða Björns Eyvindssonar. Norðan við hana var baðstofan sem var þriggja stafgólfa og þá dyrahúsið uppvið það að norðanverðu. Vestur úr dyrahúsi var hlóðaeldhús sem hékk uppi til 1954. Undir baðstofunni var kjallari, þar var eldað. Uppi í dyrahúsi, við hliðina á baðstofunni var matast - a.m.k. á sumrin. Fjósið stóð vestast í bæjarþyrpingunni og í suður frá því, í litlum ranghala var svo brunnhúsið. [í gamla fjósinu var ausið vatni úr brunni Bjarna Hermannssonar til að brynna kúnum.] Það var innangengt úr hlóðaeldhúsinu frammí fjós og innangengt í brunninn úr sa-horninu á fjósinu, þar sem var hurð inn í brunnhúsið í útskoti).[...] Nýja fjósið var svo byggt árið eftir (1938) úr viðum baðstofunnar. Hlóðaeldhúsiðið stóð lengur og voru þar hæsni. Gamla fjósið var notað lengi fyrir hesta og hrúta." Núverandi íbúðarhús er byggt ofaní syðri hluta kartöflugarðs og segir Sigríður að það hafi verið þröngt milli nýja hússins og dyrahússins. Húsið var kallað Dyrahús vegna þess að þar var aðalútgangur. Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur var vatn lagt í gamla bæinn 1913: "Björn Eyvindsson var jarðabótamaður miðað við sína tíð og Björn sonur hans enn frekar. Trúlegt að Bjarni, yngsti sonur Björns og Solveigar hafi verið hvatamaður þess að Lambalindin, upp frá miðju austurtúninu, fyrir vestan Lambhúshólinn var virkjuð með járnþípuleiðslu inn í bæ árið 1913, þar sem hann tók við búinu um 1904." Sigríður segir að gamli bærinn hafi verið rifinn fljótlega eftir að nýja húsið reis, ekki samt fjósið og hlóðaeldhúsið, þau hús voru samkvæmt Sigríði ekki rifin og felld fyrir en 1954. Hún segir að brunnhúsið hafi verið felld í brunninn [brunn Bjarna Hermannssonar] 1838 til að börnin færu sér ekki að voða. Úr honum hafði verið halað vatn til að vatna kúnum. Hún segir að talsvert hafi verið hreyft við bæjarhólinn þegar fjósinu og hlóðaeldhúsinu var bylt. Það var grafið í kartöflugarði sem var norður af bænum (sjá 019). "Fyrir bæjardyrnum var klinka og fyrir öðrum dyrum snerlar og lóð svo að þær féllu að stöfum," segir í Svipþingi Sveins Skorra Höskuldssonar. Á öðrum stað getur hann um hestastein og segir: "Síðar þennan dag verður Sigríði húsfreyju litið út um baðstofuflugluggann austur í tröðina þar sem hestasteinninn var." Sigríður systir Sveins man líka vel eftir hestasteinum og segir í viðtali: "Hann var í tröðinni með keng í - við bæjarlækinn á móts við baðstofustafinn í traðarvegnum." Hestasteinninn er enn



greinanlegur, er austan við bæjarstæðið, á kafi í grasi við Skjólgarðinn gamla. Steinsteypa íbúðarhúsið var byggt árið 1937 og yfirsíður var Brynjólfur Guðmundson frá Miðdal (skv. Svipþingi Sveins Skorra bls. 166-168), en hann var systursonur Sigríðar Jónsdóttur, húsfreyju í Vatnshorni (eiginkonu Bjarna Bjarnarsonar). Bæjarhóllinn er 34 X 18-22 m stór og snýr norður-suður. Talsvert rask hefur átt sér stað í og við bæjarhóllinn, m.a. bygging íbúðarhússins í norðurjaðri hól, bygging fjóss á vestanverðum hólum, og ýmsar aðrar minni framkvæmdir. Líklega hefur bygging fjóssins þó raskað miklu. Svæðið er mjög mis-hæðótt og hefur víða verið skorið niður í hólinn. Gamli bærinn, eins og hann er sýndur á túnakorti frá 1918, hefur náð yfir fremur stórt svæði frá íbúðarhúsinu sem stendur (2011) og til suðurs. Í raun má segja að steinsteypa íbúðarhúsið sem er með kjallara, standi í norðurjaðri gamla bæjarstæðisins. Að austan hefur bæjarhóllinn náð langleiðina að bæjarlæknum en austurbrún hans er þó mörkuð með hleðslu (sem jafnan var nefndur Skjólgarðurinn í máli heimafólks) nokkrum metrum frá læk. Að sunnan (ofan) fjarar bæjarhóllinn inn í brekkuna og vesturbrún hans fjarar líka út rétt vestan við þar sem vesturhlið steinsteypis fjóss hefur verið. Af ummerkjum að dæma er bæjarhóllinn mest 2-3 m á hæð en hann rís hæst milli hjalla 034 og fjóss B, á svæði A, sem L-laga og er e.k. krugi sem hæsti hluti bæjarhólsins. Greinilegt er að hæsti hluti bæjarhólsins hefur verið hlaðinn upp og sést það m.a. af hleðslu sem er greinileg nyrst á svæðinu (er 1,5 m á breidd en 1,2 m á hæð). Vestasti hluti hjallsins 034 er grafinn inn í hólinn. Nýja fjósið var að hluta byggt úr viðum gömlu baðstofunnar (árið 1938) en einu leifar þess sem nú sjást er steinsteyppt plata með holrými undir (haugshús). Hún snýr austur-vestur og er 9 X 4 m að stærð en 1,2 m á hæð. Samkvæmt Sigríði var Hlöðuhóllinn sunnan við fjósið og hlaðan var grafinn inn í hann að hluta. Súrheystóft var samkvæmt Sigríði fyrir austan fjósgaflinn. Hún segir: "Gat var á súrtóftinni inn í hlöðuna og svo var þaðan heyið borið fram í fjós. Það var bæði gefið súrhey og þurrhey. Súrtóftin (súrheystóft) var til þess að hægt væri að skafa há í hana fram undir veturnatur. Það var útilokað að nýta hana nema að súrsa hana." Nokkrar dældir sem virðast manngerðar eru á og við bæjarhóllinn. Ein þeirra, D, er um 6 m norðan við hjallinn er ferningslaga dæld, manngerð. Hún snýr norður-suður og er 4 X 2 m stór að innanmáli en 0,2-0,3 m djúp. Frá henni er dálítil lægð til vesturs. Önnur dæld, E, er um 0,5 m austan við steinsteyppta íbúðarhúsið. Hún er 2 X 1-1,5 m að stærð og snýr norður-suður. Sjálft íbúðarhúsið, F, er steinsteyppt



Hestasteinninn sem getið er í lýsingunni er austan undir bæjarhólum þó hann væri nærri því alveg kominn á kaf í gróður.

með kjallara og um 7 X 7 m að grunnfleti, kjallari, hæð og ris. Inngangur er í húsið á vesturhlið en undir honum, þar sem gengið hefur verið inn í kjallara má greina litla grjóthleðslu sem gæti annað hvort verið hlaðin í tengslum við kjallarann eða einfaldlega verið eldri leifar. Við bæjarlækinn er bæjarhóllinn, eins og áður segir, upphlaðinn og sjást grjóthleðslur hér og þar. Nyrst eru hleðslur 1-1,4 m á hæð en þær verða lægri eftir því sem sunnar dregur. Þess má geta hér í lokinn að eftir að skráningu lauk var brunnurinn á bæjarhólum grafinn upp að hluta. Hann reyndist 2 m í þvermál og virðast leifar hans í góðu ásigkomulagi. Til stendur að kynna brunninn í tengslum við fleiri minjar í nágrenninu.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918, Sveinn Skorri Höskuldsson, *Svipþingi*, 176-77, 10, 58, Endurminningar

Bjarnar Bjarnarsonar, Aðalheiður Jónsdóttir, Jólablað Borgfirðings 21. tbl. 13. des 1990, Viðtal HG við Sigríði Höskuldsdóttur, Oddgeir Isaksen og Stefán Ólafsson. 2011.

Útihús er merkt inn á túnakort frá 1918 um 90 m vestan við bæ 001 og sjást leifar þess enn auk þess sem vestasti hluti samstæðunnar er enn undir þaki. Fast vestan við samstæðuna er svo tóft (hrútakofi) sem var stakstæð (sjá 041). Líklega eru þessi hús þau sem Björn Bjarnarson lýsir í Endurminningabókum sínum (í handriti á Þjóðskjalasafni Ísland) á eftirfarandi hátt: "Miðhús neðar [en 005 sem eru Hesthús í Hesthústungu]. [...] Í Miðhúsum voru lengi 2 garðahús í smalamannstíð minni, og tóft að baki báðum saman,..." Björn segir að efni úr þeirri tóft sem var efst og austast í túni 007 hafi verið nýtt í Miðhús og "þau öll samfelld undir eitt jarnþak og hlaða byggð við þau."

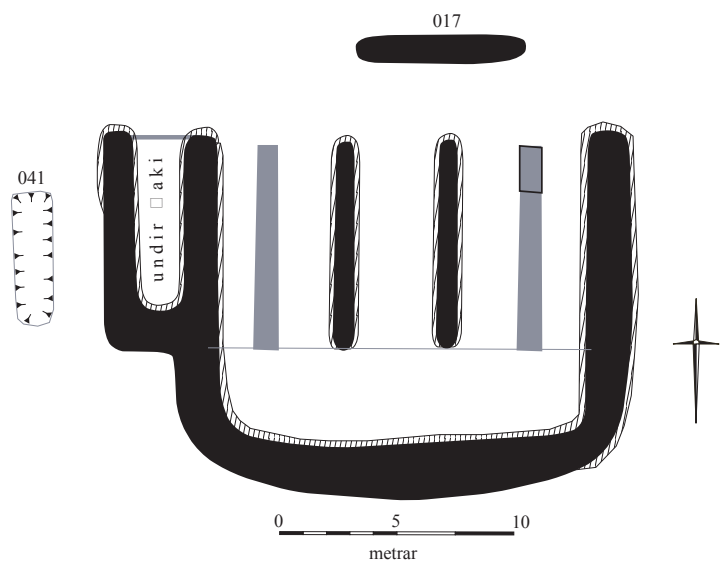


Miðhús 144:002, horft til norðurs

Umhverfis eru grösug tún í órækt sem hallar til norðurs, að Fitjaá.

Í Svipplingi Sveins Skorra er húsum lýst en þar segir: "...starfaði Bjarni afi [Bjarnarson fæddur 1869] að því að reisa sér ný og mikil fjárhús með nýju lagi [um 1900]. Var það stór bygging undir skúrþaki og heyhlaða að baki. Hliðarveggirnir voru hlaðnir úr torfi og grjóti, en að framan var timburþil úr panel og milli hlöðu og fjárhúsa þil úr breiðum þykkum borðum. Langir timburplankar báru upp þakið eða fóru í sperrur og stoðir." Á

öðrum stað í sömu bók segir hann í lýsingu á vetrinum 1927-1928: "Þetta haust reistu verðandi tengdafaðgar [Bjarni Bjarnarson og Höskuldur Einarsson] dálítinn kofa vestan undir fjárhúsunum sem Kristgeir í Gilsstreymi hafði forðum fleytt timbrinu í. Þar gat farið vel um þrjá hesta sem menn vildu gera betur við en önnur hross." Þessi vestasti hluti var ýmist hafður fyrir hesta, lömb eða hrúta samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur. Þær leifar sem nú sjást eru samanlagt um 22 X 14 m að stærð og snúa húsin austur-vestur. Fjárhúsin eru austar en enginn norðurveggur er greinilegur og hefur þil verið þar áður. Í fjárhúsunum eru fjórir garðar. Sá garður sem er lengst til austurs og sá sem er lengst til vesturs eru steinsteypir að hluta með steinsteypa plötu í toppinn og sá



Hesthúsið horft inn (til suðurs)

eystri er með steypu kindabaði nyrst. Grjóthleðslur eru undir steinsteypu plötunum og þeir garðar sem eru í miðjunni eru alveg grjóthlaðnir. Engin skipting sést nú á fjárhúsunum og samtals eru þau nú 19 X 8-9 m að innanmáli. Að baki fjárhúsunum (sunnar) er hlaða. Hún er um 4,5 X 15 m að stærð og er 0,2 m dýpri en fjárhúsin. Vestan við fjárhúsin er lítið hús sambyggt sem er hesthúsið sem Sveinn Skorri getur í lýsingu sinni, en Sigríður segir að ýmist hafi hýst hesta, hrúta eða lömb og þjónaði líka sem smiðja. Húsið er enn undir þaki en er úr torfi, grjóti og timbri. Innandyrar eru bárujárnsstaflar. Húsið er um 6-7 X 1,5 m að innanmáli og snýr -norður-suður. Timburþil er að norðanverðu en aðrir veggir eru úr torfi og grjóti. Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur var tóku húsin allt að 250 kindur.

Hættumat: hættu, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918, Svipþing, 10, 35, 144, Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:003 *Ásahús* heimild býli

"Sauðhúshóll er miðja veginni milli Vatnshornsbæjar og vesturmerkja. Upp af hólum eru rústir, trúlega Sauðahús."

1707: "Aasahus, kallað stundum Saudhús, stundum Finnshus, stundum Hiardarveller. Eyðikotgrei, bygt fyrst í heimalandi innan 30 ára. Varaði byggðin hvorki vel né lengi. Engin veit hvað hjer var skulda hæð. Ekki er hjer aftur byggjandi, nema til skaða heimaþjóðinni."

Heimildir: JÁM IV, 163; BB II, 243

BO-144:004 *Stekkjarmelur* örnefni stekkur

Ytra og Innra Stekkjargil ná ekki niður að vatni "Undan Stekkjargilinu gengur eyri fram í vatnið innst í skóginum, heitir Ytri-Stekkjareyri ... Uppaf eyrinni eru hagabörð sem heita Stekkjabörð. Melhóll fram við vatnið milli giljanna heitir Stekkjarmelur ... Vestan við eystra gilið er klettur sem heitir Stekkjarklettur," segir í örnefnaskrá. "Rétt innan við skóginn gengur töluverð eyri fram í vatnið og heitir Ytri-Stekkjareyri. Á henni voru gamlar stekkjarrústir...Fast vestan við stekkjarrústirnar fellur Ytra-Stekkjargilið, töluvert vatnsmikið, og vestan þess liggur Mjóatunga, rími milli gilja," í segir í grein Sveins Skorra Höskuldssonar í Árbók Ferðafélagsins.

Heimildir: Ö-Vatnshorn, 2; Sveinn Skorri Höskuldsson, 178

BO-144:005 *Hesthústunga* örnefni hesthús

64°28.470N 21°19.232V

"Vestan við holtið [í túninu] er Hesthústunga, hún er upp af fjárhúsunum [002]," segir í örnefnaskrá. Samkvæmt örnefnalýsingu er Hesthústunga örnefni á svæðinu milli vesturhliðar túngarðs og vesturenda Kastala, beint upp af fjárhúsum 002. "Hestakofi í neðanverðri Hesthústungu." segir í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar [1856-1951] þar sem hann lýsir útihúsum í túninu vestan við bæjarlæk. Samkvæmt Bjarna sléttuði faðir hans úr tóftinni. Talsverður hluti tungunnar er í bratta en það svæði sem helst kæmi til greina fyrir hesthús er svolítið undirlendi milli hæðarinnar Kastala og annarrar lágrar hæðar vestar. Á þessum stað er talsverð grjótdreif sem mögulega gæti hafa verið safnað saman við niðurrif úr byggingu. Ekki koma margir aðrir staðir til greina á svæðinu, beint upp (suður) af 002. Ekkert sést til fornleifa.

Hættumat: hættu, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Vatnshorn, 3, Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:006 *Lambhúshóll* þúst lambhús

64°28.457N 21°18.943V

Í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar (1856-1951) sem varðveittar eru á Þjóðskjalasafni er húsum og túnum í Vatnshorni á seinni hluta 19. aldar lýst: "Grónar og jarðorpnar tóftir voru til og frá um túnið er ég man fyrst; [...] nokkrar samfelldar einnig austarlega í austurtúni við gamlan gróinn farveg austurlækjarins (þá orðinn í grónu túni)" Er líklegt að Björn hafi átt við fornleifar 006 og 007. Á öðrum stað í sama riti segir hann:

"Lambhús litlu vestar [en 007]; var það notað alla mína smalamannstíð, tók 50 kindur og heykumbl við" Björn segir einnig: "...lambhúsið byggt úr Langakofa við hlöðuna [035]". "Upp af [Járnhrygg] er austasti og efsti hóllinn í túninu, sem heitir Lambhúshóll." Grasigróinn hóll 006A er efst í heimatúninu um 95 m suðaustan við bæ 001, um 70 m SSA við Smiðjuhól 008 og um 45 m NNA við túngarð



Þúst 144:006, horft til VNV

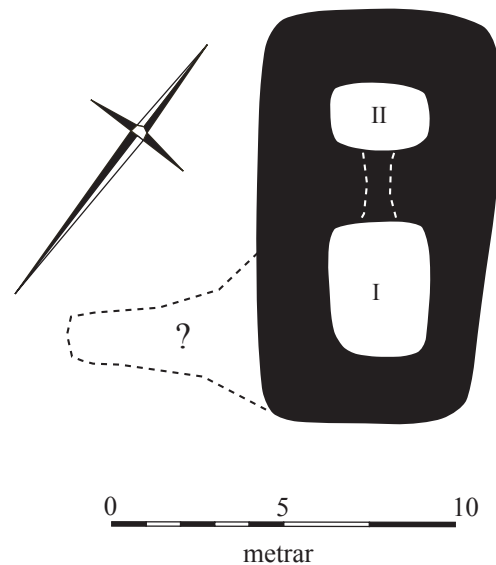
024. Lambhúsið var komið úr notkun þegar Sigríður Höskuldsdóttir fór að muna eftir sér. Samkvæmt Sigríði var engin hlaða fyrir þessi lambhús. Menn báru hey úr heytóft eða galta.

Lambhúshóll er þýfður og grasigróinn, 2-4 m á hæð, um 30 X 25 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Hóllinn er nokkuð sléttur að ofan en mýri og lækir eru norðvestan og suðaustan við hann. Brekkan framan í hólnum hallar um 10° í norðaustur.

Ekkert sést til fornleifa á sjálfum hólnum. Fast norðaustan undir hólnum í þýfðu graslendi er hinsvegar hugsanleg útihúsaþúst 006B. Þústin er mjög óljós en er um 12 X 7 m stór og snýr norðvestur-suðaustur. Þústin er tvískipt og ef vel er athugað eru veggir hennar grónir litlum mosabreiðum. Gætu þær hugsanlega gefið til kynna að hleðslugrjót sé til staðar undir sverði. Veggir þústarinnar eru 1,5-2 m á breidd og standa 0,2-0,4 m upp úr þúfunum. Hólf I er um 4 X 3 m stórt og snýr norðvestur-suðaustur. Hólf II er um 2 m norðvestan við hólf I. Hólf II er um 3 X 2 m stórt og snýr norðaustur-suðvestur. Hugsanlega hefur verið innangengt úr hólfi I í II en enginn aðalinngangur inn í þústina er greinilegur.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Vatnshorn, 3 og Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar



BO-144:007 þúst útihús

64°28.446N 21°18.944V

*Þúst 144:007 horft til suðausturs*

Í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar (1859-1951) er húsum og túnnum á seinni hluta 19. aldar lýst: "Grónar og jarðorpnar tóftir voru til og frá um túnið er ég man fyrst; [...] nokkrar samfelldar einnig austarlega í austurtúni við gamlan gróinn farveg austurlækjarins (þá orðinn í grónu túni)" Er líklegt að Bjarni hafi átt við fornleifar 006 og 007. Á öðrum stað segir hann: "Kofi í austurtúninu efst," og á þá líklega við þústina sem skráð er undir þessu númer. Bjarni segir föður sinn hafa sléttað úr tóftinni og segir að efnið úr henni hafi

verið nýtt í Miðhús 002. Þústin er um 135 m ASA við bæ 001, um 40 m ASA við Lambhúshól 006A og um 30 m NNA við túngarð 024.

Hóllinn er vel grasi- og mosagróinn, ávalur, 1-3 m á hæð, um 25 X 20 m stór. Hóllinn snýr norðvestur-suðaustur og hefur hugsanlega verið sléttaður.

Á hæðinni gætu vel hafa staðið útihús en ekkert sést til slíks lengur. Fast norðan við hólinn er þó grasigróin þúst 007B sem hugsanlega gæti gefið til kynna gamlar rústir undir sverði og er hún mjög lík þústum 035, 038 og 039. Hóllinn og þúst B ná yfir svæði sem er um 40 X 30 m stórt og snýr norður-suður. Þúst B er um 12 X 12 m stór, 0,2-1 m á hæð og snýr norður-suður. Suðurhluti þústar liggur upp að hólnum en engin dæld er greinanleg í miðju hennar. Í NNA-brún hólsins sunnan við þúst B er óljós skærgræn dæld 007C sem er um 8 X 4 m að stærð og um 0,2 m á dýpt. Dældin snýr NNA-SSV. Norðvestan í hólnum er svo einnig mjög mosa- og grasigróid grjót 007D. Óljóst hvort um er að ræða náttúrulegt grjót eða gamlar signar hleðslur.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:008 Smiðjuhóll tóftir smiðja

64°28.492N 21°19.020V

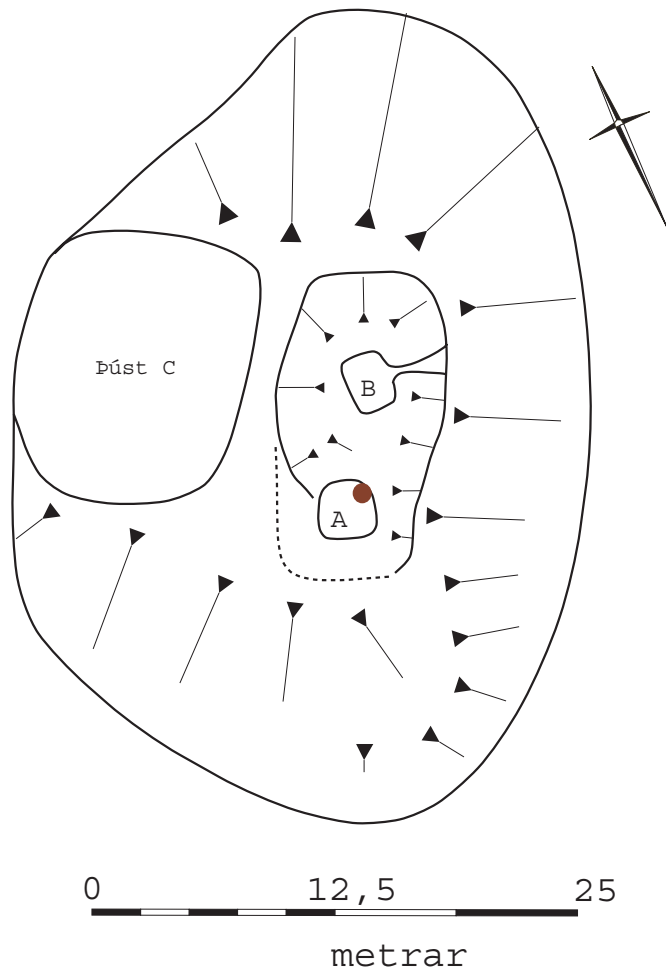
Í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar (1856-1951) segir: "Smiðja var vestan í Smiðjuhól, gegnt austurhorni sáðgarðs [019]". Samkvæmt Bjarna sléttaði faðir hans úr rústinni. "Austan við Bæjarlæk norður af bænum er hól sem heitir Smiðjuhóll," segir í örnefnaskrá. Smiðjuhóll er fast austan við Bæjarlæk um 45 m austan við bæjarhól 001.

Hóllinn er í þýfðu grasigrónu túni sem hallar 2-5° í NNA.

Aðspurð um smiðju á Smiðjuhóli segir Sigríður Höskuldsdóttir: "Þar var tóft. Þar höfðu verið tveir kofar, kartöflukofi og smiðja. Þeir voru fallnir þegar fólkið kemur aftur að Vatnshorni 1933." Sigríður man eftir tóft og að það var bannað að fara í hana. Hún féll um 1935-6, en þá var hún ekki lengur nýtt sem smiðja. Samkvæmt Sigríði var faðir hennar, Höskuldur Einarsson ögn að smíða skeifur

*Smiðjuhóll 144:008, horft til norðurs*

meðan enn var verið í gamla bæ en Sigríður man eftir honum útivið við þá iðju þó hann hafi síðar haft smiðju í hrútakofanum. Smiðjuhóll er gríðarmikill hóll og líkist helst bæjarhól að umfangi. Hann vel grasigróinn og þýfður, um 40 X 30 m stór, um 2-4 m á hæð og snýr NNA-SSV. Ein tvískipt tóft er greinileg á hólum austanverðum en ógreinileg þúst á honum vestast, mögulega sú smiðja sem Bjarni Bjarnason getur um í lýsingu sinni. Ekki er ólíklegt er að fleiri fornleifar finnist undir sverði þó búið sé að slétta úr þeim. Tóftin sem nú sést er vel grasigróin, um 16 X 9 m stór og snýr NNA-SSV. Hólf A er um 3 x 3 m að innanmáli, 0,2-0,5 m á dýpt og snýr NNA-SSV. Í hólfinu er ryðguð olíutunna, í norðausturhorni þess. Enginn greinilegur inngangur er í hólfið og engar grjóthleðslur sjáanlegar. Hólf B er um 4 m NNA við hólfið A. Hólf B er um 3 X 2 m að innanmáli, 0,2-1 m á dýpt og snýr norður-suður. Greinilegur inngangur er í hólfið að austanverðu. Engar grjóthleðslur eru greinilegar. Veggheðslur eru signar. Um 2 m VNV við tóftina er mjög þýfð og grasigróin þúst C. Þústin er um 14 X 12 m stór en 0,2-1 m á hæð og er samsíða tóftinni austar. Engar dældir eða hólf eru greinanleg í þústinni. Á milli þústar og tóftar er 2 m breiður og 0,2-0,5 m djúpur slóði eða gata sem liggur norðaustur-suðvestur.



Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Vatnshorn, 3; Svipþing, 10, Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur, Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:009 *Réttarholt* örnefni rétt

64°28.385N 21°19.275V

"Upp af túninu ofan við Kastalann er holt, sem heitir Réttarholt, það nær inn að Bæjargili ..." Réttarholt er um 250 m ofan eða suðvestan við bæjarhól 001 og um 60 m suðvestan við vörðu 045. Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttir var rétt á Réttarholti, en hún var síðar færð niður að ánni (sjá 036). Réttin á holtinu var því horfin þegar Sigríður fór að muna eftir sér. Réttarholt er mosa- og lyngi gróið malarholt ofan við vegar slóðann. Brekka hallar 2-10° í NNA. Ekkert sést til fornleifa.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Vatnshorn, 3 og Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:010 *Kvíastallar* heimild um kvíar

64°28.398N 21°19.064V

"Grasbörðin frá Bæjargili inn að Skútagili heita Kvíastallar, þar voru áður færíkvíar." segir í örnefnaskrá. Óljóst er hvar kvíarnar hafa staðið nákvæmlega en þær voru á stöllum austan við Bæjargil þar sem þeir eru enn vel grónir og nokkuð flatlendir um 170 m ofan og SSA við bæ 001 og um 120 m austan við vörðu 045. Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur voru færíkvíar þarna í búskapartíð "afa Bjarna", í byrjun 20. aldar. Þá var enn verið með færíkvíar. Eftir að Sigríður Jónsdóttir varð húsfreyja var hætt að færa frá.

Stallarnir eru mosa- og lyngi grónir hjallar sunnan og ofan við þjóðveg. Nokkuð er um moldar- og malarbörð á hjallanum þá helst næst Bæjargili og Skútagili. Ekkert sést til fornleifa enda ekki mikilla

leifa að vænta eftir færíkviar. Lækur liggur úr suðvestri niður á miðjan hjallann og beygir þar í NNV niður í Bæjargil. Þar hefur verið hægt að brynna skepnunum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 3 og Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:011 *Lambabyrgisás* örnefni fjárskýli

"... ás í hlíðinni [upp af Bakkakotssíki] heitir Lamabyrgisás, og framan í ásum er stakur klettur, Lambabyrgisklettur."

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 3

BO-144:012 *Selhóll* örnefni sel

"Suður af [Borgarflóahæðum] er svo hóll, sem heitir Selhóll. Hann er á brún að sunnanverðu en austur af honum er flóaflæmi, sem heitir Selfói."

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 4

BO-144:013 *Beitarhúsatættur* tóft beitarhús

"Í brúninni ofan við skóginn vestan við Klausturskógargil má finna gamlar beitarhúsatættur, sem heita Beitarhúsatættur og eru á hól sem heitir Sauðhúshóll," segir í örnefnaskrá. Þetta virðast þó hafa verið tveir staðir sbr: "Vestast á Klausturskógareyrinni er melhóll nokkur og heitir Sauðhúshóll. Á honum eru rústir sauðahúss [031], en í skógarbrúninni beint upp af voru rústir beitarhúsa, sem höfðu aldrei verið notuð á búskaparárum afa míns [afa Sveins Skorra Höskuldssonar]. Upp af beitarhúsunum á hálsinum er Hrossasteinaflóinn, allgrösugt flæi. Þar hafði verið heyjað til beitarhúsanna áður fyrr," segir í grein Sveins Skorra Höskuldssonar í Árbók Ferðafélagsins.

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 4; Sveinn Skorri Höskuldsson, 179-180

BO-144:014 heimild um kvíar

"Og næsta gil utan við túnið heitir Stöðulgil," segir í örnefnaskrá. Stöðulgil liggur niður (til norðurs) utan (vestan) við túnin og er vesturhlíð túngarðsins í raun á austurbarmi hans.

í Stöðullinn er frá því kvíær voru mjólkaðar á Stöðli.

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 2

BO-144:015 *Skorrhólar* heimild um legstað

KK 1877: "På grænsen mellem Vatnshorn og nabogården mod vest påvises tre Skorrhólar, I den ene af hvilke "Skorri" skal ligge." 1884: "Fyrir utan Vatnshorn eru þrír hólar, sem heita Skorrhólar." [sbr. 016?]. Í örnefnaskrá segir: "Meðalfellsskógur nær ekki niður að vatni því hann er fyrir ofan og utan Skorrahól sem er stór skógivaxinn hóll efst á eyrinni, nú liggur vegurinn yfir hann ofanverðan." "Neðst og vestast í þessari tungu niðri við vatnið rís allmikill melhóll, vaxinn ákaflega þétu og illfæru kjarri. Heitir hann Skorrhóll og þótti stundum óhreint á götunni neðan við hólinn. Það var allra trú í Vatnshorni í minni bernsku að á hól þessum hefði Skorri þræll, er dalinn nam, verið drepinn," segir í grein Sveins Skorra Höskuldssonar í Árbók Ferðafélagsins og síðar í sömu grein: "...ég man ennþá hneykslan hans [Bjarni í Vatnshorni] og reiði er honum barst í stríðsbyrjun bréf frá bróður sínum, Birni í Grafarholti, sem þar fór fram þeirri kenningu að nöfnin Skorradalur og Skorrhóll væri alls ekki af nafni Skorra dregin, heldur hétu hólarnir allir, sem Efrigötur lágu eftir, Skorrhólar og væru kenndir við skorninga og hvíltir, sem í þá væru,"

KK segir "grænsen", þ.e. á merkjum. Samkvæmt Þórðarbók Landnámu var Skorri þræll Gufu Ketilssonar, sem hljópst á brott og var um vetur í Skorraholti og annan í Skorradal en var að lokum drepinn í Skorraeyju fyrir Mýrum - ÍF I, 66-67 nm. Sú sögn virðist byggð á Egils sögu en þar er Skorri ekki látinn vera í Skorradal - ÍF II, 240-41. Samkvæmt Sturlubók Landnámu var Skorri leysingi Ketils gufu, sem nam Skorradal fyrir ofan vatn og var drepinn þar. Jón Jóhannesson taldi að sögnin um Skorra leysingja væri leif úr Styrmissbók en að Sturla hefði að öðru leyti tekið frásögn Egils sögu framyfir - Gerðir Landnámab, 82-84.

Heimildir:Kaalund, 310; Árb. 1886, 22 nmgr 1, Ö-Vatnshorn, 1 og Sveinn Skorri Höskuldsson, 180-181

BO-144:016 gripir

"Í Espólins Árb. er skýrsla um það 1823 [uppgr. í Krumseldu] Espólín segir og, að í sama sinn grófu menn á tveim stöðum upp í Borgfirði, enn fundu ekkert, því það var eftir munnmælum tómun, enn í Vatnshornslandi í Skorradal, þar í melarúst, fanst eitthvað af sverðshjöltum, að þeir álitu, sem var úr "látúnsblendingi"."

Heimildir: Árb 1886, 22 nmgr. 1.

BO-144:017 hleðsla kálgarður

64°28.496N 21°19.222V

Inn á túnakort frá 1918 er merktur kálgarður sem hefur verið fast norðan við útihús 002 en þó virðist gangvegur á milli. Í Svipþingi Sveins Skorra segir: "Önnur nýjung í búskaparháttum [á Vatnshorni í tíð afa Sveins og ömmu, Bjarna Bjarnarsonar og Sigríðar Jónsdóttur í upphafi 20. aldar] var sú að hún tók að rækta kartöflur. Sagði hún seinna frá því að fram til þess hefði því verið trúað að kartöflur yxu ekki í Vatnshorni móti norðri og vegna loftkulda frá því mikla vatni sem dalinn fyllir. Gat hún brátt glatt augu sín við mikla garða, gróskurika og næsta árvisna. Áfram hélt hún ræktun þeirra miklu gulrófna [...]. Líka kom hún upp stórum garði með vínrauðum rabarbara í sultur og grauta og tók hún að rækta alls konar káltegundir: grænkál, hvítkál, blómkál, auk hinnar miklu hollustujurtar graslauksins." Sigríður Höskuldsdóttir getur um garðinn: "Svo var stunginn upp smá garður í fjárhúshlaðinu syðst, svona 3-4 lítil (stutt) beð (4 grasaraðir í beðinu, stunguskóflulengd + eitt fet er breidd á beði) . Stundum voru tveir smágarðar á fjárhúshlaðinu." Kálgarðurinn hefur verið beint framan (norðan) við fjárhús 002 en hann er nú nærri því alveg horfinn. Einu leifarnar sem sjást af honum er um 6 m langur hryggur austur-vestur sem er um 3 m norðan við fjárhúsin.

Umhverfis eru grösug tún í órækt sem hallar til norðurs, að Fitjaá. Mjög grösugt er framan við fjárhúsin í örlitlum, aflíðandi halla til norðurs. Gróskumeira er á þessu svæði en umhverfis.

Kálgarðurinn er nú að mestu horfin en þó má gróflega átta sig á legu hans og hefur hann snúið austur-vestur. Einu leifarnar sem greinilega sjást eru um 6 m langur, fagurgrænn og gróinn hryggur sem er 2-3 m norðan við fjárhúsin.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918, Sveinn Skorri Höskuldsson, 176-77 og Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríður Höskuldsdóttir

BO-144:018 hleðsla leið

64°28.445N 21°19.122V

Inn á túnakort frá 1918 er merkt gata sem legið hefur úr suðri niður að bæ 001 austanverðum meðfram Bæjarlæk vestanverðum að norðausturhorni bæjar. Gatan sést ennþá mjög vel.

Gatan liggur meðfram Bæjarlæk vestanverðum en lækjarbakkinn er þar grasi- og lyngi gróinn og 0,2-1 m á hæð. Brekkan niður að bæ hallar um 10-20° í NNA.

Gatan frá bæ upp/suður að vegarslóða sem nú er, var um 100 m á lengd. Heima við bæ 001 hverfur gatan í gras og þúfur en efst við túngarð 024 í berjalyng og mosa. Gatan er einföld um 0,5 m breið göngu-/hestagata.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Túnakort 1918



Hleðsla 144:018, horft til norðurs

BO-144:019 Heimagarður hleðsla kálgarður

64°28.499N 21°19.067V

Inn á túnakort frá 1918 er merktur kálgarður fast norðan við bæ 001 og hefur einungis verið gangvegur

á milli. Kálgarður hefur verið beint norðan við gamla bæinn í Vatnshorni 001. Stærstur hluti hans var þar sem steinsteypt íbúðarhús á jörðinni, byggt 1937, er nú en óljósar leifar sjást þó víða í grennd við íbúðarhúsið.

Umhverfis eru grösug tún í órækt sem hallar til norðurs, að Fitjaá. Svæðinu hallar til norðurs. Það er gróið og ræktarlegt og markar bæjarlækurinn það til austurs.

Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur var íbúðarhúsið byggt í austurhluta kálgarðsins svo þar tók af hálfan garðinn. Hún segir að garðurinn hafi verið kallaður Heimagarður. Litlar leifar sjást nú eftir kálgarðinn. Hrygg eða garðleifar má þó sjá um 5 m austan við mitt íbúðarhúsið og liggur hann í um 20



Síðust leifar kálgarðshleðslu 144:019, horft til NV

m meðfram Bæjarlæknum til norðurs. Ekki er hægt að greina aðrar garðhleðslur. Hryggurinn endar þar sem gömul trébrú er á læknum og óljós slóði liggur að henni. Heimagarður var matjurtagarður, upphaflega aðallega fyrir kartöflur en þar voru ræktaðar gulrófur, grænkál, radísur, hvítkál og blómkál og salat og örlítið af gulrótum samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur. Hún man það að töluvert var sléttað úr bæjarhólnum þegar gamli bærinn var rifinn og segir hún að töluvert af grjóti úr fjósinu og hlóðældhúsinu hafi verið grafið í kartöflugarðinum, þar á meðal steinn sem Bjarni Höskuldsson (1943-1979), bróðir hennar, hafði grafið

kattarmynd á.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1918 og Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:020 gerði kartöflugarður

68°28.555N 21°19.197V



Kálgarður 144:020, horft til norðausturs

Inn á túnakort frá 1918 er merktur kálgarður nyrst í túni. Garðurinn var kartöflugarður og sést enn vestan í nokkuð brattri brekku, vestarlega í túninu neðanverðu (norðanverðu), suðvestan í hól sem nefndur var Árhóll. Björn Bjarnarson [1856-1951] getur um kofa á þessum stað í Endurminningum sínum: "Kofi nyrzt á Árhóli" og segir að faðir sinn hafi sléttað úr honum og hefur

hann líklega verið á svipuðum slóðum og kálgarðurinn.

Í hárrí brekku, neðar er slétt engi eða mýri að Fitjaá, ofar (sunnar) eru tún. Garðurinn er í hól sem nefndur var Árhóll.

Kartöflugarðurinn var fjögurra raða. Ummerkin um hann eru 22 X 14 m að stærð og snýr dældin austur-vestur. Ekki er hægt að tala um eiginleg garðlög umhverfis gerðið heldur er fremur eins og það hafi verið stungið út úr garðinum og hann því eins og niðurgroftur í brekkuna. Við kálgarðinn er dæld í sömu hæð. Hún er 2-3 m í þvermál en 0,3-0,5 m á dýpt.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Túnakort 1918 og Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar

BO-144:021 varða

"Upp af Laugarhól er annar melhóll með vörðu á, sá heitir Gvendarhóll," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 2

BO-144:022 Torfhóll örnefni rista

"Upp af Gunnunesi með ánni er melur sem heitir Torfmelur, þar sem torf var þurrkað. Þetta er hólmyndaður melur," segir í örnefnaskrá. Sigríður Höskuldsdóttir gat um staðinn í viðtali: "Svo var sandgarður út og niður á Torfmel eitt vor sem er austast og syðst í Gunnunesinu. Þangað var farið með það síðasta af útsæðinu. Algjör sandgarður, ekki mikil uppskera en kartöflur uxu ágætlega, [þetta eina vor sem það var reynt]."

Garðurinn virðist enn greinanlegur, ef marka má litaloftmynd frá síðustu árum.

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 2 og Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:023 tóft hesthús

64°28.510N 21°19.319V

Á vesturbarmi Stöðulgils, um 190 m vestan við bæ og fast neðan við slóða sem liggur fast við Vatnshornstúnið, er tóft af hesthúsi



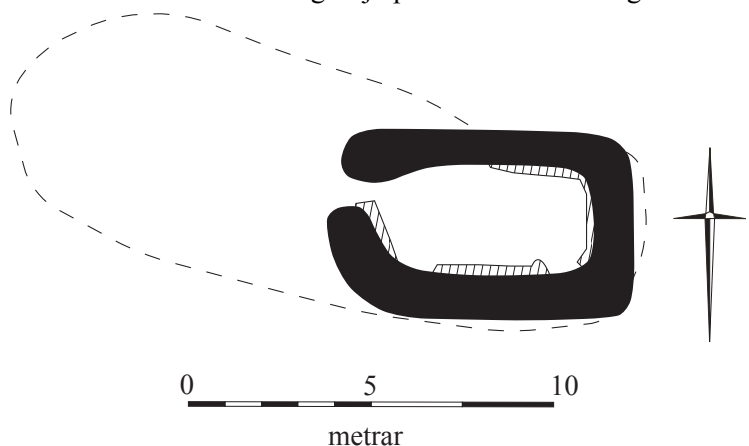
Hesthús 144:023. Á myndinni til hægri sést tóftin, horft til austurs en til vinstri sést vegghleðsla nálægt norðausturhorni tóftar

Tóftin er á lágrri hæð en 5-10 m austar er um 3 m bratti ofan í Stöðulgilsbotn. Víðar er þó gilið aflíðandi og fremur grunnt. Tóftin er á flata, grasi grónum, utan túns.

Hesthúsið var byggt á fyrri hluta 20. aldar (líklega rétt fyrir 1950). Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur byggði Höskuldur Einarsson, faðir hennar húsin en Þórður í Haga hjálpaði honum. Reftingin var úr

"myndarlegum hríslum úr Vatnshornsskógi. Mænisásinn var hins vegar rekaviður sem fluttur var á 10 hjóla stríðstrukk sem notaður var til vöruflutninga í sveitinni. [...] Var hesthúsið um tíma vöruskemma þeirra framdælinga á haustin" Tóftin er mjög greinileg. Hún er 7,5 X 5 m stór og snýr austur-vestur. Hún er stæðileg en á kafi í grasi að utanverðu. Grjóthleðslur sjást að innan. Tóftin er einföld og op er á henni nyrst á vesturvegg. Austurveggur tóftarinnar er

stæðilegastur en vesturveggur lægstur eða 0,6 m nyrst. Veggir eru að talsverðu leyti hrundir inn í tóftina og hrúnið komið á kaf í gras og því erfitt að greina innri lögun. Samkvæmt Sigríði



Höskuldsdóttur var stallur við suðurvegg og plass fyrir 6 hross. Þrátt fyrir að tóftin sé of ung til að teljast til fornleifa samkvæmt skilgreiningu laganna byggir hún á fornri og hefðbundinni byggingarhefð og er því talin með í skrá fornleifa.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:024 garðlag túngarður

64°28.437N 21°19.041V

Í Svipplingi Sveins Skorra segir: "Snemma á búskapar árum sínum hafði hann [Björn Eyvindsson 1825-1899, kom í Vatnshorn 1857] hlaðið mikinn grjótagarð kringum tún sitt og holt og mela er hann síðan græddi upp einnig minni garð til vörslu hluta engjanna. Þessir garðar eru 1.376 metrar að lengd. Undir ævilokin iðjaði hann tíðum við að bæta garðana sína, fylla skörð og rétt af hlaup." Túngarðurinn umhverfis heimatún Vatnshorns sést ennþá mjög vel og umkringdi hann bæinn á allar hliðar nema að norðan vegna Fitjaár. Að sunnan er garðurinn 90-120 m frá bæ 001, að austan er það um 220 m frá bæ



Túngarður 144:024

og að vestan er það um 170 m frá bæ.

Túngarðurinn umkringir vel grasigróið heimatúnið sem tekið er að hlaupa í þúfur en utan við það eru grasi- og mosagrónir móar og illa farinn syðri Skorradalsslóði.

Túngarður Vatnshorns markar af svæði sem er 500 X 270 m stórt og eru tvö hólfi byggð við hann. Garðurinn skiptist í raun í tvennt; túngarð austan við Bæjargil og túngarð vestan við það. Allur

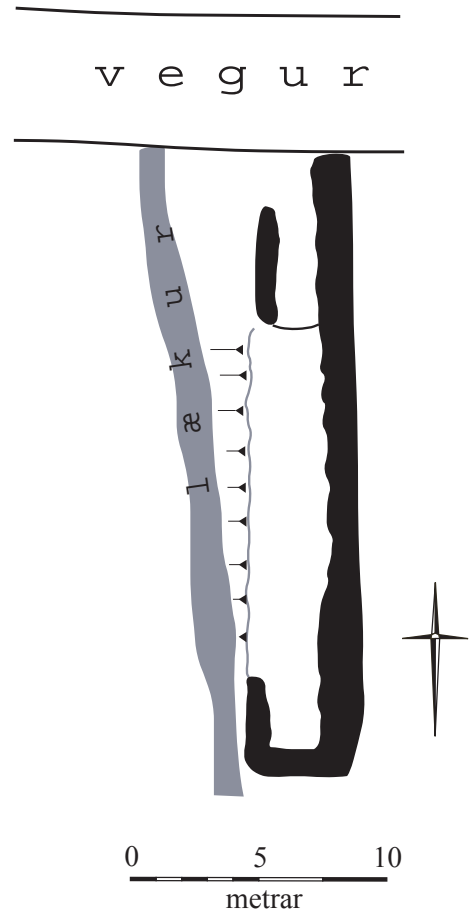


Litligarður (Gerði B) sambyggt við túngarðinn utanverðan, horft til norðurs

túngarðurinn er grjóthlaðinn, um 925 m á lengd, 0,5-1,2 m á breidd og 0,2-0,5 m á hæð. Grjótið í túngarðinum er mosa- og lyngi gróið hér og þar og við Fitjaá norðvestan og norðaustan við bæ hverfur það alveg í gras. Í norðaustri endar garðlagið um 290 m frá bæ á suðurbakka Fitjaár. Þaðan liggur garðurinn í suðvestur um 200 m áður en hann beygir í VNV. Á þessum hluta garðsins er 2-4 m

skarð um 40 m suðvestan við norðausturenda túngarðsins vegna vegslóða sem liggur austur-vestur gegnum túnið norðan (neðan) við bæ meðfram Fitjaá. Í VNV heldur garðurinn um 170 m að Bæjargili. Þar beygir garðurinn niður með gílinu til norður og heldur áfram niður meðfram brún Bæjargilsins um 55 m áður en það hverfur í gras og þúfur um 35 m sunnan við bæ 001. Þar endar eystri hluti túngarðs en ekki er þó ólíklegt að hann hafi haldið áfram niður meðfram bæjargili þó ekki sjáist ummerki um það nú (2010). Angi túngarðsins liggur hins vegar einnig meðfram læk að vestan. Þar sjást greinilegar grjóthleðslur fyrst um 25 m SSV við bæ 001 (fast sunnan við bæjarhól) á vesturbakka Bæjargilsins. Garðurinn liggur upp meðfram gílinu í SSV um 70 m áður en hann kvíslast hornrétt í ASA og í suðvestur. Í ASA liggur smá garðtota um 13 m niður að Bæjarlæk á meðan megingarðurinn heldur áfram í suðvestur. Þeir angar túngarðsins sem liggja meðfram bæjarlæknum voru í raun varnargarðar, til að koma í veg fyrir að bæjarlækurinn ylli usla en meðfram þeim hluta sem var á vesturbakka hans lá einnig heimreiðin (sjá 018). Í viðtali við Sigríði Höskuldsdóttur kemur eftirfarandi fram: "Björn Eyvindsson

(1825-1899) og þrír sona hans og Solveigar Björnsdóttur (1825-1889) þeir Bjarni (afi), Björn (síðar bóndi í Gröf /Grafarholti) og Eyvindur hlóðu skjólgarðinn til að verja húsið fyrir Bæjargílinu sem alltaf var að gera eitthvað af sér. Ömmu Sigríði (SJ) fannst vont þegar búfé traðkaði niður skjólgarðinn (þegar hann fór að lækka) og tröðina uppeflir og svo lækjarbakkann. Hún vissi að mikil vinna hafði verið lögð í hleðsluna." Túngarðurinn heldur áfram til vesturs, vestan við bæjarlækinn efst. Eftir um 40 m í suðvestur beygir garðurinn efst í brekkunni ofan við bæinn í VNV og heldur áfram í VNV um 130 m að Stöðulgili þar sem hann beygir í NNA niður með gilbarminum. Á þessum kafla, efst í brekkunni um 135 m suðvestan við bæ 001 og fast norðan við gamla slóðann, hefur garðurinn verið endurhlaðinn í um 0,5 m hæð og 1,2 m breidd á um 9 m löngum kafla. Meðfram Stöðulgili liggur garðurinn gróflega í norður niður að Fitjaá. Frá suðvesturhorninu liggur hann 30 m í NNA, þaðan um 130 m í norður. Þar beygir hann í norðvestur og heldur áfram um 55 m áður en hann beygir í síðasta sinn í NNA. Í NNA heldur garðurinn áfram um 35 m og endar þar um 270 m norðvestan við bæ 001 á suðurbakka Fitjaár. Samkvæmt Sveini Skorra var túngarðurinn eitt sinn um 1376 m á lengd svo að greinilega hefur eitthvað af garðinum horfið í seinni tíð. Helst er að gíska á að hleðslurnar sem hafa legið frá suðurhlið og niður túnið beggja vegna bæjarlækjar hafi upphaflega náð lengra niður eða alveg að Fitjaá. Tvö gerði, 024B og 024C eru áföst túngarðinum. Gerði B er vestan við túngarð við Stöðulgil fast sunnan (ofan) við vegslóða í túni um 170 m vestan við bæ 001. Það var kálgarður sem nefndur var Litligarður og getur Sigríður Höskuldsdóttir um hann: "Svo var lítill garður, Litligarður, utantúns og í kringum hann var hlaðinn grjótgardur og tveir gaddavírsstrengir ofaná." Gerði B er tvískipt, um 26 X 5 m stórt og snýr norður-suður. Öll austurhlið gerðis er í raun túngarður 024 en á þessum slóðum er hann í brún Stöðulgils og grasigróinn þó vel sjáist að hann er grjóthlaðinn. Veggir gerðisins eru einnig grjóthlaðnir og vel grónir, 1-1,5 m á breidd og 0,2-0,5 m á hæð. Hólf I er um 17 X 2 m að innanmáli. Veggir þess eru nokkuð óskýrir en hægt er að greina þá nokkuð vel á allar hliðar í grasinu ef vel er að gáð þó hólfíð líkist meira hlaðinni upphækkun en eiginlegu hólfí. Hólf II er fast norðan við hólf I. Ekki er neinn greinilegur veggur á milli hólfanna en botn hólfis II er þó 0,3-0,4 m neðar en botn hólfis I. Veggir hólfis II eru greinilegir. Innanmál hólfis II er 4 X 2 m á breidd. Hólfíð er opið til norðurs. Síðast var ræktað í þessum garði árið 1961. Gerði C telst ekki til fornleifa í lagalegum skilningi og sjást lítil ummerki eftir það en það var til móts við Litlagerði, innantúns. Þar ræktuðu Sigríður og Kristjana Höskuldsdætur kartöflur rétt fyrir miðja 20. öld. Sigríður segir: "Svo var það "okkar garður" innan við túngirðinguna á móts við litlagarð. Sjö allläng beð. Það hét Hestshústunga austan við Stöðulgilið yst í



túnhorninu á móts við Litlagarð. HE lét plægja þarna að haustlagi. Systurnar stungu upp okkar garð, spildu af því og ræktuðu þar bara kartöflur."

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 3; Sveinn Skorri Höskuldsson, 176 og Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:025 *Árhólshús* heimild um fjárhús

"Árhólshús enn neðar [en Miðhús 002] [...] eins var garðahús með heytóft við...og ærnar hafðar í þeim. Faðir minn breytti húsunum úr tvístæðu-jötukofum í garðahús," segir í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar [1856-1951] þar sem hann lýsir útihúsum í túninu vestan við Bæjarlæk. Í þeim kemur fram að húsið var síðar "fellt". Ekki er ljóst hvar húsið var nákvæmlega en það hefur verið nálægt Árhólum, einhvers staðar á svæðinu milli 002 og 020.

Heimildir:Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:026 *Kastalabrunnur* gryfja



Kastalabrunnur 144:026, horft til NNA

brunnur

64°28.454N 21°19.108V

"Austan við garðinn, í Bæjarlæknum er djúpur pyttur sem nefndur er Kastalabrunnur. [...] Kastali er holt er liggur efst í túninu og upp af því," segir í örnefnaskrá. Kastalabrunnur er í Bæjarlæk um 70 m SSV (ofan) við bæ 001 um 20 m norðan (neðan) við túngarð 024.

Bæjarlækurinn er lítil grýtt lækjarspræna í Bæjargili, 1-3 m á breidd og liggur NNA-SSV.

Kastalabrunnur er hringlaga hylur í læknum 2-5 m neðan við 1-1,5 m háa kletta. Grjót er allt í kring um hylinn en mold eða sandur í botni hans svo hann gæti hafa verið dýpri. Hylurinn er aðeins 0,2-0,3 m djúpur. Engar greinilegar hleðslur sjást en hylurinn er óvenju hringlaga.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 3

BO-144:027 *Tvívörðuborg* varða

"Á brúninni vestan við Stöðulgil eru klettaborgir sem bera við himin og heita þær austan frá Austastaborg þá Tvívörðuborg og sú vestasta Arnarborg," segir í örnefnaskrá.

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 3

BO-144:028 *Ingutjarnir* þjóðsaga draugur

"Nokkru vestar en Hríshólatjörn eru tvær tjarnir með grýttu holti hjá. Þessar tjarnir heita Ingutjarnir. Í sambandi við þær er útburðarsaga. Þessar tjarnir eru suður af Innrafesti og norðaustur af Vestar-Hrosshæð sem er hæð á merkjum," segir í örnefnaskrá. Í Athugasemdum við örnefnaskrá segir: "Sagt er, að Ingutjarnir beri nafn af konu, sem átti heima á Vatnshorni og bar út barn sitt. Drekkti hún því í tjörnum þessum, en seinna fyrirför hún sér í kofa á Vatnshornstúni. Tjarnirnar eru í flóa, sem nefndur er Ingutjarnarflói," Sigríður Höskuldsdóttir gat um tjarnirnar í viðtali: "Ingutjarnir Úti á hálsi, út á milli Festa þ.e. útundir merkjum Haga og Vatnshorns eru tjarnir sem heita Ingutjarnir, tvær eða þrjár. Sú þjóðsaga fylgdi nafninu að stúlka sem kölluð var Inga hafi setið lömb við fráfærur þarna á hálsinum og þar hafi hún fætt barn sitt og fleygt því í tjörnina. Fram úr því hafi hún svo hengt sig í gripahúsi á hólum heima á túni og verið grafin þar. Kofinn hafi verið felldur yfir hana og aldrei endurbyggður."

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 4 og Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:029 *Rauðavarða* heimild

"Innrifesti er klettagangur er liggur niður hjá Svartagili, þar ofan við skóginn á festinni er varða, hlaðin úr rauðu grjóti, hálffallin sem heitir Rauðavarða," segir í örnefnaskrá. "Framan í Innri-Festinni var reisuleg varða, sem nefndist Rauðavarða af rauðum steinum, er í henni voru. Hana hafði Björn í Grafarholti hlaðið á sínum smalaárum í Vatnshorni," segir í grein Sveins Skorra Höskuldssonar í Árbók Ferðafélagsins.

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 4; Sveinn Skorri Höskuldsson, 180

BO-144:030 heimild um kolagröf

Greinilegt er að mikið skógarhögg, ítök og kolagerð hefur verið á jörðinni. "Má heita að allur skógurinn hafi verið skiptur upp í ítök. Þegar ég [Sveinn Skorri Höskuldsson] var að alast upp í Vatnshorni voru þó öll þessi ítök fallin undir jörðina nema ítak efstabæjar sem féll niður á uppvaxtarárum mínum. Fyrir því hef ég all-góðar heimildir að þegar langafi minn, Björn Eyvindarson, fluttist að Vatnshorni um miðja 19. öld hafi skógurinn verið orðinn mjög rýr og illa farinn af miklu höggi til kolagerðar. Á mínum uppvaxtarárum hafði hann náð sér og var þá, að ég hald, stórvaxnast skógarsvæði í Skorradal," segir í grein Sveins Skorra Höskuldssonar í Árbók Ferðafélagsins.

Heimildir:Sveinn Skorri Höskuldsson, 179

BO-144:031 *Sauðhúshóll* heimild um SAUÐHÚS

"Í brúnni ofan við skóginn vestan við Klausturskógargil má finna gamlar beitarhúsatættur, sem heita Beitarhúsatættur [013] og eru á hól sem heitir Sauðhúshóll," segir í örnefnaskrá. Þetta virðast þó hafa verið tveir staðir sbr: "Vestast á Klausturskógareyrinni er melhóll nokkur og heitir Sauðhúshóll. Á honum eru rústir sauðahúss, en í skógarbrúnni beint upp af voru rústir beitarhúsa, sem höfðu aldrei verið notuð á búskaparárum afa míns [afa Sveins Skorra Höskuldssonar]. Upp af beitarhúsunum á hálsinum er Hrossasteinaflóinn, allgrösugt flæmi. Þar hafði verið heyjað til beitarhúsanna áður fyrir," segir í grein Sveins Skorra Höskuldssonar í Árbók Ferðafélagsins. Sigríður Höskuldsdóttir segir: "Bjarni upp byggði beitarhús úti í brúnum fyrir ofan Sauðhúshólinn, upp af Klausturskógareyrinni. Þau voru rifin vorið 1918. Þá voru svo miklir snjóar, frost og nauð í Grafardal að hann leyfði Beinteini að nota viðina úr beitarhúsunum til eldiviðar. Tveir samliggjandi kofar. Þarna voru bæði sauðir og ær. Þarna var opið og ef veður voru vond þá gátu ærnar leitað í skjól. Þarna var þrautarbeit, síðustu hálmstráin. Í norðanátt reif úr á þessu svæði. Hagsamt. Styttra á beitina heldur en að hafa þær heima við bæ. Fyrir húsunum sást árið 1988"

Heimildir:Ö-Vatnshorn, 4; Sveinn Skorri Höskuldsson, 179-180 og Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:032 *Neðrigötur* heimild um leið

"Allt út fyrir Efstabæjartungu lá reiðgatan neðan skógar fram með vatninu. Var þar víða stórgrýtt en annars staðar farið eftir lausum vatnsmalarhyggjum, sem ýst höfðu upp undan vetrum. Þegar kom vestur fyrir þessa tungu skiptust göturnar, og unnt var að fara Neðrigötur [hér skráð með, sem framhald af upprunalegum götum] með fram vatninu eða Efrigötur [031]," segir í grein Sveins Skorra Höskuldssonar í Árbók Ferðafélagsins. Líklega eru það Neðrigötur sem getið er síðar í sömu lýsingu: "KK 1877: "På grænsen mellem Vatnshorn og nabogården mod vest påvises tre Skorrhólar, I den ene af hvilke "Skorri" skal ligge." 1884: "Fyrir utan Vatnshorn eru þrír hólar, sem heita Skorrhólar." [sbr. 016?]. Í örnefnaskrá segir: "Meðalfellsskógur nær ekki niður að vatni því hann er fyrir ofan og utan Skorrahól sem er stór skógivaxinn hóll efst á eyrinni, nú liggur vegurinn yfir hann ofanverðan." "Neðst og vestast í þessari tungu niðri við vatnið rís allmikill melhóll, vaxinn ákaflega þétu og illfæru kjarri. Heitir hann Skorrhóll og þótti stundum óhreint á götunni neðan við hólinn. Það var allra trú í Vatnshorni í minni bernsku að á hól þessum hefði Skorri þrell, er dalinn nam, verið drepinn,"

Heimildir:Sveinn Skorri Höskuldsson, 179-180

BO-144:033 *Efrigötur* heimild um leið

"Allt út fyrir Efstabæjartungu lá reiðgatan neðan skógar fram með vatninu. Var þar víða stórgrýtt en annars staðar farið eftir lausum vatnsmalarhyggjum, sem ýst höfðu upp undan vetrum. Þegar kom

vestur fyrir þessa tungu skiptust göturnar, og unnt var að fara Neðrigötur [skráð sem framhald af upprunalegum götum undir 031] með fram vatninu eða Efrigötur upp í skóginum á þurrum melhólum, nokkuð sléttum ofan og kjarri vöxnum, sem liggja með vatninu langleiðina út að Merkjum," segir í grein Sveins Skorra Höskuldssonar í Árbók Ferðafélagsins.

Heimildir: Sveinn Skorri Höskuldsson, 180

BO-144:034 Pakkhús hús og áfastur hjallur

64°28.484N 21°19.074V

Pakkhúsið, lítil timburbygging, stendur enn uppi á bæjarhólum og er um 16 m sunnan við íbúðarhúsið í Vatnshorni sem nú stendur. Húsið er norskt timbureiningahús og er elsta húsið í Skorradalshreppi, byggt á síðari hluta 19. aldar. Í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar (1856-1951) segir: "Hjallurinn var lélegur kofi fyrst, en eftir nokkur ár var hann hressur við og gerður að mestu af



*Pakkhúsið haustið 2010, horft til norðausturs.
Nú hefur húsið verið endurbyggt*

timbri með lofti í, voru hlerar settir fyrir rindana í göflunum er hríðarvon var. Á loftinu var geymsla góð." Umhverfis eru grösug tún í órækt sem hallar til norðurs, að Fitjaá.

Sveinn Skorri Höskuldsson lýsir húsinu vel í bók sinni Svipþing: "Aldrei fyrr hafði ég hætt mér upp þennan stiga. Hann var í Pakkhúsinu, en svo nefndist dálítil skemma, gerð af timbri og stóð frítt ein sér rétt sunnan og austan við bæjarhúsin [001] nær hliðarbrekkunni sem lá upp að Botnsheiði. Þetta var eina timburhúsið í Vatnshorni á þessum dögum og merkilegt í

mínum augum. Undir vesturstafni þess var viðbyggður hjallur með skúrþaki. Milli borðanna í veggjum



Innviði Pakkhússins haustið 2010

hans voru á að giska einnar tommu bil svo að þar léku vindar en regn barst ekki inn. Þar var þvottur hengdur til þerris á snúrur og reipi hengu á uglum. Þar var stundum harðfiskur í sekk og saltfiskbaggar. [...] Á hjallgólfinu stóðu líka saltketstunnur og á veturna var staflað þar reiðingum. Það var gengið inn í hjallann um norðurhlið og síðan inn Pakkhúsið um vesturgaflinn. Fyrir hurðinni þar var völdug skrá með stórum og þungum lykli. Hægt var að læsa henni bæði að utan og innan. Þetta var eina læsingin á bænum. [...] Undir fjalagólfi

Pakkhússins var kjallari hlaðinn úr grjóti. Niður í hann lá stigi og yfir stigaopinu hleri á hjörum. Hann

var þyngri en svo að ég megnaði að lyfta honum, enda hafði ég beyg af þessum kjallara. Á honum var enginn gluggi og þar niðri svartamyrkur. Þarna voru geymdar kartöflur. Á haustin var hann fullur en síðan tæmdist hann smátt og smátt. [...] Á jarðhæð Pakkhússins var ýmislegt sem mér þótti girnilegt til fróðleiks. Næst dyrunum undir norðurhliðinni var dálítið smíðaborð sem faðir minn hafði gert sér. Á borðröndinni var skrúfstykki borað fast og þar voru ýmis tæki og tengur, sporjárn og heflar sem mig fýsti að geta notað. Á loftbitunum héngu byssur hans, riffillinn og haglabyssan, en skotin í þessi vopn geymdi hann aldrei í sama húsi, heldur í læstu kofforti sínu inni í bæ. Innst í norðausturhorninu var kornbyrðan, geysistór kassi úr þykkum, breiðum borðum. Ofan í hana var allstórt op og hleri yfir. Þarna niður um var rúgmjöli sturtað. [...] Þarna voru líka þrjár stórar kistur, allar harðlæstar. [...] Ljósast stendur mér þó fyrir hugskotssjónum fallegasta kistan. Hún var með kúptu loki og á henni blágrænt rósaflúr í bekkjum. Innan í laufakransi var málað í rauðbrúnum lit ártalið 1853. Þetta var kista móður minnar. Hún hafði erfð hana eftir nöfnu sína, langömmu mína Sólveigu Björnsdóttur frá Þingvöllum. [...] Þarna voru líka tvö rúmstæði, annað tvíbreitt undir norðurhliðinni, hitt einbreitt undir suðurhliðinni [fyrir kaupakonu og húsráðanda]. Yfir lofti þessa herbergis var geymsla undir súð Pakkhússins og í suðvesturhorninu lá þangað brattur stigi og yfir opi hans hleri á hjörum sem opnaðist upp. Þetta var alvörustigi með þrepum úr þykkum borum, en án handriðs. [...] Þarna blöstu við haugar af svartbrúnum, tjörguðum netjum og leifar af þéttriðnum síldarnótum. Svo voru stórir strigapokar troðnir með ull. Þetta litla geymsluloft var nærri því fullt upp í þak af þessum varningi. Á vesturstafninum var lítill gluggi...[...]. [Við austurstafninn]..var skambbiti þvert yfir og á honum léku geislar sólarinnar á því líkri dýrð lita sem ég hafði aldrei áður slíka séð. Þarna stóðu tómar flöskur með alls konar vaxtarlagi. Stuttar og gildar með langa, mjóa hálsa. Flatvaxnar flöskur, kuggslegar um herðar og hálsstuttar. Sumar voru þvengmjóar og axlalausar." Sigríður Höskuldsdóttir getur einnig um húsið í viðtali og segir: "Vestasta hlutanum var bætt við pakkhúsið síðar, eða í búskapartíð ömmu og afa því þar vildi Sigríður Jónsdóttir þurrka þvott. Sá hluti var alltaf kallaður hjallur - það var bil á milli spýta í honum. Þar voru snúrur en Höskuldur Einarsson tók upp á að geyma eitt og annað í hjallinum; salt í tunnu, saltfisksbing, reiðing og amboðin. Amma var sárreið yfir að drasli væri komið þarna fyrir." Pakkhúsið er úr timbri og hékk uppi þegar skráð var í Vatnshorni. Það er 5 X 3 m að stærð og snýr austur-vestur með 1,5 m breiðu, yfirbyggðu porti að vestan sem kallað var hjallur. Pakkhúsið er með trégólfu og undir því er kjallari. Frá jarðhæð er stigi uppá loft nálægt suðvesturhorni. Á jarðhæðinni hefur verið gluggi á austurhlið en hann er nú byrgður. Á loftinu var einnig lítill gluggi, á vesturstafni. Pakkhúsið og hjallurinn eru að hrúni komin og gólf að hluta brotið. Eftir að skráningu lauk var húsið tekið niður þar sem hætta þótti á að það fyki. Pakkhúsið var endurbyggt sumarið 2011 í samvinnu við Húsafriðunarnefnd. Notaðir voru viðir gamla hússins eins og hægt var en viðað upp með greni úr Stálpastaðaskógi sem unnið var af Stefáni Ólafssyni yfirsíð. Þá endurhlóð Unnsteinn Eliasson hleðslumeistari grunninn undir húsið.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Sveinn Skorri Höskuldsson, 180, Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur, Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:035 *Langikofi/Inguhóll* mannabein legstaður

64°28.479N 21°19.040V

"Grónar og jarðorpnar tóftir voru til og frá um túnið er ég [Björn Bjarnarson 1856-1951] man fyrst; af þeim voru mestar: margar rústir austan bæjargilsins - gegnt bænum, [...] 2 kofar samstæðir á hólí nærri bænum, annar nefndist Langikofi, var lengi notaður og tók 30 (lömb?), bak við þá var hálfvallinn tóft tvístæð og sýndist hafa verið kumbl við (er fyrst ég man). Síðar byggði faðir minn þar hlöðu, og er grafið hafði verið fyrir henni, fannst í innanverðri hústóftinni, 2-3 fet undir skánarlagi mannabeinshrúga, og leit út sem líkið hefði verið sett þar niður kistulaust í hnipri. Voru beinin lögð í stokk og grafin að Fitjum litlu síðar," segir í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar og síðar í sömu heimild:



Svæðið, horft til suðurs

"...lambhúsið [þ.e. 006] byggt úr Langakofa við hlöðuna" Í örnefnaskrá segir: "Þar austur í túninu [nál. Lambhúshól] er höll, sem heitir Inguhóll, þar fundust eitt sinn um aldamót bein af ungum kvenmanni.". Á svæðinu austan bæjarlækjar og ofar Smiðjuhóls gætu hafa verið nokkrar rústir. Tvær ógreinilegar þústir (sjá líka 038) fundust við skráningu en líklegt er að fleiri hafi verið á svæðinu. Grasigróin þúst er austan við Bæjargil um 30 m suðvestan við Smiðjuhól 008 og um 35 m suðaustan við bæ 001.

Á þessu svæði er þýft graslendi á svolitlum flata í brekku sem hallar 2-5° í NNA.

Fjallkonan 11.12.1895: Fornt leiði fannst í sumar í túninu á Vatnshorni í Skorradal, er verið var að byggja þar hlöðu. Fundust þar mannsbein, sem virtust vera af unglingi, og var að sjá sem líkið hefði verið látið vera sitjandi. Beinín voru orðin mjög fúin, og lét bóndinn í Vatnshorni, Björn Eyvindsson, færa þau til kirkjugarðs. - Bein þessi geta verið frá heiðni, enn ekki er heldr ómögulegt, að þau séu frá kristnum tímum, því oft munu menn hafa verið grafnir heima framan af öldum og ekki fluttir til kirkju." Sigríður Höskuldsdóttir gat um Inguhól í viðtali 2010: "Sú þjóðsaga fylgdi Ingutjörnum að stúlka sem kölluð var Inga hafi setið lömb við fráfærur þarna á hálsinum og þar hafi hún fætt barn sitt og fleygt því í tjörnina. Fram úr því hafi hún svo hengt sig í gripahúsi á hólnum heima á túni og verið grafin þar. Kofinn hafi verið felldur yfir hana og aldrei endurbyggður." Sigríður sagði jafnframt: "Þegar Björn Eyvindsson kom að Vatnshorni 1857 (langafi Sigríðar) og ætlaði að reisa lambhús á Inguhóli þá komu upp smágerð kvenmannsbein sem grafin voru upp og flutt yfir í Fitjakirkjugarð og jarðsett þar eftir messu. Fer ekki sögum af því hvar þau liggja innan garðs. Ekkert var byggt á Inguhólnum eftir þetta en Lambhús voru reist á Lambhúshóli." Þústin er vel grasigróin, ávöl og ferköntuð, um 20 m á lengd, um 18 m á breidd og snýr NNA-SSV. Engin dæld er í miðju þústar en hún er 0,2-0,4 m á hæð. Af frásögn Bjarna að dæma virðist sem byggingar á hólnum hafi verið fullgerðar og notaðar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Vatnshorn, 3; Fjallkonan 11. des 1895 og Viðtal við Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur, Endurminningar Bjarna Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:036 Gerðið tóft rétt

64°28.582N 21°19.364V

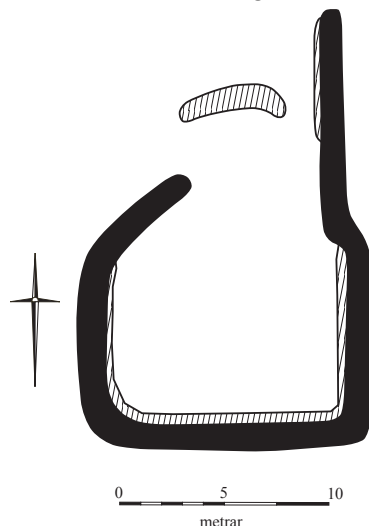
Lítið gerði er á flötinni beint niður af (norður) af fjárhúsum úr blönduðu efni 042 sem enn standa. Gerðið er 10 m sunnan við Fitjaá en 280 VNV við bæ 001. Gerðið er fast vestan við þar sem lækur hefur runnið í Fitjaá og um 15 m vestan við vesturhlið túngarðs 024. Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur var rétt sú sem áður var á Réttarholti 009 færð á þennan stað.

Gerðið er fyrir neðan nokkuð bratta brekku, á flötum, grasivöxnum árbakka. Brekkan sunnan við er vaxin mosa, lyngi og grasi. Neðst í brekkunni er svolítill stallur, eins og stungið hafi verið út úr brekkunni. Neðar er deiglendi að á, vaxið sefgresi. Vestan við gerðið er deiglendi og þar eru stallar fram frá brekkurótum á 2-3 stöðum og má vera að þeir séu manngerðir.

Gerðið er 11 X 17 m stórt og snýr norður-suður. Það er einfalt og vel greinilegt, mest tæpur 1 m á hæð. Engin ytri brún er á suðurvegg sem er alveg grafinn inn í brekkuna sunnan við og hefur hann



Gerði 144:036, horft til norðnorðausturs



einfaldlega verið gerður með því að stinga upp jarðveg í brekkurótum og hlaða svo fyrir. Á þessum stað er dýpt gerðisins 0,9 m en annars staðar er veggir víða 0,3-0,4 m. Veggir eru grónir en þó sér víða í grjóthleðslur. Gerðið er einfalt.

Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur var hrís gjarnan sett á veggina til að löm að styrkja aðrekstur.

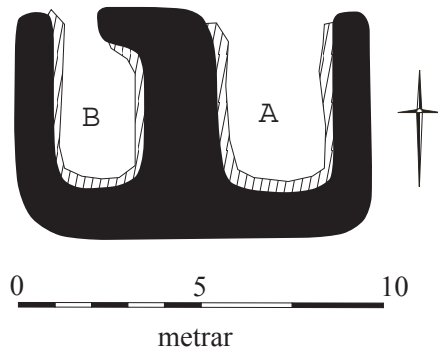
Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:037 tóft hesthús

64°28.533N 21°19.364V

Tvískipt tóft, opin til norðurs, er um 220 m VNV við bæ 001. Tóftin er mitt á milli tóftar 023 og fjárhúsa sem enn standa 042. Hún var hesthús en stundum voru líka geymd hænsni þar.



Hesthústóft 144:037, horft til norðurs

Tóftin er í aflíðandi halla til

norðurs. Hún er í grasi vöxnum móa. Ofan (norðan) við veg hækkar land talsvert.

Á þessum stað var hesthús samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur. Það var byggt 1943 en svo var byggt við það seinna (líklega 1952) samkvæmt henni. Annað hólfi hússins var notað sem hænsnakofa síðar, en þá voru samt oftast einn eða tveir hestar framan við. Tóftin er 10 X 6 m stór og snýr nálega austur-vestur. Hún var tvískipt og eru hólfin hlið við hlið. Austara hólfið, A, er 4 X 3 m að innanmáli og það vestara, B, 3,5 X 2,5 m. Bæði snúa hólfin norður-suður. Hólf A, er alveg opið til norðurs en op er vestast á norðurvegg hólfs B. Veggir eru að mestu hlaðnir úr grjóti, fremur stóru, en þeir eru alveg grónir að utan. Inni í tóftinni er hár grasvöxtur. Þar er svolítið af bárujárn. Talsvert af grjóti hefur hrúnið inn í tóftina úr veggjum.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríður Höskuldsdóttur

BO-144:038 þúst útihús

64°28.480N 21°19.016V

"Grónar og jarðorpnar tóftir voru til og frá um túnið er ég [Björn Bjarnarson 1856-1951] man fyrst; af þeim voru mestar: margar rústir austan bæjargilsins - gegnt bænum, [...] Þegar bæjarlækjarkakktatóftirnar voru jafnaðar, og grjótið rífið upp, fannst þar járngjallmoli á stærð við mannshöfuð, er sýndi, að þar hefði verið rauðablástur í fornöld. Er líklegt að Smiðjuhóll (rétt hjá) [008], og e.t.v. Járnhyggur [039] beri nöfn af því", segir í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar." Hann segir jafnframt að þessar tóftir og fleiri hafi verið sléttar um leið og túnið. Lýsingin á gjallinu á við þetta svæði en gæti allt eins átt við fornleif 035 en þústirnar tvær eru skammt frá hvor annarri og líklegt er að fleiri rústir hafi verið á svæðinu Sú þúst sem hér er skráð er um 20 m SSA við Smiðjuhól 008 og um 55 m ASA við bæ 001. Þýft graslendi í brekku sem hallar 2-5° í NNA. Hefur trúlega verið sléttar.

Þústin er ávöl, sporöskjulaga og vel grasgróin. Hún er um 15 X 10 m stór og snýr NNV-SSA. Engin dæld sést í miðju þústar en hún er 0,2-0,5 m á hæð. Stígur hefur trúlega verið milli þústarinnar og Smiðjuhóls 008.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:039 Járnkofi þúst hrútakofi

64°28.489N 21°18.982V

Í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar (1869-1941) segir: "Kofi nyrzt á Járnhrygg, (hrútakofi?)."
Grasigróin þúst er um 30 m ASA við Smiðjuhól 008 norðan undir vesturenda Járnhryggjar og er það



Þúst 144:039, horft til VNV

líklega leifar þess kofa sem Bjarni gat um. Samkvæmt Bjarna sléttaði faðir hans úr rústinni. bin stykkju ekki uppúr réttinni. Það var ekki til mikið af trégrindum til, svo hrisklyfjar voru notaðar til

Járnhryggur er 2-4 m hár náttúrulegur vel grasigróinn hryggur eða holt sem liggur ANA-VSV í túni austan við Smiðjuhól 008 og Bæjargil. Brekka hallar 2-10° í NNV.

Þústin er ferköntuð, aflöng og vel grasi- og mosagróin. Hún er um 10 X 8 m stór og 0,2-1 m á hæð og snýr NNV-SSA. Engin greinileg dæld er í miðju þústar og engar grjóthleðslur eru sjáanlegar en rústin gæti að hluta hafa verið grafin niður í Járnhrygg að SSA verðu. Svæðið virðist hafa verið sléttað.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:040 þúst kálgarður

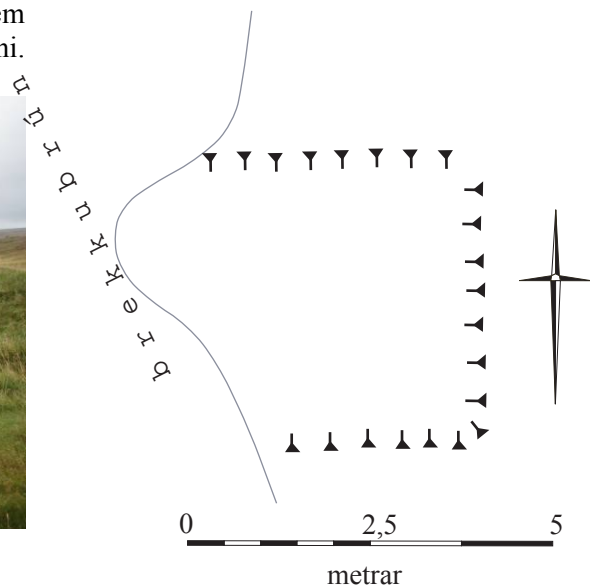
64°28.519N 21°19.200V

Einföld þúst eða dæld er í túni, um 100 m VNV við bæ 001. Þústin er um 60 m sunnan við kálgarð 020, í sömu brekku.

Framan í brekkubrún grasi gróinnar brekku. Þar sem niðurgrofturinn/dældin er brekkan lág en hækkar til norðurs og er orðin umtalsverð þar sem kálgarðurinn er enda áin þá beint fram af henni.



Þúst 144:040, horft til austurs



Svæðið var nefnt Túnhausinn.

Mannvirkið er í raun mjög umfangslítið og hefur verið stungin út úr brekkubrúninni. Það er 3,5 X 2,5 m að stærð og snýr norður-suður. Dældin er einföld og alveg opin til vesturs. Í raun er ekki um eiginlega vegg að ræða heldur virðist einungis hafa verið stungið út úr dældinni og því engin ytri brún veggja greinileg. Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur voru þarna tvö til þrjú lítil kartöflubeð. Ekki hlaðið garðar hlaðnir utan um samkvæmt henni.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:041 tóft útihús

65°28.494N 21°19.239V

Lítil, niðurgrafin tóft er 2 m vestan við fjárhús 002 og um 100 m vestan við bæ 001.

Umhverfis eru grösug tún í órækt sem hallar til norðurs, að Fitjaá.

Í raun er ekki um eiginlega tóft að ræða heldur niðurgröft eða gryfju og gæti hún verið e.k. hlaða. Dældin/gryfjan er 5 X 1,5 m að stærð og snýr norður-suður. Hún er nú á kafi í grasi en auk þess er hún full af timbri, gaddavír og öðru drasli og því er erfitt að greina innri lögun. Ekki er að sjá neitt op á dældinni sem er á að giska 0,8 m á dýpt.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

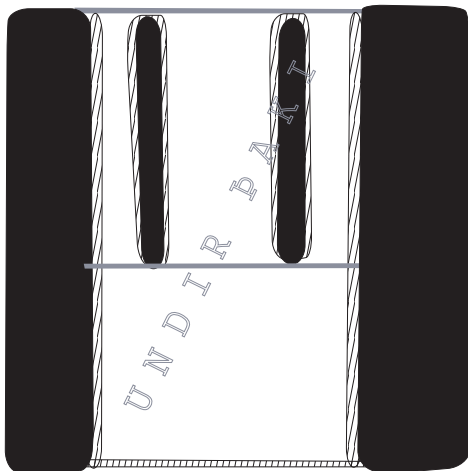


Dældin, horft til VNV

BO-144:042 Nýju húsin hús fjárhús

64°28.565N 21°19.418V

Um 280 m VNV við bæ 001 standa enn fjárhús úr blönduðum efnivið. Þau eru fast neðan (norðan) við



0 5 10
metrar



Nýjuhús, horft til austurs

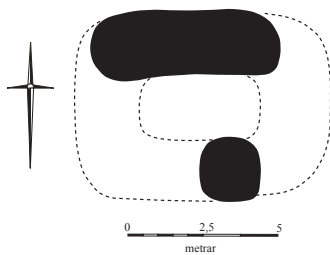
slóða sem liggur inn Skorradal. Á hæð. Norðan við húsin tekur við brött brekka niður að árbakka Fitjaár. Húsin er um 16 X 16 m stór og skiptast í fjárhús norðar og hlöðu að baki.

Þau eru úr torfi, grjóti, timbri og bárujárni voru byggð um miðbik 20. aldar og eru því of ung til að teljast til fornleifa samkvæmt skilningi laganna. Húsið byggir hins vegar að hluta á gamalli byggingarhefð og er því talið með í fornleifaskrá. Byggingin er algjörlega niðurgrafin að sunnan en ekkert að norðan þar sem timburpil er. Á timburpilinu eru tvær dyr og 5 gluggar. Fjárhúsin eru 9 X 9 m að innanmáli og í þeim eru tveir garðar. Greinilegt er að pil hefur skipt því upp í miðju en það hefur verið rífið. Garðar eru að talsverðu leyti á kafi í foki og uppsöfnun en þó má sjá að þeir hafa verið hlaðnir úr grjóti í grunninn. Hlaða snýr austur-vestur. Hún er stúkuð af með timburpili. Hlaðan er 8 X 4,5 m að innanmáli og er mjög djúp eða 2,5 m að dýpt. Hún er að mestu grjóthlaðin. Þessi hús voru samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur byggð rétt eftir 1950 og voru í notkun fram að búskaparlokum 1960-61. Sigríður málaði þau að utan, græn þök og hvíta veggi og stafna. Húsin voru talin taka um 100 fjár.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

BO-144:043 þúst óþekkt

64°28.517N 21°19.000V



Óljós þúst eða veggjabrot eru austan við Bæjargil um 50 m NNA við Smiðjuhól 008 og um 80 m norðaustan við bæjarhól 001. Þýft graslendi í brekku sem hallar 2-5° í NNA.

Þústin er mjög óljós og aðeins eru greinileg tvö hleðslubrot í norður- og suðurhlið hugsanlegrar tóftar. Ummerkin ná yfir svæði sem er 8 X 6 m stórt og snýr austur-vestur. Þar sem veggir sjást eru þeir um 2 m á breidd og 0,2-0,5 m á hæð. Veggibrot í norðurvegg er um 6 m á lengd á meðan veggjarbrot í suðurvegg er aðeins um 2 m á lengd. Innanmál

tóftar gæti hafa verið um 4x2 m. Engar grjóthleðslur eru sjáanlegar en ekki er ólíklegt að fleiri fornleifar leynt undir sverði á svæðinu. Hlutverk er óþekkt.

Hættumat: engin hætta

BO-144:044 garðlag óþekkt

64°28.512N 21°19.026V



Garðlagsbrot er um 40 m norðan við Smiðjuhól 008 og 2-5 m austan við Bæjargil.

Þýft graslendi í brekku sem hallar 2-5° í NNA.

Garðlagið er vel grasigróið, er um 10 m á lengd, um 1 m á breidd, 0,3-0,5 m á hæð og snýr norðaustur-suðvestur. Garðlagið kemur í ljós um 2 m austan við bæjarlæk í Bæjargili en hverfur um 10 m norðaustar í þúfur og sinu. Hugsanlega er hér um að ræða áframhaldandi leifar túngarðs 024.

Hættumat: engin hætta

Garðlag 144:044, horft til norðausturs

BO-144:045 Sildarmannagata varða leið

64°28.403N 21°19.209V



Varðan endurhlaðna, horft til norðurs

Kristian Kålund getur um Sildamannagötu árið 1877: "Fra gården Vatnshorn ligger ... Sildarmannagata over Botnsheide til Hvalfjorden (eller nøjere bestemt Botnsvåg); er man først kommen op på heden, frembryder sig som sædvanlig vide strækninger, I dette tilfælde mest moer (c: lyngflader) og mosestrækninger; fra den høje hede haves en udstrakt og ejendommelig udsigt til højlandet nord for Tingvoldsvejen med sine mange forskellige fjælde og jökler." Um aldamótin 2000 var ákveðið að endurhlaða vörðurnar í leiðinni og voru Hulda Guðmundsdóttir og Guðjón S.Kristinsson forsprakar endurhleðslu sem fór fram það haust og 2005. Neðsta varðan er á Kvíastöllum

009, um 190 m suðvestan við bæ 001 fast norðvestan við Bæjargil.

Varðan stendur í grasi- og lyngi grónum móa á norðvesturbrún Bæjargils í brekku sem hallar 5-10° í norðaustur. Bæjargil er á þessum slóðum 3-5 m djúpt en brekkan í gílinu frá vörðunni niður að læknum hallar 45-50° í ASA.

Varðan er vel hlaðin. Hún er með hringlaga grunnflöt sem er um 2 m í þvermál og myndar strýtu sem er um 1,7 m á hæð. Toppur strýtu er um 0,4 m í þvermál. Ofar í fjallshlíðinni eru fleiri minni vörður.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Kaalund, 310, Hulda Guðmundsdóttir

BO-144:046 *Nátthagi* garðlag nátthagi

64°28.507N 21°18.790V

"Þegar komið er austur fyrir Bæjarlækinn er þar lítill hóll sem nær frá læk og austur að Nátthaga, ..." segir í örnefnaskrá. Á öðrum stað segir: "Ofan við túnið er Nátthagi, austan við Bæjargil og nær að túngarðinum og vestanvert við hann er Járnhryggur í túninu. Þar voru kvíær bældar að kvöldi. Utan um hagann voru grafnir skurðir og hlaðnir veggir/snidda með torfinu upp úr þeim. Líklega gert eða stjórnað af Birni Bjarnarsyni (1956-1951), sem lauk búfræðinámi í Stend í Noregi 1880." Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur voru gerðir skurðir/hlaðnir veggir til að afmarka nátthagann og sjást þeir enn í suðurenda Mjóaness um 230 m austan við bæ 001 fast norðvestan við túngarð 024.

Garðlögin eru í þýfðri og grasigróinni deigri mýri.

Garðlögin/skurðirnir sjást enn á um 130 X 70 m stóru svæði VNV-ASA. Garðlögin eru torfhlaðin, um 2 m á breidd, 0,5-1 m á hæð og samtals um 200 m á lengd. Þau eru nokkuð rofin vegna ágangs búpenings. Meðfram lengsta garðlaginu að NNA verður er um 1 m breiður og 0,2-0,5 m djúpur skurður A. Lengsta garðlagið liggur VNV-ASA og tengist það túngarði 024 í austri um 25 m suðvestan við Fitjaá. Garðlagið liggur í VNV frá túngarði 024 um 130 m þar sem það stoppar við skurð B sem nær gróflega norður-suður um 60 m frá Fitjaá að þjóðvegi sem liggur nú neðan við bæinn 001. Skurður B er um 1 m breiður og 0,2-1 m djúpur. Skurðirnir tveir tengjast um 10 m SSV við Fitjaá. Um 80 m VNV við ASA enda lengsta garðlags er um 15 m breitt skarð. Frá VNV-enda garðlagsins halda minni garðlög áfram meðfram ASA-bakka skurðar B um 7 m í NNA að Fitjaá og um 20 m í SSV þar sem það endar í mýrinni. Annar angi liggur út úr aðal garðlaginu um 40 m VNV við túngarð 024 í NNA. Þar beygir það í ASA og heldur áfram um 20 m áður en það hverfur í deiga mýri á vesturbakka Fitjaár í SSA-verðu Mjóanesi.

Hættumat: engin hætta



Horft yfir Nátthaga 144:046, til norðurs um Mjóanes

BO-144:047 heimild
um kálgarð

Í viðtali Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur segir Sigríður: "Þegar grafið var fyrir haughúsinu þá var moldin úr hlöðuhólnum keyrð norður fyrir fjóshaug sem var úti fyrir við heimendann á Gunnuvellinum. Það hét Pétursgarður eftir Péttri Beinteinssyni frá Grafardal því hann jafnaði út og stakk upp þannig að hægt væri að nota hann. Hann bætti upp þann missi sem íbúðarhúsbyggingin olli." Sigríður segir að garðurinn hafi verið notaður alveg til síðustu búskaparáranna. Engin ummerki sjást um upphlaðinn garð um kálgerðið. Á þessu svæði eru grösug tún í órækt sem hallar til norðurs, að Fitjaá.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:048 heimild um mógrafir

64°28.555N 21°19.119V

Mógrafir voru samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur í laut milli Árhóls og Fagrahóls. Höskuldur Einarsson, faðir Sigríðar, lét herfa og slétta svæðið og þá hurfu dokkirnar þar sem höfðu verið grafir. Mótekja hafði verið léleg í Vatnshorni samkvæmt Sigríði. Enn sést greinileg og áberandi dokk í túnið á þeim stað sem grafirnar voru en svæðið er þó algróið.

Dokk í grasi gróið túnið, neðar tekur við bratti að árbakkanum.

Mógrafirnar hafa nú verið sléttaðar og fylltar þó enn megi greina hvar þær voru.

Hættumat: hætta, vegna trjáæktar

Heimildir: Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:049 *Ferðamannavað* heimild um vað 64°28.518N 21°18.706V

"Ferðamannavað beint norður undan túngarðinum, aðeins austar. Þarna var brot í ánni, en hún hefur breytt sér." segir Sigríður Höskuldsdóttir. Vaðið var fast undan austurhlið túngarðsins en ekki sést þessi merki lengur.

Heimildir: Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur

BO-144:050 *Lækjarkofinn* heimild um útihús

"Lækjarkofinn skammt upp frá bænum [001]", segir í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar þar sem hann lýsir útihúsum í túninu vestan við Bæjarlæk. Samkvæmt Bjarna notaði faðir hans húsið fyrir yngri sauði í nokkur ár og tók það um 20 skepnur en lagði það svo niður. Ekki er lengur vitað hvar Lækjarkofinn var en þó ljóst að hann hefur verið stutt SSV við bæjarþyrpinguna, við bæjarlækinn en neðan við Kastala. Ekki sjást lengur ummerki um húsið en samkvæmt Bjarna sléttaði faðir hans úr rústunum, þá líklega á síðari hluta 19. aldar.

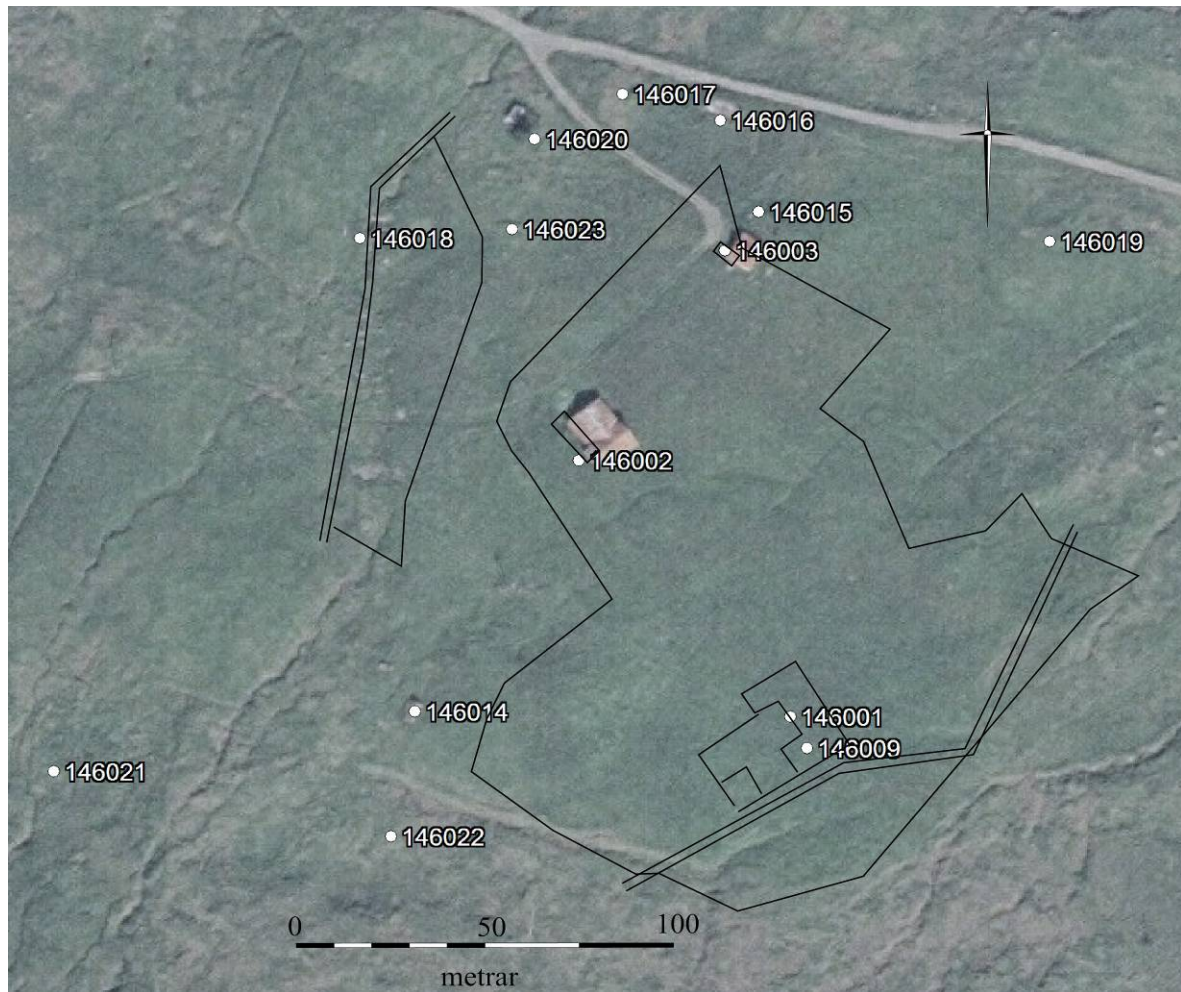
Heimildir: Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-144:051 *Kastalakofi* heimild um fjárhús

"Kastalakofi ofan við flötina." segir í Endurminningum Bjarnar Bjarnarsonar [1856-1951] þar sem hann lýsir útihúsum í túninu vestan við Bæjarlæk. Samkvæmt Bjarna gerði faðir hans 50 sauða garðahús með heytóft við úr þeim kofa sem þarna stóð áður en þegar hætt var að hafa sauði var húsið gert að hesthúsi. Ekki er lengur vitað hvar Kastalakofinn var en þó ljóst að hann hefur verið stutt SSV við bæjarþyrpinguna, við bæjarlækinn en neðan við Kastala. Ekki sjást lengur ummerki um húsið.

Heimildir: Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

BO-146 Svangi/ Hagi



Minjar í og við heimatún Haga/Svanga BO-146. Mörk túna eins og þau voru samkvæmt túnakorti frá 1918 eru sýnd með með svartri línu.

10 hdr. 1707. Ýmsar kirkjur áttu hér ítök til skógarhöggs og beitar eða uppreksturs. "Fyrst finnst Svanga getið 1220 því þá á Garðakirkja þar afrétt öllum nautum,..." segir í örnefnaskrá. Leirárkirkja átti hálfa Svangajörð en þar mun ekki hafa verið byggð fyrr en um miðja 17. öld að því er talið var um 1700. "Reyndar er sagt frá því að 1564 selur Ragnhildur Ketilsdóttir Ólafi Eyjólfssyni jarðarpart, sem heitir "Svangur í Skorradal", segir í örnefnaskrá. Til að byrja með voru tvö býli á



Horft yfir vesturhluta heimatúna Svanga/Haga. Horft til norðausturs

jörðinni, Ytri og Eystri Svangi og var hvor 5 hdr að dýrleika. Frá 1922 heitir jörðin Hagi.

1918: 17.469 m² = 5 1/2 dagsl. 3/4 þýft. Garðar 389 m². "undirlendi er hér mjög lítið og brattlent mjög fyrir framan bæinn. Út og upp frá bænum er hliðin að mestu vaxin vallendis- og móagróðri, með mýrarteygingum á stöku stað. Töluverður skógur er í landi Haga vestanverðu. Er þar örnefnið Lurkabrekkur. Hinsvegar er skógur mjög lítill austan við bæinn." BB II, 228. Í Samantekt Huldu Guðmundsdóttur vegna Húsakönnunar í Fitjasókn segir: "Undirlendi er hér mjög lítið og brattlent mjög fyrir framan bæinn. Út og upp með bænum er hliðin að mestu vaxin vallendis- og móagróðri, með mýrarteygingum á stöku stað. Töluverður skógur er í landi Haga vestanverðu. Er þar örnefnið Lurkabrekkur. Hins vegar er skógur (eyddur austan við bæinn). Að austan er land Vatnshorns; að sunnan Grafardalur. Stóra-Drageyri er að vestan (og Skorradals-vatn að norðan). 75 ha af landi Haga eru áformuð frístundabyggð."



Bátur Þórðar Runólfssonar, síðasta bóndans í Haga sem bjó þar til hundrað ára aldurs eða til 1996. Báturinn er enn að mestu óskemmdur og er austan við túnið í Haga. Áhugi er fyrir því meðal heimamanna að hann verði mældur og teiknaður upp og síðan endursmíðaður nákvæmlega. Myndina til hægri tók Þórhallur Teitsson 2011

BO-146:001 Svangi/Ytri-Svangi bæjarhóll bústaður



Síðasta íbúðarhúsið í Haga/Svanga sem stendur nálega þar sem útihús stóð áður samkvæmt túnakorti frá 1918

64°30.539N 21°25.729V

Bærinn í Svanga er merktur inn á túnakort frá 1918 og þá hafa verið kálgarðar byggðir við hann að norðvestan og að sunnan. "Í tíð Árna Oddssonar lögmanns var farið að búa í Svanga, var þá tvíbýli - Eystri-[005] og Ytri-Svangi," segir í örnefnaskrá. Tún í Haga/Svanga eru nú mikið breytt. Gamli bærinn var 120 m SSA við það íbúðarhús sem byggt var árið 1927 og stendur enn á jörðinni. Bærinn fór í eyði árið 1996.

Á þessum slóðum eru tún í órækt sem hallar til norðurs. Ekki er hægt að tala um eiginlegan bæjarhól í túninu þar sem bærinn stóð en á því svæði eru gróska mun meiri en annars staðar.

Ekki er hægt að greina

eiginlegan bæjarhól.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-146:002 þúst útihús

64°30.576N 21°25.803V

Útihús er merkt inn á túnakort frá 1918 um 70 m suðvestan við yngsta íbúðarhúsið á Haga/Svanga og um 90 m norðvestan við eldra bæjarstæðið 001. Þar sem það stóð var byggt yngra hús sem enn stendur. Vel gróinn, þýfður hóll er á þessum stað.

Hóllinn er 0,2-1,5 m hár og nær til suðvesturs frá þeim fjárhúsum sem standa þarna nú (2010) og eru byggð úr timbri á grjóthlöðnum grunni. Í húsunum eru einnig grjóthlaðnar garða undirstöður. Húsin sem nú standa byggja eflaust á eldri grunni. Þau eru 21 X 12 m stór og snúa norðvestur-suðaustur. Norðvestar eru þrjú hólf, tvö fjárhús og mögulega hesthús norðvestast. Að baki (suðaustar) er hlaða og allra suðaustast er fimmta hólfíð sem kann að hafa verið hesthús. Í fjárhúsunum tveimur eru, eins og áður segir, garðar. Hóllinn er að mestu undir fjárhúsunum en teygir sig talsvert til suðvesturs og má vera að þar leynist líka eldri byggingar undir sverði. Samtals er uppsöfnun á svæði sem er 30 X 27 m stórt.

Hættumat: engin hættu**Heimildir:**Túnakort 1918**BO-146:003** heimild um útihús

64°30.608N 21°25.757V

Útihús er merkt inn á túnakort um 120 m NNV við bæ 001, á svipuðum stað og nýja íbúðarhúsið á jörðinni var byggt um 1927. Samkvæmt túnakortinu má ætla að íbúðarhúsið hafi verið byggt á sama stað og húsið en ekki er hægt að útiloka að útihúsið hafi staðið aðeins norðar, þar sem fjós 015 sést enn. Íbúðarhús Haga er timburhús með risi og steinsteyptum kjallara sem stendur í grasi gróinni, aflíðandi brekku til norðurs, að Skorradalssvatni.

Utan við fjósið sem skráð er undir 015 sjást ekki eldri leifar á svæðinu og hafi húsið staðið þar sem íbúðarhúsið var byggt er ljóst að bygging þess hefur skemmt það og aðrar leifar undir sverði að talsverðu leyti.

Hættumat: engin hættu**Heimildir:**Túnakort 1918**BO-146:004** *Ytri Stekkur* heimild um stekk

"Inn með hliðinni, þegar Lurkabrekkum sleppir, innantil, er gamall stekkur, nefndur Ytri-Stekkur," segir í örnefnaskrá

Heimildir:Ö-Svangi**BO-146:005** *Gamlistekkur* heimild um stekk

"Nokkuð A við Voteyrargil er annað gil, sem heitir Litlagil og á vesturbarmi þess er Gamlistekkur. Þar hefur bærinn í Eystri Svanga verið og Litlagil verið bæjarlækurinn þaðan ..." segir í örnefnaskrá og á öðrum stað segir: "'I tíð Árna Oddssonar lögmanns var farið að búa í Svanga, var þá tvíbýli - Eystri- og Ytri-Svangi [001]."

Heimildir:Ö-Svangi og Ö-Hagi, 2**BO-146:006** *Vatnsgata* heimild um leið

"Austan við Litlagil er eyri sem heitir Stekkjareyri ... Utan við Stekkjareyrina var gata með vatninu, sem nefnd var Vatnsgata."

Heimildir:Ö-Svangi**BO-146:007** *Brúarsund* heimild um brú

"... austan við [Lurkabrekkumel] tekur við smámýrarsund, sem heitir Brúarsund. Þar hefur endur fyrir löngu verið gerð brú."

í AV segir: "Yfir Brúarsund var ekki brú í þeim skilningi að um brú væri að ræða, heldur var steinum raðað í forina svo fært var þar yfir."

Heimildir:Ö-Svangi, Svör við spurningum Örnefnastofnunar um Haga**BO-146:008** *Lón* stífla

"Bið brún upp af bænum hefur myndast örnefni þegar byggð var vatnsaflsstöð til heimilsnota og kallað

Lón. Þar er smá uppistaða byggð úr steinsteypu, grjóti og torfi."

Heimildir: Athugasemdir við örnefnaskrá

BO-146:009 heimild um leið

64°30.535N 21°25.723V

Inn á túnakort frá 1918 er sýnd gata sem legið hefur frá bænum í norðvestri meðfram bæði norðvestur og suðvesturhlíð bæjar og svo til austurs túnið.

Á þessum slóðum eru tún í órækt sem hallar til norðurs. Ekki er hægt að tala um eiginlegan bæjarhól í túninu þar sem bærinn stóð en á því svæði eru gróska mun meiri en annars staðar.

Engin ummerki sjást um götuna lengur en þar sem hún lá eru nú sléttuð tún í órækt.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Túnakort 1918

BO-146:010 Óskarsvarða heimild um óþekkt

"Upp á brún hér upp af eyrinni og skóginum á hæð eru tvær vörður, sú neðri er nafnlaus, en sú efri heitir Óskarsvarða, heitin eftir þeim sem hlóð hana en það var Óskar, sonur Þórðar," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hagi, 2

BO-146:011 varða

"Upp af Lurkabrekkum er hár melur með vörðubroti á sem heitir Lurkabrekkumelur," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hagi, 3

BO-146:012 Vegahæð heimild um leið

"Austan við Þófadalinna er hæð sem heitir Vegahæð. Utan í henni vestanverðri hefir verið farið yfir hálsinn," segir í örnefnaskrá.

Heimildir: Ö-Hagi, 3

BO-146:013 heimild um leið

Í svörum við spurningum Örnefnastofnunar segir Óskar Þórðarson: "Ég vil geta þess að venjulegasta leið frá Haga yfir Hálsinn til Svínadals var um Þófadal, austan eða vestan Þófadalstjarnar,"

Heimildir: Svör við spurningum Örnefnastofnunar um Haga

BO-146:014 hús lambhús

64°30.538N 21°25.854V

Lítið lambhús er um 150 m suðvestan við yngsta íbúðarhús byggt 1927-28 og um 100 m vestan við



Lambhús 146:014. Á myndinni til vinstri er horft til NNV en til hægri til suðurs

bæjarhól 001.

Húsið stendur í vel grasgróinni og þýfðri brekkubrún sem hallar um 5° í NNA. Brekkan framan við húsin hallar 10-20° í NNA. Um 5 m norðan við tóftina eru þrír stórir steinar í hnapp og eru þeir 0,4-1 m á hæð.

Húsið er hlaðið úr torfi og grjóti með timburgrind og bárujárnsþaki. Torfi og netadrasli hefur verið hlaðið á þakið til að varna því að það fjúki. Hugsanlega hefur verið túða í miðju þaki. Sjö sperrur og þverbitar í rjáfri halda þakinu uppi og ennþá sjást timburleifar jata hanga niður úr þakinu. Engin einangrun er sjáanleg. Þakið situr á áfellum ofan á hleðslunum. Tóftin er grafin inn í brekkuna að hluta. Hún er einföld, snýr NNA-SSV, er 7-8 X 6 m stór og um 2 m á hæð frá jörðu upp í rjáfur. Þakið og veggirnir hafa þó trúlega sigið eitthvað í seinni tíð og hefur hún áður hugsanlega verið 2,5-3 m á hæð undir ásum. Veggir hússins eru um 1,2 m á hæð og 1,5-2 m á breidd. Hleðslurnar eru teknar að síga nokkuð og mikið hefur hrunið úr vestur- og austurvegg norðanverðum. Innanmál hússins er um 5 X 2 m. Hlaðnar undirstöður fyrir jötur virðast ekki hafa verið til staðar. Engin hlaða er í húsinu svo aðeins er lítill gluggi á þaki vestan við ásin að sunnan. Gengið er inn í húsið um timburþil að norðan en á þilinu eru einar dyr austan megin við ásin. Ekki er ljóst hvort gluggi var yfir dyrunum en þar vantar allt timbur. Enginn gluggi er á þili vestan við ásin. Húsið hefur trúlega tekið um 20-30 lömb.

Hættumat: engin hætta

BO-146:015 tóft fjós

64°30.614N 21°25.746V



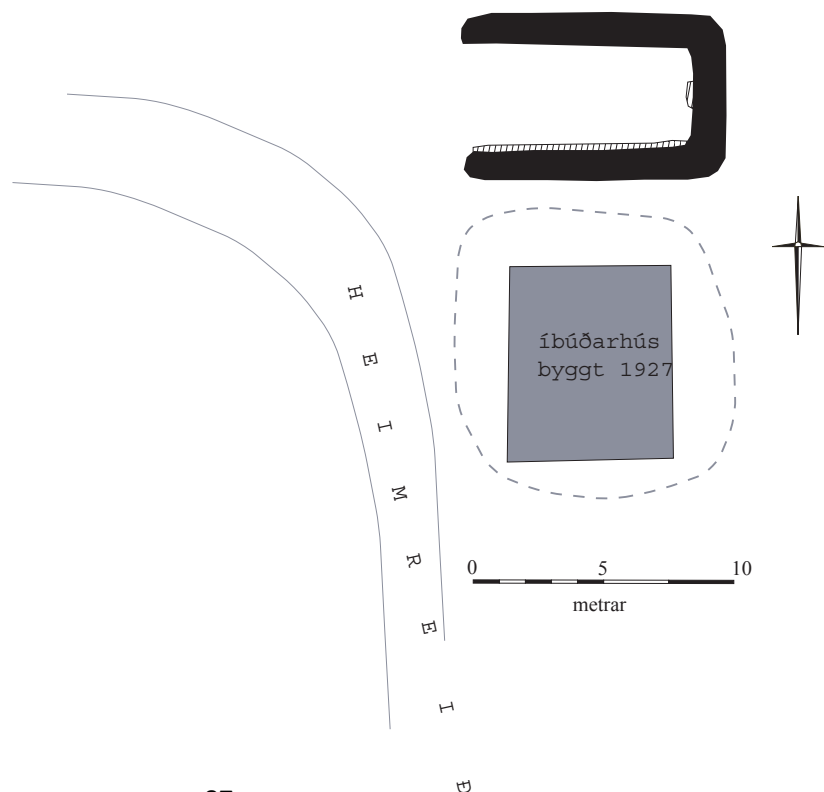
Fjóstóftin sést á hólnum við hlið íbúðarhússins á myndinni til vinstri (horft til SA).

Hægri mynd tekin til austurs, inn í tóftina.

Fjós var fast norðan við yngsta íbúðarhúsið í Svanga/Haga 003 og var aðeins sund á milli. Mögulegt er að fjósið byggji á rústum þess útihús sem áður stóð á þessum slóðum og er skráð undir 003 en ekki verður um það fullyrt og fjósið er því skráð sérstaklega undir þessu númeri.

Fjósið er um 3 m norðan við yngsta íbúðarhúsið í Svanga/Haga í grasi gróinni, aflíðandi brekku.

Fjósið er úr torfi og grjóti. Það er 10 X 6 m stórt og snýr austur-vestur. Tóftin er einföld og ekki er hægt að greina vegg að vestan og kann að hafa verið timburþil þar. Aðrir veggir eru greinilegir þó að suðurbrún



norðurveggjar (innri brúnn) sé ógreinileg og lítið hærri en botn tóftar af því er virðist. Norðurbrún (ytri brún) sama veggjar er hins vegar skýr og allt að 0,7 m hærri en umhverfið. Botn tóftarinnar er um 1,2 m lægri en yfirborð hólsins en hæð suðurveggjar mæld innanfrá er 1,4 m. Suðurveggur og hluti austurveggjar eru grjóthlaðnir en aðrir veggir eru á kafi í grasi og ekki sést í grjóthleðslur þar. Fjosið er á kafi í gróðri og veggir þess eru talsvert hrundir. Tóftin hallar á þverveginn, norður-suður en lítill halli er út úr því, til vesturs.

Hættumat: engin hætta

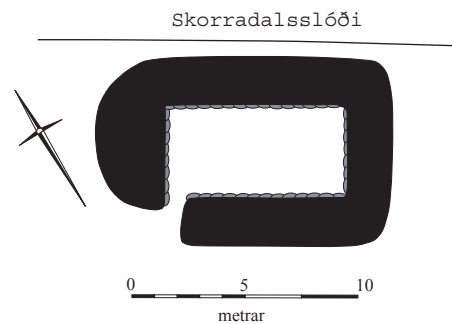
BO-146:016 tóft hlaða

Tóft fjóshlöðu er um 160 m NNV við bæjarhól 001 og um 35 m norðan við yngsta íbúðarhús byggt

64°30.627N 21°25.760V
1927-28. Á þessu svæði er grasigróin og stórpýfð brekka sem hallar 5-10° í NNA. Fast norðaustan (neðan) við



Hlöðutóft 146:016, horft til norðausturs



tóftina er syðri Skorradalsslóði. Tóftin er hlaðin úr torfi og grjóti, um 13 X 8 m stór og snýr norðvestur-suðaustur. Þak hennar fuk af í heilu lagi í kring um árið 1991. Nú er tóftin

full af hjólbörðum, þakjárnri og öðru drasli. Veggir tóftarinnar standa ennþá og eru þeir um 2-3 m á breidd, 0,5-1,5 m á hæð og eru 1-4 umför hleðslu greinanleg. Tóftin er vel grasigróin að utan. Gríðarleg björg eru í grunni veggjanna, sérstaklega að vestan. Innanmál tóftar er um 8 X 4 m. Gengið var inn í hlöðuna í gegn um 1 m breiðan, grjóthlaðinn inngang í vesturhorni á suðvesturvegg. Trúlega hefur verið hlöðugat eða göt á þaki þar sem heyi var hent inn.

Hættumat: engin hætta

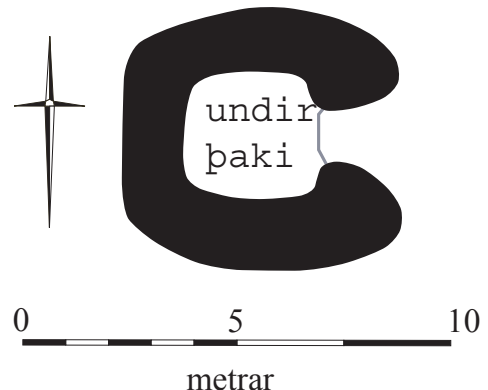
BO-146:017 hús skemma

Um 40 m VNV (utar og neðan) við yngsta íbúðarhúsið í Svangi/Haga 003 er tóft af kartöflugeymslu.

64°30.630N 21°25.793V
Geymslan er um 5 m neðan (norðan) við heimreiðina að bænum og 2-3 m ofan (sunnan) við veginn inn Skorradal, á e.k. tungu á milli vega. Í brekku sem hallar til norðurs að Skorradalsvatni. Fast vestan við



Kartöflugeymsla 146:017, horft til norðvesturs



geymsluna vaxa nokkrar birkihrislar.

Kartöflugeymslan er að hluta grafinn inn í brekkuna. Á henni er e.k. loftgat/strompur og dyr voru á henni austanverðri. Kofinn stendur enn undir þaki en talsvert hefur greinilega hrunið saman af honum, svo mjög að ekki er hægt að opna dyrnar inn í hann. Í gegnum lítið gat á hurðinni má þó sjá leifar af uppistandandi timburgrind innandyra og mikið að bárujárnri úr þaki sem hrunið hefur inn í kofann. Hann hefur vafalaust verið notaður allt fram á síðustu áratugi 20. aldar. Sökum þess að húsið er byggt inn í brekkuna er það alveg niðurgrafið og erfitt að meta stærð þess og nákvæmt lag. Það er þó um 6 X 5-6 m að stærð.

Hættumat: engin hætta

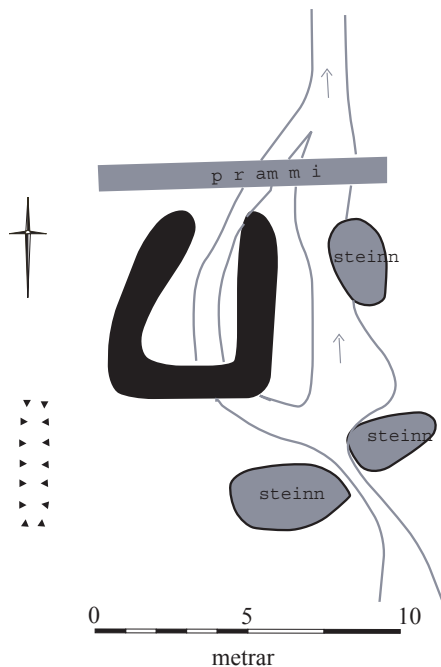
BO-146:018 tóft

64°30.608N 21°25.879V

Tóft úr torfi, grjóti og steypu er um 100 m vestan við yngsta íbúðarhúsið í Svanga/Haga 003 en um 175 m norðvestan við gamla bæinn 001.

Í grasi gróinni brekku sem hallar til norðurs. Leifarnar eru vestan við og yfir litla lækjarsprænu sem rennur niður hlíðina á þessum slóðum.

Á þessum stað var heimarafstöð. Tóftin er á kafi í grasi og því illgreinanleg. Hún snýr norður-suður og er um 5 X 4,5 m að stærð. Tóftin er opin til norðurs en aðrir veggir eru fremur stæðilegir þó þeir séu nú á kafi í gróðri. Austurveggur hússins hefur verið steiptur og er mögulegt að svo hafi verið með fleiri vegg þó ekki sé hægt að greina það nú sökum gróðurs. Ofan við tóftina er rás sem liggur frá læknum og að henni. Rásinni er veitt í gegnum tóftina og sameinast hún svo læknum aftur skammt neðan (norðan við tóftina). Þar, við enda tóftar, liggur bárujárnsprammi sem hvílir á timburramma og grjóti. Þessi prammi er 5-6 m langur og um 80 cm breiður þar sem hann rís hæst frá jörðu. Beint yfir læknum er hann um 30



Tóftir heimarafstöðvar, horft til vesturs

cm hár. Ekki er ljóst hvaða hlutverki

pramminn gegndi. Um 2 m vestan við tóft er dæld, mögulega þar sem torf í hleðslur var skorið. Dældin er um 4 X 2 m stór og snýr norður-suður.

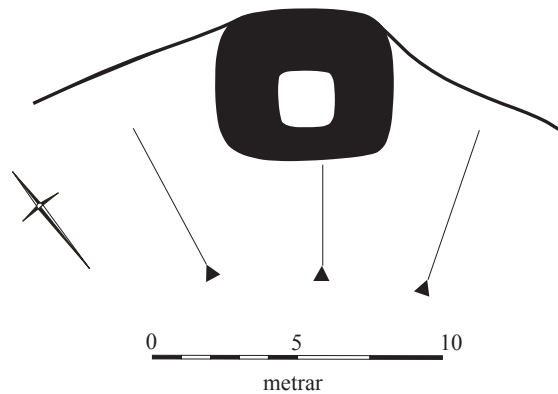
Hættumat: engin hætta

BO-146:019 tóft útihús

64°30.611N 21°25.649V



Tóft 146:019, horft til norðurs



Einföld tóft er um 150 m NNA við bæjarhól 001, um 90 m austan við yngsta íbúðarhúsið í Svanga/Haga 003 og um 5 m SSV við syðri Skorradalsslóða. Tóftin er norðaustan í

grasigrónum, ávölum hól sem er 2-3 m á hæð í brekku sem hallar um 5° í norðaustur.

Tóftin er einföld, um 6 X 5 m stór og snýr norðvestur-suðaustur. Veggir hennar eru signir og hlaupnir í þúfur, 0,2-0,5 m á hæð og 1-2 m á breidd. Engar grjóthleðslur eru greinanlegar. Innanmál tóftar er 2x2 m. Nákvæmt hlutverk hennar er óþekkt en hér er líklega um að ræða lítinn útihúskofa.

Hættumat: engin hætta

BO-146:020 gerði kálgarður

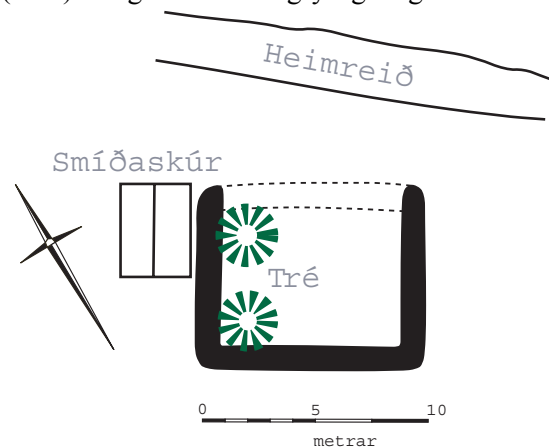
64°30.623N 21°25.822V

Einfalt, lítið gerði er um 170 m norðaustan við bæjarhól 001, um 60 m VNV við yngsta íbúðarhús í Svanga/Haga 003 og um 5 m suðvestan við heimreiðina að íbúðarhúsinu fast suðaustan við lítinn bárujárnsklæddan smíðaskúr.

Á þessu svæði er þýft graslendi. Sunnan og suðvestan (ofan) við gerðið er stórgrýtt grasigróin brekka



Á myndinni sést óljóst móta fyrir gerði 146:020, horft til suðvesturs



sem hallar um 10° í NNA.

Gerðið er einfalt, um 10 m á lengd, um 9 m á breidd og snýr norðvestur-suðaustur. Veggir

gerðisins eru torfhlaðnir, um 1 m á breidd og 0,2-1 m á hæð. Veggirnir eru vel grasigrónir og greinilegastir að suðaustan og suðvestan. Fast upp við smíðaskúrinn er garðlagið nokkuð lágt og óljóst og að norðaustanverðu er það svo til alveg horfið. Í norðvesturenda gerðis eru tvö stór tré, eitt lauftré og eitt barrtré. Gerðið gæti hafa verið umhverfis kálgarð en nákvæmt hlutverk er óþekkt.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

BO-146:021 þúst óþekkt

64°30.527N 21°25.974V

Óljós þúst er tæpum 200 m vestan við bæjarhól 001 og um 230 m suðvestan við yngsta íbúðarhúsið í Svanga/Haga, fast ASA við litla lækjarsprænu sem rennur í NNA í Skorradalssvatn vestan við Smíðaskúrinn og gerði 020.

Á þessu svæði er grasigróin þýfð brekkubrún sem hallar um 5° í NNA. Brekkan NNA og neðan við þústina hallar um 10° í NNA. Lækjarsprænur og mýrlendi eru beggja megin við hana.

Þústin er grasigróin og þýfð, um 8 X 5 m stór og snýr NNA-SSV. Hugsanlegur inngangur er í norðausturhorni hennar á austurvegg. Veggir eru óljósir og ekki mjög sannfærandi, 0,2-0,5 m á hæð og 0,5-2 m á breidd. Engar grjóthleðslur eru greinanlegar. Hlutverk þústarinnar er óþekkt og í raun ekki fulljóst að þústin sé eiginlegt mannvirki fremur en náttúrusmíði. Um 15 m ASA við þústina gætu hugsanlega

hafa verið fleiri tóftir. Svæðið er mjög grasigróið og þýft en þar eru tvær djúpar holur í grasinu á brekkubrúninni sem hugsanlega gætu verið hluti af gömlum signum tóftum.



Þústin, horft til norðurs

Til að skera úr um það þyrftu frekari rannsóknir að fara fram.

Hættumat: engin hætta

BO-146:022 þúst óþekkt

64°30.519N 21°25.861V

Óljós þúst er um 100 m VSV við bæjarhól 001 og um 185 m SSV við yngsta íbúðarhúsið í Svanga/Haga 003.

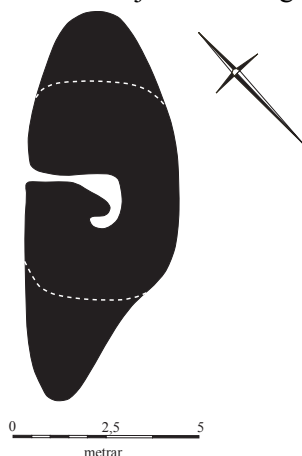
Á þessu svæði er grasi- og lyngigróinn mói á fyrsta hjalla SSV (ofan) við heimatún og girðingu. Brekkan hallar 2-5° í NNA.

Þústin er um 6 X 4 m stór og snýr norðaustur-suðvestur.

Hún er á rima sem er um 10 X 2-4 m stór og snýr norðaustur-suðvestur.

Þústin er grasi- og lyngigróin og mjög óljós. Veggir eru 1,5-2 m á breidd og <0,4 m á hæð. Innanmál er 1,5x1 m. Hugsanlegt er að inngangur hafi verið á norðvesturhlið. Stórt grjót er í miðri þúst. Ekki er fullvíst að um eiginlegt mannvirki að ræða.

Hættumat: engin hætta



Þúst 146:022, horft til norðurs

BO-146:023 þúst óþekkt



*Óljós þúst, mögulega mannvirki, hortft til
norðvesturs*

64°30.610N 21°25.828V

Ógreinileg hæð, mögulega með mannvistarleifum undir sverði, er um 60 m vestan við yngsta íbúðarhúsið í Svanga/Haga 003 og 40 m austan við heimarafstöð 018. Staðurinn er um 150 m norðvestan við bæ 001 en 25 m ofar (sunnan) við smíðaskúrinn sem hangir enn uppi.

Grasi vaxið svæði í halla til norðurs.

Á þessum stað er e.k. upphækkun eða stallur í landslaginu sem virðist helst til of reglulegur til að vera náttúrulegur. Talsvert af jarðföstu stórgrýti er á þessum slóðum og staðurinn er ekki sérstaklega hentugur fyrir mannvirki. Stallurinn er 6 X 5 m stór og stendur um 0,5 m hærra en umhverfið. Ekki er ljóst hverslags minjar kunna að leynast þarna.

Hættumat: engin hætt

5. Helstu niðurstöður

Áður en hafist var handa við vettvangsskráningu fornleifa í heimatúnunum sex sem til úttekta voru í Skorradal voru þekktar vísbendingar um 40-45 minjar innan þeirra. Gert var ráð fyrir að minjum myndi talsvert fjölga við vettvangsskráningu og jafnvel tvöfaldast, og því var gert ráð fyrir 65-85 fornleifum á svæðinu. Skráningin leiddi hins vegar í ljós mun fleiri minjar eða 115 fornleifar sem fer nálægt því að vera þreföldun á þeim minjastöðum. Ástæður þessa mikla fjölda eru margþættar en þungt vegur án efa sú staðreynd að góðir heimildamenn fundust fyrir flestar af jörðunum og að ástand í heimatúnunum var fremur gott þannig að talsvert af minjum sem hvergi var getið í heimildum fannst við vettvangsgöngur.

Við afmörkun úttektaarsvæðis á hverjum stað var í grófum dráttum miðað við túnin eins og þau voru teiknuð upp á túnakorti frá 1918. Þrátt fyrir þetta var kosið að taka heldur stærra svæði í þeim tilfellum þar sem heimatúnin höfðu verið stækkuð mikið frá því að túnakort var gert.

Eyðijarðirnar sex sem til úttekta voru eru jafn ólíkar og þær eru margar. Þær eiga það sameiginlegt að hafa lagst í eyði á seinni hluta 20. aldar þó að um 50 ár hafi liðið frá því að það fyrsta, Efstibær, lagðist í eyði (árið 1947) og þar til það síðasta, Hagi, fór í eyði (árið 1996). Síðustu íbúðarhúsin á jörðunum endurspeglar m.a. þennan mun. Þannig eru varðveittar leifar af tóftum, undirstöðum úr torfi og grjóti, í Efstabæ en á þeim bæjum sem lögðust síðar í eyði standa sum íbúðarhúsanna enn íbúðarhæf og í það minnsta eru þau flest með lokaðan veðurhjúp en sum þeirra eru þó talsvert skemmd. Talsverður stigsmunur er á húsunum og í bestu ástandi sé íbúðarhúsið á Háafelli sem er vel við haldið enn í dag. En sjálfum íbúðarhúsunum hefur verið gerð skil í húsakönnun arkitekta. Í þessari skýrslu verður athyglinni beint að sjálfum fornleifunum.

Fornleifar sem skráðar voru eru mjög fjölbreyttar og er fjöldi þeirra æði misjafn eftir túnunum. Það er ýmislegt sem hefur áhrif á fjölda þekktra fornleifa í túni. Það sem kann að hafa ráðið einhverju um upprunaleg mannvirki í túninu er t.d. stærð túnanna. Þegar túnakort voru gerð á öllum úttektajörðunum 1918 voru tvö stærstu túnin um 75 þúsund m², í Vatnshorni og á Efstabæ - en minnstur var þá túnskikinn í Haga um 17,5 þúsund m². Tengd stærð túna er dýrleiki jarða. Þannig er algengara að á þeim jörðum þar sem jarðarmat er hátt sé heimatún stærra en á verðminni jörðum. Af þeim jörðum sem koma við sögu í þessari úttekt var Vatnshorn hæst metin eða á 20 hdr (í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1712) en á hæla hennar fylgdu Sarpur og Efstibær sem hvor um sig var metin á 16 hdr.

En fjöldi þekktra fornleifa í heimatúni ræðst ekki einungis af því hversu mörg mannvirki hafa verið byggð í þeim heldur einnig af varðveisluskilyrðum og þekkingu á horfnum minjum. Í því samhengi skiptir máli hvort bæir eru í eyði og ef svo er hvenær þeir lögðust í eyði en framkvæmdir í tünum hafa á síðustu áratugum grundað margri fornleifinni. Miklu máli skiptir einnig hvort heimildamenn sem þekkja vel til finnast enda eru þeir oft eina heimildin sem tiltæk er um horfnar byggingar sem oft var hvergi getið í heimildum.

Við skráningu fundust flestar fornleifar í heimatúnum Vatnshorns eða 34 fornleifar en næstflestar, eða 23 fornleifar í túni Efstabæjar. Fæstar voru fornleifarnar hins vegar í túni Bakkakots þar sem skráðar voru 12 fornleifar.

Bæjarheiti	Dýrleiki	Stærð túna um 1920 í m ²	Fór í eyði	Eigandi	Fj. fornleifa í heimatúni
Háafell	12 hdr	37.492	1968	Einkaeign	16
Bakkakot	10 hdr	39.084	1964	Fjársýsla ríkisins/Skógrækt ríkisins	12
Sarpur	16 hdr	28.622	1970	Fjársýsla ríkisins/Skógrækt ríkisins	16
Efstibær	16 hdr	76.088	1947	Fjársýsla ríkisins/Skógrækt ríkisins	23
Vatnshorn	20 hdr	74.569	1961	Fjársýsla ríkisins/Skógrækt ríkisins/Skorradalshreppur	34
Hagi	14 hdr	1.469	1996	Einkaeign/sjóður í vörslu Starfsmannafélags Ríkisspítala	14

Eins og áður var sagt voru einungis skráðar minjar í og við heimatún jarðanna sex og því voru algengustu minjarnar eðlilega úti af ýmsum toga. Þegar haft er í huga að skráningin var einvörðungu í heimatúnum verður ástand minja að teljast nokkuð gott því á innan við þriðjungi (28%) voru minjastaðir alveg horfnir. Á öðrum stöðum sáust einhverjar leifar, allt frá ógreinilegum þústum upp í hús undir þaki.

Eins og áður kom fram eru öll túnin sem skráð voru innan eyðijarða. Það gerir það að verkum að þar er ekki að vænta hefðbundins rasks eins og í tünunum í byggð. Sökum þessa var 43,5% minjastaða ekki talinn í sérstakri hættu. Vegur þar þungt að minjar í heimatúni Vatnshorn voru ekki taldar í sérstakri hættu enda hefur Hreppsnefnd Skorradals úrskurðað svæðið í hverfisvernd sem ætti að vernda minjar þar gegn frekara raski. Af þeim stöðum sem skráðir voru voru 42,5% í taldir í einhverri hættu, oftast vegna nálægðar við skógrækt. Um 15% minjastaða taldist í stórhættu og í öllum tilfelli stafaði stöðunum hætta af skógrækt. Langflestir minjastaðanna eða 11 staðir voru í heimatúni Bakkakots þar sem skógrækt hefur

gengið mjög nálægt menningarminjum. Þrír staðir töldust í skógrækt í og við tún Efstabæjar og einn staður var í landi Sarps. Um flesta þessara staða gildir að ef ekki verður gripið til einhverja aðgerða til að hemja og takmarka skógrækt í og við þá munu þeir verða eyðileggingu að bráð á næstu árum eða áratugum. Hér á eftir fylgir stutt samantekt um helstu minjaflokka sem skráðir voru.

Bæjarhólar og bæjarstæði

Sex bæjarstæði voru skráð í Skorradal. Verst farið virðist bæjarstæðið í Haga/Svanga (BO-146:001) en þar var flutt af gamla bæjarstæðinu árið 1927 og nýtt hús byggt byggt um 120 m vestnorðvestar. Úr gamla bæjarstæðinu var svo sléttað og síðan þá hefur túnið verið plægt margoft. Því sjást þar engin ummerki fornleifa lengur og vart hægt að greina hólmyndun í túninu lengur. Önnur bæjarstæði voru í mun betra ásigkomulagi. Í Háafelli (BO-139:001) var byggt nýtt íbúðarhús á bæjarhólnum um 1930, á svipuðum stað og gamli bærinn hafði staðið - þó hann hafi náð lengra til vesturs. Bygging nýrra íbúðarhúss með steiptum kjallara hefur eitthvað raskað hólnum og sömuleiðis aðrar framkvæmdir á honum en þó má vænta þess að talsverðar mannvistarleifar leynist undir sverði. Í Bakkakoti (BO-141:001), Sarpi (BO-142:001) og Vatnshorni (BO-144:001) var yngsta íbúðarhúsið á jörðinni byggt á nýjum stað á 20. öld og hlífði það bæjarhólum þeirra talsvert þó í öllum tilfellum hafi umrót á hólnum haldið áfram eftir að bærinn sjálfur var fluttur. Í Bakkakoti voru byggð fjárhús, hlaða og skemma á bæjarhólnum sem nokkuð hefur raskað honum eftir að nýtt íbúðarhús var byggt um 40 m norðvestar. Í Sarpi var nýtt íbúðarhús byggt um 170 m vestan við gamla bæinn árið 1938. Engar byggingarframkvæmdir hafa síðan þá átt sér stað á bæjarhólnum en eitthvað hefur verið plantað af trjám í bæjarhólin. Líklegt er að trjáræktin kunni að hafa raskað efstu mannvistarleifum í hólnum og mun án efa valda meiri skaða á komandi árum. Í Vatnshorni er stór bæjarhól þar sem mikil mannvistarlög leynast án efa undir sverði. Nýtt íbúðarhús var byggt 1937 fast norðan við/í jaðri bæjarhólsins. Síðar var byggt fjós, hlaða og súrheysturn á bæjarhólnum sem hefur án efa talsvert skemmt mannvistarlög undir sverði þó enn leynist þar mikið af fornleifum. Búseta á Efstabæ lagðist af árið 1947 og sjást tóftir síðasta íbúðarhússins á jörðinni ennþá. Síðasti bærinn var timburhús á grjóthlöðnum grunni en mikil röð útihúsa úr blönduðu efni lágu til vesturs frá því. Undir þeim leifum sem enn sjást er svolítill uppsöfnun mannvistarlaga greinileg en ekki er hægt að tala um verulegan bæjarhól á þessum slóðum.

Á þeim jörðum þar sem bænhus eða kirkjur voru byggð var algengast að þær risu alveg við bæjarhólinn. Af bæjunum sex sem skráðir voru í Skorradal voru aðeins heimildir um eitt bænhus, í landi Sarps (sjá BO-142:019). Bænhússins er getið í máldaga frá lokum 14.

aldar en ekki er lengur vitað hvar það stóð. Líklegast verður þó að telja að það hafi verið á lágum hól sem er við hlið bæjarhóls og (sjá BO-142:002) þar sem síðar voru byggð útihús. Ekki er ólíklegt að bænhus gætu hafa verið á fleiri jörðum og líklegast er að giska á að slík hús gætu hafa verið á Efstabæ og í Vatnshorni þó að mögulegt sé að kirkjan á Fitjum hafi upphaflega verið innan landarmerkja Vatnshorns. Ekki er ólíklegt að þau bein sem fundust í Inguhóli (BO-144:035) í heimatúninu á Vatnshorni undir lok 19. aldar séu einmitt leifar af kristnum grafreit við bænhus eða kirkju þó ekki sé hægt að útiloka að þar hafi verið komið niður á heiðinn legstað.

Útihús

Við skráningu á heimatúnum í Skorradal voru útihús af ýmsum toga algengust. Útihús eru að jafnaði sá minjaflokkur sem er í hvað verstu ástandi á jörðum. Ástæðan er m.a. sú að yngri útihús eru gjarnan byggð á sömu stöðum og eldri hús stóðu áður en einnig hafa túnasléttun og aðrar framkvæmdir gjarnan haft áhrif.

Samtals voru skráð 50 útihús innan túnanna sex. Ástand þeirra reyndist gott og sást til fornleifa á hverjum þremur stöðum af fjórum (aðeins 12 voru með öllu horfin) og sex hús stóðu enn undir þaki. Um nákvæmt hlutverk 16 af útihúsunum er ekkert vitað. Annars voru fjárhús algengust en 11 slík hús voru skráð (auk þriggja lambhúsa og eins hrútakofa). Vitað var um nokkuð mörg hesthús á svæðinu eða átta hús en að auki voru skráð fjögur fjós, tvær hlöður, og einn hjallur. Auk þessara húsa voru skráðar skemmur/geymslur á tveimur stöðum og smíðja á einum.

Í flestum túnanna voru skráð 7-8 útihús og var algengast aðeins eitt eða tvö þeirra væru horfin. Túnið í Vatnshorni skar sig talvert úr. Þar voru skráð langflest útihús eða 16 og voru fjórir alveg horfnir. Fæst voru útihúsin í túni Háafells eða fjögur og þar var ástand húsa líka verst en helmingur hafði vikið í túnasléttun.

Útihúsin sem voru skráð eru misjöfn að gerð og aldri. Við skráninguna var ákveðið að ganga skrefi lengra en lög gera ráð fyrir að lágmarki en aðeins er skylt að skrá þau mannvirki sem eru eldri en 100 ára. Við skráningu var hins vegar miðað við að skrá öll mannvirkisem byggð voru í gamalli byggingarhefð úr torfi, grjóti og timbri. Því voru yngstu húsin sem skráð voru byggð um miðbik 20. aldar og teljast því ekki til fornleifa samkvæmt laganna skilningi. Þetta var gert til að fá samfellu í skráninguna og einnig til að heildstæðari mynd af menningarminjum í heimatúnunum fengist.

Almennt séð verður ástand útihúsa í Skorradal að teljast mjög gott og þar er að finna margar athyglisverðar fornleifar sem vert er að vekja athygli á. Í því samhengi má t.d. benda á

á nokkrar fjóstóftir í ágætu ástandi en harla fáttítt er orðið að finna slíkar tóftir í góðu ástandi. Á flestum túnunum voru skráðar einhverjar áhugaverðar útihúsatóftir. Á Háafelli er t.d. falleg, tvískipt tóft byggð upp við stæðilegan túngarð efst í túni og í Bakkakoti sjást auk reisulegra fjárhúsleifa á gamla bæjarhólnum (BO-141:001) leifar tveggja hesthústófta (BO-141:019 og BO-141:021) í misjöfnu ástandi í trjárjóðrum. Á Sarpi er meint fjóstóft rétt ofan við bæ en mögulegt er að hún hvíli á rústum bænhúss (BO-142:002). Á Efstalandi er þyrping útihúsa við gamla bæjarstæðið og þar er að m.a. að finna skemmtilega fjóstóft (BO-143:003). Í Haga eru nokkrar tóftir norðan við íbúðarhúsið á jörðinni, m.a. fjóstóft (BO-146:015) fast norðan þess í góðu ástandi. Um útihúsin í túninu í Vatnshorni er þörf að fjalla sérstaklega enda er þar mjög fjölbreytilegar minjar að finna s.s. leifar hesthúss, fjárhúsa, lambhúss, smiðju og hjalls. Pakkhúsið er raunar mjög merkileg bygging þar sem til eru mjög nákvæmar lýsingar á því og það er að auki elsta timburhúsið sem stendur í Skorradal. Þegar pakkhúsið í Vatnshorni var skráð var það að að hrúni komið en eftir að skráningu lauk var það gert upp í samvinnu við Húsafriðunarnefnd. Rétt er að vekja sérstaka athygli á tóftum á Smiðjuhól sem er til móts við bæjarhólinn austan við bæjarlæk. Þar er að finna rústir á umfangsmiklum hól sem geymir án efa mikil mannvistarlög undir sverði. Vel getur verið að smiðja eða önnur útihús hafi ætíð verið á hólnum en umfang hans er þannig að ýmislegt annað gæti hafa verið þar og t.d. ekki útilokað að bærinn hafi einhverju sinni staðið þar eða mögulegt bænhús eða kirkja á jörðinni. Um það verður þó ekkert fullyrt nema að undangengnum uppgrefti.

Auk útihúsa af ýmsum toga voru skráðar átta réttir og kvíar í eða við heimatúnin. Á Vatnshorni voru færirkvíar í upphafi 20. aldar en engin ummerki sjást nú lengur um þær. Í landi Efstabæjar voru skráð örnefni sem bentu til kvía á tveimur stöðum neðan við túnið (BO-143:031 og BO-143:036) en lítil ummerki sáust eftir þær þó að á öðrum staðnum hafi fundist örlitlar hleðsluleifar.

Rétt er samheiti yfir nokkuð sundurleitan hóp minja sem eiga það þó sameiginlegt að húsdýrum var smalað þangað í þeim tilgangi að flokka, merkja, rýja eða einfaldlega hemja þau. Í og við heimatúnin sem skráð voru fundust fimm réttir sem voru af misjöfnu bergi brotnar. Gengt gamla bæjarstæðinu í Bakkakoti var skráð rétt (BO-141:015) sem byggð var á sama stað og áður var kálgarður. Réttin er nú að stóru leyti horfin en hefur líklega aðallega verið til að halda fé saman heima við bæ. Nokkru austan við bæ í Bakkakoti er svo svonefnd Bakkakotsrétt (BO-141:006) sem var skilarétt fyrir svæðið. Réttin var hlaðin úr grjóti en hefur verið löguð og endurbætt í gegnum árin og á síðustu áratugum hefur hún einnig verið skemmd nokkuð. Réttin er of ung til að teljast til fornleifa samkvæmt lögum. Hún var byggð um miðbik 20. aldar, eftir fjárskiptin 1950-51 þegar nýtt fé kom frá Vestfjörðum á bæi

framdalsins og var notuð fram til 1988. Hún var þó skráð enda taldist hún bæði byggð að fornri hefð og merkilegur minnisvarði um sögu hreppsins. Stæðileg réttartóft var skráð í skógarrjóðri í landi Efstabæjar étt utan við túnið (BO-143:028). Ekki er ljóst í hvaða tilgangi réttin var byggð en líklegast er að hún hafi aðeins þjónað bænum, mögulega verið e.k. kvíar eða rúningsrétt. Skógrækt þrengir verulega að réttinni þó að greinilega hafi nýlega verið grisjað í kringum hana. Í Vatnshorni stóð upphaflega rétt á Réttarholti (BO-144:009) ofan við túnin þar sem engin ummerki sjást lengur enda var réttin færð að ánni (BO-144:036) þar sem lítil rétt sést ennþá. Eins og í Efstabæ er líklegast að réttin í Vatnshorni hafi aðeins verið notuð fyrir bæinn enda er hún umfangslítill og einföld. Samkvæmt Sigríði Höskuldsdóttur heimildamanni var hrís gjarnan sett á veggina til að lömbin stykkju ekki uppúr réttinni. Það var ekki til mikið af trégrindum til, svo hrísklyfjar voru notaðar til að styrkja aðrekstur.

Aðrar fornleifar í heimatúnum

Samtals voru skráð 19 gerði og garðlög í heimatúnunum sex. Í helmingi af þeim túnum sem skráð voru fundust leifar hlaðinna túngarða. Leifarnar voru óljósar í landi Bakkakots (BO-141:023) en umtalsverðar túngarðsleifar voru skráðar á Háafelli (BO-139:004) og á Vatnshorni. Nokkuð góðar heimildir hafa varðveist um byggingu túngarðsins í Vatnshorni og eykur það enn á gildi hans. Þar var einnig skráður nátthagi sem einhverjar leifar sjást enn af (BO-144:046) niður við Fitjaá. Flest önnur garðlög/gerði sem skráð voru hafa verið hlaðin umhverfis kálgarða. Ekki hafa hleðslur um kálgarða alltaf verið umfangsmiklar og í mörgum tilfellum sáust engar leifar hleðslna þar sem kálgarðar voru. Flestir kálgarðanna, eða fimm talsins, voru skráðir í Vatnshorni.

Aðrar minjar

Ýmsar aðrar minjar voru skráðar í túnum jarðanna sex. Af þeim voru samgönguminjar algengastar en níu slíkar minjar voru skráðar, flestar í Vatnshorni eða þrjár. Flestar af þessum leifum voru götur eða heimreiðar sem merkt voru inn á túnakort frá því 1918 en slíkar götur eru þekktar á öllum jörðunum sex (BO-139:020, BO-141:016, BO-141:017, BO-142:024, BO-143:042, BO-144:018 og BO-146:009). Auk styttri gatna um tún voru skráðir tveir minjastaðir sem voru hlutar af lengri leið milli sveita. Báðir þessara staða voru í heimatúni Vatnshorns. Annars þeirra er varða fyrir ofan heimatúnin í Vatnshorni sem markar upphaf Síldarmannagatna (BO-144:045) sem lágu yfir í Botnsdal og hafa nú verið stíkaðar og varðaðar. Heitið er talið hafa tengst nytjum á síld í Hvalfirði. Hinn staðurinn sem skráður var

var s.k. Ferðamannavað sem var yfir Fitjaá beint neðan við túnið í Vatnshorni að austan en engin ummerki þess er lengur að sjá.

Heimildir eru um brunna á sjö stöðum í þeim tünum sem skráð voru (BO-139:008, BO-139:023, BO-142:030, BO-143:032, BO-143:037, BO-143:041 og BO-144:026). Engar heimildir eru um brunna í Bakkakoti eða Haga en á öðrum jörðum voru skráðir 1-2 brunnar. Einhver ummerki alla brunnana fundust ef frá er talinn brunnurinn Prettur (BO-139:023) í landi Háafells. Þar var grafinn brunnir sem reyndist hins vegar aldrei vel nýtanlegur. Einhver ummerki hinna brunnana fundust en víða eru þeir nú vart meira en greinileg dæld í jafnsléttu. Kastalabrunnur í Vatnshorni (BO-144:026) var hlaðinn við bæjarlækinn og leifar hans sjást enn og eru nokkuð skemmtilegar. Að lokum má nefna þann brunn sem skráður var sem hluti af bænum á Vatnshorni enda var hann innan hans, í gögnum milli bæjar og fjóss (BO-144:001). Brunnurinn var staðsettur og grafinn að hluta haustið 2011 og stendur til að kynna hann ásamt fleiri minjum í Vatnshorni á næstu árum.

Ýmsar fornleifar sem eru minnismerki um landnýtingu af einhverju tagi voru skráðar á svæðinu, flestar rétt utan eða í jaðri túna. Áveitur voru skráðar fyrir neðan tún á Sarpi og Efstabæ (BO-143:035 og BO-142:025) og á báðum var örnefnið Veita til marks um að þar hafi verið veitt á land. Í hvorugu tilfellinu fundust hins vegar nokkur áþreifanleg ummerki um áveitur. Mógrafir voru skráðar neðst í túninu á Vatnshorni (BO-144:048) í laut milli Árhóls og Fagrahóls. Svæðið var síðar sléttað þótt dokk sjáist í túnið þar sem grafirnar voru. Torfdalur er örnefni innantúns á Efstabæ (BO-143:029) en þar var áður rist torf í mýri. Lítil ummerki sjást um það enda var svæðið sléttað í tún áður en að búskap lauk á jörðinni. Neðan við tún á Efstabæ er þekktur þvottastaður þar sem ull var þvegin (BO-143:053) og tengjast örnefnin Ullareyri og Ullarhöfði því enda var ullin þvegin úr kalda vatninu skammt frá eyrinni, en þurrkuð á henni samkvæmt örnefnaskrá.

Skemmtileg ummerki um heimarafstöð voru skráð í landi Haga. Rafstöðin er skammt utan við bæ og sjást tóftir rafstöðvarhússins og rennu að og frá henni greinilega. Sjáft húsið er byggt úr blönduðu efni, torfi, grjóti og steypu. Þó að rafstöðin teljist ekki til fornleifa að samkvæmt 100 ára skilgreiningu laganna þá er hún áhugaverður minjastaður sem full ástæða er til að vernda.

Að lokum má geta að á nokkrum stöðum voru skráðir minjastaðir sem tengdir legstöðum eða yfirsíkvitlegum hlutum. Áður er getið um beinafund í heimatúninu á Vatnshorni sem þar bein komu í ljós við framkvæmdir undir lok 19. aldar. Ekki er vitað hvort beinin eru frá heiðinni tíð eða kristni (BO-144:035). Samkvæmt frásögn af fundinum voru beinin úr unglingi en fundurinn var tengdur við sögn af stúlku sem hét Inga (og hóllinn þar

sem þau fundust nefndur Inguhóll) og átti að hafa drekkt barni sínu í Ingutjarnir ofan við bæinn og síðar fyrirfarið sér í kofa á Vatnshornstúni. Í sama túni er að finna reisulegan hól sem nefnist Álfhóll (BO-143:033) og hefur án efa verið tengdur átrúnaði á huldufólk þó að allar sögur um hann séu nú týndar. Í Bakkakot var skráður hóllinn Gunnuhóll (BO-143:057) í túni. Honum tengjast óljós munnmæli um að í honum hvíli mögulega manneskja, í það minnsta var börnum á bænum bannað að láta illa á hólnum þar sem “Gunna gæti reiðst því”.

Merkar minjar og næstu skref

Ljóst er að í Skorradal leynist mikið af áhugaverðum minjum og tækifæri til að miðla upplýsingum um menningararfinn eru óvenju góð. Þar hjálpast að góð varðveisla á minjum, fallett landslag og talsverður fjöldi gesta sem þegar kemur á svæðið reglulega. Í heimatúnum jarðanna sex sem skráðar voru leynast fjölmargir áhugaverðir staðir en ljóst er að heildstæðustu minjarnar eru að finna í Vatnshorni og Efstabæ. Mikil tækifæri eru þar til kynningar og til að tvinna saman sýnilegar minjar við sögu jarðar og sveitar í skemmtilega fræðslu sem tengja mætti útivist, ferðamennsku eða grendarfræðslu.

Ljóst er að skráning á heimatúnunum sex gefur góð fyrirheit um þær minjar sem í Skorradal er að finna. Búast má við að ástand minja á jörðum í byggð sé nokkuð verra en á eyðijörðunum sex en á móti kemur að ástand minja utan túns er að jafnaði margfalt betra en innan túnamarka. Því eiga án efa margar forvitnilegar minjar eftir að koma í ljós þegar ráðist verður í umfangsmeiri skráningu. Í ljósi þeirrar hröðu breytinga sem orðið hafa á búskaparháttum og landslagi í Skorradal á síðustu áratugum og þeirra breytinga sem munu óhjákvæmilega eiga sér stað á næstu árum samhliða aukinni frístundabyggð, skógrækt, friðun svæða gegn beit og útbreiðslu lúpínu, svo fátt eitt sé nefnt er rétt að ítreka mikilvægi þess að ráðist sé í viðtækari skráningu á svæðinu sem allra fyrst. Á hverju ári hverfa fornleifar eða verða ógreinilegar sökum breytinga á landnotkun og gróðri og því er það mikilvægt að upplýsingum um staðsetningu þeirra og ástand sé safnað sem fyrst. Samhliða skráningu er ætíð leitað til staðkunnugra sem muna gamla tíma. Aldraðir Skorrdælingar sem muna tímanna tvenna: horfna búskaparhætti, aflagðar tóftir og gömul munnmæli eru afar mikilvægir við skráningu menningararfsins. Á þeim, eins og öllu, bítur tímans tönn og þeim fer fækkandi með árunum sem muna mikilvæg umbrotaár á fyrri hluta 20. aldar og horfna búskaparhætti. Ljóst er að slík heildarskráning á minjum í Skorradal hefur alla burði til að verða mikilvægur upplýsingagrunnur sem nauðsynlegt er að safna saman fyrir framtíðina og mun gera það keift að byggja á frekari rannsóknir og kynningu á menningararfinum í dalnum og sögu hans.

Heimildir

Aðalheiður Jónsdóttir. 1990. *Jólablað Borgfirðings*. 21. tbl. 13. des 1990.

BB: *Byggðir Borgarfjarðar II: Borgarfjarðarsýsla og Akranes*. 1989. [án útgáfustaðar].

DI: *Íslenzkt fornbréfasafn I-XVI*. 1857-1976. Kaupmannahöfn/Reykjavík.

Fjallkonan 50. tbl. 11. des 1895, bls. 203. Um beinafund í Vatnshorni.

ÍF: *Íslenzk fornrit I-*, Reykjavík 1933 - .

JÁM: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín IV*. 1925-27. 1990. Kaupmannahöfn. Reykjavík.

JJ: *Jarðatal á Íslandi, eð brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi af búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu*. 1847. Gefið út af J. Johnsen. Kaupmannahöfn.

Kaalund, Kristian. 1877-1882. *Bidrag til en historisk -topografisk Beskrivelse af Island I-II*. Kaupmannahöfn.

Oddgeir Isaksen og Stefán Ólafsson. 2011. *Uppgröftur á Bjarnabrunni í Vatnshorni, Skorradal: Greinargerð*. Fjölrit Fornleifastofnunar Íslands nr. FS465-11081.

Orri Vésteinsson. 1996. *Menningarminjar í Borgarfirði, norðan Skarsheiðar*. Fjölrit Fornleifastofnunar Íslands nr. FS016-95033.

Sigurður Vigfússon. 1885. "Rannsókn í Borgarfirði 1884". *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1884-1885*: 61-138.

Sigurður Vigfússon . 1887. "Rannsókn í Borgarfirði 1884". *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1886*: 1-51.

Sveinn Skorri Höskuldsson. 1977. "Vatnið og skógurinn". *Árbók Ferðafélags Íslands 1977*: 174-189.

Sveinn Skori Höskuldsson. 1998. *Svippling: minningaþættir*. Mál og menning. Reykjavík.

Óprentaðar heimildir

Endurminningar Bjarnar Bjarnarsonar í Vatnshorni handrit í vörslu Sigurðar Sigurðssonar

Ljósmynd af Efstabæ frá því um 1930. Myndin er í eigu Eiríks Blöndal og er birt með leyfi

Túnakort frá 1918 af öllum skráðu heimatúnunum. Kortin eru varðveitt á Þjóðsjalasafni Íslands.

Viðtal Huldu Guðmundsdóttur við Sigríði Höskuldsdóttur frá Vatnshorni. Veturinn 2010-2011. Varðveitt hjá Huldu Guðmundsdóttur.

Gögn frá Örnefnadeild við Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

Örnefnaskrá Bakkakots. Upplýsingar veittu Guðmundur Ólafsson og Guðmundur og Stefán Stefánssynir. Ari Gíslason skráði.

Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Bakkakots. Guðmundur og Stefán Stefánssynir rituðu 11.07.1971.

Bakkakot, örnefnakort. Helgi Benónýnsson gerði 1979.

Örnefnaskrá Efstabæjar (A). Þorgeir Sveinbjarnarson skráði . Örnefnastofnun.

Örnefnaskrá Efstabæjar (B). J. S. Skráði. Örnefnastofnun.

Efstibær: svör við spurningum Örnefnastofnunar. Úr bréfi Kristínar Sveinbjarnardóttir, Nýjabæ dags. 27. sept. 1979.

Örnefnaskrá Haga. Upplýsingar frá Þórði Runólfssyni bónda. Ari Gíslason skráði.

Örnefnaskrá Haga: svör Þórðar Runólfssonar við spurningum Örnefnastofnunar.

Athugasemdir Þórðar Runólfssonar við örnefnaskrá Haga frá 05.09. 1979.

Örnefnaskrá Háafells. Upplýsingar veitti Benóný Helgason og Eggert Benónýson. Ari Gíslason tók saman.

Örnefnaskrá Háafell (viðbætur) frá 1979. Bréf frá Helga Benónýssyni 10. sept 1979.

Örnefnaskrá Sarps. Byggð á upplýsingum frá Guðmundi Ólafssyni og Hannesi Vilhjálmssyni með viðbótum frá Jóhanni Ólafssyni. Sigríður Jóhannsdóttir tók saman.

Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Sarps. Jóhann Ólafsson frá 27.08.1971.

Örnefnaskrá Vatnshorns. Upplýsingar veitti Sólveig Bjarnardóttir, Þórður Runólfsson og Guðmundur Ólafsson. Ari Gíslason skráði.

Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá Vatnshorns. Sveinbjörn Beinteinsson gerði 1979.

Heimildamenn

Georg Ágúst Eiríksson 23.02.1935 las yfir skráningu um Bakkakot.

Guðrún Hannesdóttir 14.02. 1929 veitti upplýsingar um Háafell, Efstabæ og Sarp.

Hulda Guðmundsdóttir 04.05.1960 almennt um svæðið.

Óskar Þórðarsson 05.06.1920 um Haga.

Sigríður Einarsdóttir 19. 05. 1933 um Vatnshorn.

Sæbjörg Eiríksdóttir 12.08.1936 um Bakkakot.

VIÐAUKI: HNITASKRÁ Í LANDSHNITAKERFI (ISN93)

Samtala	Austur	Norður
BO-139:001	386060.57	446675.95
BO-139:002	386173.19	446696.66
BO-139:003	386128.22	446812.04
BO-139:009	386171.61	446627.23
BO-139:010	386058	446685.02
BO-139:011	386075.36	446672.79
BO-139:012	386178.32	446662.34
BO-139:013	386133.35	446790.54
BO-139:014	385958.6	446761.15
BO-139:015A	386119.94	446843
BO-139:015B	386169.44	446818.74
BO-139:018	386060.57	446665.1
BO-139:019	385924.67	446724.47
BO-139:020	386055.05	446677.13
BO-139:023	386110.86	446723.28
BO-139:04A	386166.29	446601.59
BO-139:04B	386222.89	446670.82
BO-139:04C	386180.09	446725.65
BO-139:04D	386131.97	446783.24
BO-139:04E	386126.84	446789.75
BO-139:04F	386106.52	446808.09
BO-139:04G	386058	446775.15
BO-139:04H	386037.89	446759.97
BO-139:008	386057.22	446766.87
BO-139:020A	386140.65	446616.58
BO-139:20C	386036.9	446696.85
BO-139:020B	385877.34	446858.78
BO-141:001	389548.28	442777.59
BO-141:002	389455.38	442736.57
BO-141:003	389620.07	442695.34
BO-141:006	389743.34	442735.19
BO-141:015	389544.53	442769.5
BO-141:016	389536.84	442735.38
BO-141:017	389540.19	442760.83
BO-141:018	389598.77	442682.13
BO-141:019	389657.15	442707.38
BO-141:021	389550.05	442700.87
BO-141:022	389553.6	442865.36
BO-141:023A	389429.94	442744.06
BO-141:023B	389442.36	442840.71
BO-142:001	391108.8	442449.79
BO-142:002	391091.25	442474.24
BO-142:003	390942.73	442463.2
BO-142:011	391171.52	442629.27
BO-142:021	391095.98	442433.81
BO-142:022	390984.94	442438.94
BO-142:023	390966.4	442455.51
BO-142:024	390944.7	442452.15
BO-142:025	390975.08	442358.66

BO-142:029	391081.98	442337.17
BO-142:030	391126.95	442460.63
BO-142:032	390968.37	442511.72
BO-142:033	390945.89	442418.23
BO-142:034	390918.08	442490.02
BO-142:035	391129.12	442438.94
BO-143:001	393082.73	442150.38
BO-143:002	393093.98	442145.65
BO-143:003	393116.26	442143.48
BO-143:004	393116.46	442151.37
BO-143:005	393042.3	442111.73
BO-143:006	393054.53	442224.94
BO-143:01B	393084.31	442153.54
BO-143:01C	393084.51	442161.23
BO-143:01D	393087.07	442147.62
BO-143:028	393356.3	442177.21
BO-143:029	393348.41	441998.12
BO-143:030	393232.63	442106.99
BO-143:031	393217.84	442188.84
BO-143:032	393096.15	442206.4
BO-143:033	393029.48	442051.77
BO-143:034	393197.92	442093.78
BO-143:035	393070.7	442049.6
BO-143:036	393128.89	442056.89
BO-143:036A	393100.88	442041.71
BO-143:036B	393097.72	442035.59
BO-143:036C	393090.03	442043.68
BO-143:040	393083.33	442128.69
BO-143:041	393025.54	442222.18
BO-143:042	393082.34	442140.13
BO-143:052	392933.62	442255.9
BO-143:053	393395.15	441919.82
BO-143:055	393411.52	442131.25
BO-143:057	392991.22	442176.42
BO-144:001	388536.26	443495.92
BO-144:002	388424.83	443504.99
BO-144:005	388412.01	443464.76
BO-144:006A	388608.65	443434.78
BO-144:006B	388619.89	443448.98
BO-144:007A	388641	443412.29
BO-144:007B	388641.79	443432.21
BO-144:007C	388639.42	443419.99
BO-144:007D	388631.53	443418.21
BO-144:008	388582.81	443500.26
BO-144:009	388371.57	443308.94
BO-144:010	388541	443326.89
BO-144:017	388421.67	443513.48
BO-144:018	388497.8	443415.25
BO-144:019	388545.93	443513.87
BO-144:020A	388445.14	443621.96

BO-144:020B	388451.85	443629.84
BO-144:023	388344.55	443541.09
BO-144:024A	388562.69	443402.04
BO-144:024B	388366.25	443513.08
BO-144:024D	388515.95	443412.1
BO-144:048	388508.06	443619.79
BO-144:024F	388515.36	443428.07
BO-144:024G	388518.71	443439.12
BO-144:024H	388519.11	443442.87
BO-144:024I	388520.09	443445.23
BO-144:024J	388519.3	443455.49
BO-144:024K	388527.19	443464.17
BO-144:024L	388525.02	443475.61
BO-144:024M	388515.75	443467.52
BO-144:024N	388508.26	443449.57
BO-144:024O	388505.1	443442.67
BO-144:024P	388502.54	443434.78
BO-144:024Q	388503.33	443432.81
BO-144:024R	388502.14	443432.02
BO-144:024S	388498	443415.45
BO-144:024T	388510.82	443412.49
BO-144:024U	388488.53	443409.34
BO-144:024V	388464.47	443393.36
BO-144:024W	388443.56	443398.69
BO-144:024X	388413.98	443412.89
BO-144:024Y	388353.23	443453.12
BO-144:024Z	388362.3	443464.17
BO-144:024ZA	388363.88	443465.74
BO-144:024ZB	388370.19	443476.2
BO-144:024ZC	388370	443494.94
BO-144:024ZD	388366.05	443494.74
BO-144:024ZE	388363.49	443510.32
BO-144:024ZF	388368.42	443509.93
BO-144:024ZG	388369.4	443502.04
BO-144:024ZH	388363.49	443515.05
BO-144:024ZI	388369.4	443519.2
BO-144:024ZJ	388368.42	443521.76
BO-144:024ZK	388363.68	443567.12
BO-144:024ZL	388362.9	443607.95
BO-144:024ZM	388347.71	443625.7
BO-144:024ZN	388328.97	443649.96
BO-144:024ZO	388333.31	443661.8
BO-144:024ZP	388345.54	443681.72
BO-144:024ZQ	388788.73	443488.43
BO-144:024ZR	388790.11	443490.2
BO-144:024ZS	388805.1	443503.22

BO-144:024ZT	388822.26	443521.17
BO-144:024ZU	388679.85	443375.41
BO-144:024ZV	388594.25	443396.12
BO-144:026	388509.44	443431.23
BO-144:034	388539.42	443486.65
BO-144:035	388566.05	443476.99
BO-144:036	388313.39	443677.97
BO-144:037	388310.04	443586.26
BO-144:038	388585.77	443477.78
BO-144:039	388613.19	443493.75
BO-144:040	388440.41	443555.09
BO-144:041	388407.86	443510.32
BO-144:042	388270.79	443651.94
BO-144:043	388600.96	443546.22
BO-144:044A	388579.46	443536.75
BO-144:044B	388589.12	443542.27
BO-144:045	388425.62	443340.7
BO-144:046A	388768.02	443521.56
BO-144:046B	388804.9	443503.42
BO-144:046C	388789.91	443567.52
BO-144:046D	388806.87	443563.38
BO-144:046E	388734.09	443537.54
BO-144:046F	388719.5	443544.44
BO-144:046G	388689.12	443557.06
BO-144:046H	388688.92	443561.4
BO-144:046I	388690.11	443568.5
BO-144:046J	388681.43	443542.27
BO-144:046K	388678.67	443509.14
BO-144:048	388526.4	443523.14
BO-144:049	388836.26	443539.12
BO-146:001	383354.7	447502.76
BO-146:002	383298.09	447573.17
BO-146:003	383337.14	447630.76
BO-146:009	383359.04	447494.08
BO-146:014	383254.31	447504.14
BO-146:015	383346.22	447641.41
BO-146:016	383335.96	447666.46
BO-146:017	383309.73	447673.76
BO-146:018	383239.71	447634.11
BO-146:019	383423.93	447633.13
BO-146:020	383286.26	447661.33
BO-146:021	383157.86	447487.77
BO-146:022	383247.99	447469.82
BO-146:023	383280.34	447636.48